

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૨

પ્રતિભા
વિશેષાંક

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૧-૨૦૦૨

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક / સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદૃષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને
માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: સહ સંપાદક :

ધનશ્યામ પટેલ

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૫૩૦૩૯૯, ૫૩૦૧૨૮

વાર્ષિક લવાજમ : ૫૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૭૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક ૧૦ પાઉન્ડ / ૧૫ ડોલર
રૂ. ૬૦૦=૦૦

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ / ૧૫૦ ડોલર

ભારતીય મુદ્રામાં રૂ. ૭૦૦૦-૦૦

વર્ષ - ૩૩ અંક - ૨

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૧-૨૦૦૨

ફેબ્રુઆરી - ૨૦૦૨

એક અંક : રૂ. ૬-૦૦

પોતાની શક્તિઓનો વિકાસ કરો

પરમેશ્વરે બધાને સરખી શક્તિઓ આપી છે. એવું ગથી કે કોઈને વધારે યા ઓછી આપી હોય અથવા કોઈને અમુક ખાસ છૂટ મળી હોય. ભગવાનને ત્યાં અન્યાય ગથી. બધી જ અદ્ભુત શક્તિઓ તમારી અંદર મોજૂદ છે. તમે એમને જાગૃત કરવા પ્રયત્ન કરતા ગથી. કેટલીય શક્તિઓનો ઉપયોગ ન કરવાના કારણે તમે એમને કુંઠિત કરી ગાઓ છો. બીજો કોઈ માણસ એ શક્તિને કોઈક વિશેષ દિશામાં વાળીને એને વધારે પરિપુષ્ટ તથા વિકસિત કરી લે છે. પોતાની શક્તિઓને જાગૃત તથા વિકસિત કરવી અથવા એમને શિથિલ, અપંગ કે નિશ્ચેષ્ટ બનાવી દેવી તે તમારા હાથમાં છે. યાદ રાખો સંસારની દરેક ઉત્તમ વસ્તુ પર તમારો અધિકાર છે. જો તમે તમારા મનની સુધ્ધા મહાન શક્તિઓને જાગૃત કરી લો અને લક્ષ્ય તરફ પ્રયત્ન, મહેનત અને ઉત્સાહપૂર્વક આગળ વધતાં છીએ તો તમે જેવું ઈચ્છો તેવું આત્મનિર્માણ કરી શકો છો.

મનુષ્ય જે વસ્તુની આકાંક્ષા રાખે છે, એના મનમાં જે મહત્વાકાંક્ષાઓ જાગે છે અને જે આશાપૂર્ણ તરંગો પેદા થાય છે તે અવશ્ય પૂર્ણ થાય છે, પણ એ ત્યારે જ શક્ય બને છે કે જ્યારે તમે દૈનિક શિશ્ય દ્વારા તમારી પ્રતિભાને જાગૃત કરી લો.

તેથી પ્રતિજ્ઞા કરો કે તમે ભલે ગમે તેવા હો, ગમે તેવી સ્થિતિ અથવા ગમે તેવા વાતાવરણમાં હો, પરંતુ એક કામ અવશ્ય કરશો કે તમારી શક્તિઓને ઉચ્ચ બનાવો.

-જીવિર્ચિતનના સાનિધ્યમાં અંથમાંથી

સ્રષ્ટાનું સર્વોપરી અનુદાન - પ્રતિભા

મનુષ્યે સૃષ્ટિના બધાં પ્રાણીઓની તુલનામાં પરિષ્કૃતા (શ્રેષ્ઠતા) પ્રાપ્ત કરી છે. શરીરની રચના અને માનસિક વિલક્ષણતાને કારણે તેને સૃષ્ટિનાં બીજાં પ્રાણીઓની સરખામણીમાં ન પોતાની જાતને સશક્ત, સમુન્નત સિદ્ધ કરી છે, પરંતુ તે એવી સંભાવનાઓ પણ સાથે લઈને આવ્યો છે, જેની સહાયથી પોતાના સમુદાયને, વાતાવરણ અને ભવિષ્યને પણ શાનદાર બનાવી શકે. આ વિશેષતા પ્રયત્નપૂર્વક પેદા કરી શકાય છે. તે રસ્તે ચાલતાં કોઈ ગલીમાં પડેલી મળતી નથી. આ દિવ્ય વિભૂતિને પ્રતિભા કહેવામાં આવે છે. જેઓ તેને પ્રાપ્ત કરે છે તે સાચા અર્થમાં વિશિષ્ટ કહેવડાવવાના અધિકારી બને છે.

માણસ ખિસકોલીની જેમ ઝાડ પર નથી ચડી શકતો. વાંદરાની જેમ છલાંગો નથી મારી શકતો. બળદના જેટલો બોજ ખેંચવાની કે વહી જવાની ક્ષમતા પણ તેનામાં નથી. દોડવામાં તે ચિત્તાની બરાબરી ક્યાં કરી શકે છે ? સસલા જેટલો પણ પોતાને ચપળ સાબિત નથી કરી શકતો. પક્ષીઓની જેમ આકાશમાં ઊડવાનું તેના માટે શક્ય નથી. તે માછલીઓની જેમ પાણીમાં તરી શકતો નથી. અનેક બાબતોમાં તે બીજાં પ્રાણીઓની તુલનામાં બહુ પાછળ છે. પરંતુ વિશિષ્ટ માત્રામાં મળેલી ચતુરાઈ તથા કુશળતાની સહાયથી તે બધાને મહાત (પરાજિત) કરે છે અને પોતાને પરિષ્કૃષ્ટ શ્રેષ્ઠ સાબિત કરે છે.

વ્યાવહારિક જીવનમાં મનુષ્ય અન્ય પ્રાણી સમુદાયની સરખામણીમાં અનેક દૃષ્ટિએ ઘણો આગળ છે. આ જ તેનું ભાગ્ય છે. મોટા ભાગના મનુષ્યો અન્ય પ્રાણીઓની તુલનામાં વધારે સુવિધાસંપન્ન જીવન જીવતા જોવામાં આવે છે. આમ છતાં એ સંભાવના રહે છે કે તેઓ ઉપલબ્ધિઓની સરખામણીમાં વધુ સમર્થતા અને મહત્તા પ્રાપ્ત કરી શકે, પરંતુ તેમાં એક જ શરત છે કે આ વૃદ્ધિ માટે તે પોતે વિશેષ પ્રયત્ન કરે. ઊણપો અને ખામીઓને પૂર્ણ કરે અને જેની તાતી

જરૂર છે તેને મેળવવા માટે અધિક જાગૃતિ, અધિક તત્પરતા અને તન્મયતાથી વર્તે. પોતાના પુરુષાર્થને એવો સિદ્ધ કરે કે તે માત્ર દૈવી અનુદાનોના આધાર પર જ ઉન્નત નથી બન્યો, પરંતુ તેનો પોતાનો પુરુષાર્થ પણ પૂરતી માત્રામાં જોડાયેલો છે. આ પ્રતિભાના બળે તે બીજાઓની સરખામણીમાં વધારે સુસંસ્કારી અને સમુન્નત બને છે. મરજીવો ઊંડી ડૂબકી લગાવીને મોતી વીણે છે. હીરા શોધનાર ખાણનો તસુએ તસુ શોધી વળે છે. પ્રતિભા પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ આનાથી ઓછા પ્રયત્નોથી કામ ચાલી શકે તેમ નથી.

પ્રતિભા એક દૈવી કક્ષાની વિદ્યુત ચેતના છે, જે મનુષ્યોના વ્યક્તિત્વ અને કાર્યમાં અસાધારણ કક્ષાની ઉત્કૃષ્ટતા ભરી દે છે. તેના જ આધાર પર વિશેષ પ્રકારની સફળતાઓ આશ્ચર્યકારક પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ સાથે એક વાત એ પણ જોડવી પડશે કે પોતાના માટે અસાધારણ શ્રેય, સન્માન અને બીજાઓ માટે અભ્યુદયના માર્ગ પર લઈ જનારું માર્ગદર્શન તે આપી શકે. ખલાસીની જેમ પોતાની નૌકાને હંકારીને ખુદ પાર ઉતરે અને તેમાં બેસાડીને બીજાને પણ સાગર પાર ઉતારવાનું શ્રેય પ્રાપ્ત કરી શકે. પતિતોને ઉઠાવવા, ડૂબતાને બચાવવા અને કોઈ પણ રીતે સમય પસાર કરનારાઓને ઉન્નતિની ઊંચાઈ સુધી પહોંચાડવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

પ્રતિભાશાળી લોકો અસાધારણ કહેવાય છે. તેમને વિશિષ્ટ અને પરિષ્કૃષ્ટ પણ કહેવામાં આવે છે. સામાન્ય માણસોએ તો જીવનના બાકીના દિવસો પૂરા કરવામાં જે દોકઘામ ફરવી પડે છે, આપત્તિઓ સામે ઝઝૂમવું પડે છે અને જીવન જીવવાનાં સાધનો એકત્રિત કરવાં પડે છે તેને જ માંડ માંડ પૂરાં કરી શકે છે. પશુપક્ષીઓ અને પતંગિયાંથી પણ એટલો જ પુરુષાર્થ થઈ શકે છે, પરંતુ પ્રતિભાશાળીઓની તો વાત જ નિરાળી છે. તેઓ તારામંડળની મધ્યમાં ચન્દ્રમણી જેમ ચમકે છે. તેમની ચાંદની સર્વત્ર શાંતિ

અસત્યથી સત્ય તરફ, અંધકારથી પ્રકાશ તરફ આગળ ધપવાનું નામ જ સાધના

અને શીતળતા વિખેરે છે. તેઓ ખુદ સુંદર લાગે છે અને પોતાની છત્રછાયાના સંપર્કમાં આવનારને શોભા-સુંદરતાથી ઝગમગાવી દે છે. પ્રતિભાશાળીઓને ઉદિત સૂર્ય પણ કહી શકીએ, જેનાં દર્શન થતાં જ સર્વત્ર ચૈતન્યનું એક નવું વાતાવરણ જાગી ઉઠે છે. તેઓ ઊર્જાશક્તિ અને આભાનું સ્વયં ઉદ્ગમસ્થાન હોય જ છે. પોતાનાં કિરણોનો પ્રભાવ જ્યાં સુધી પહોંચાડી શકે ત્યાં પણ ઘણું બધું વિખેરતા રહે છે. સાચી વાત તો એ છે કે નરવાનરને શક્તિપુંજ બનાવવાનું શ્રેય પ્રતિભાઓને જ છે. પ્રતિભા જ શરીરમાં ઓજસ્યતા, માનસમાં તેજસ્વિતા અને અંતઃકરણમાં વિભૂતિયુક્ત વર્ચસ્વના રૂપમાં દષ્ટિગોચર થાય છે. મનુષ્યની પોતાની અંગત વિશેષતાનો પરમ પુરુષાર્થ આ જ છે. જે આનાથી વંચિત રહી જાય તેને માર્ગ-શોધવાની તક સાંપડતી નથી. માત્ર આંધળાં ઘેટાંની જેમ જેની-તેની પાછળ ચાલીને જ્યાં ભાગ્ય ખેંચી જાય ત્યાં જઈને આવી વ્યક્તિ અશક્ત અને પરાવલંબી જીવન જીવતી હોય છે. મુશ્કેલીઓના સમયમાં તે માત્ર ગૂંચળામણો અનુભવ કરે છે અને આંસુ વહેવડાવે છે.

સંસાર અસંખ્ય પછાત લોકોથી ભરેલો છે. તેઓ કંઝાળ જિંદગી જીવે છે અને નાગા, ભૂખ્યા, તિરસ્કૃત તથા ઉપેક્ષિત રહીને ગમે તે રીતે મૃત્યુ સુધીના દિવસો પૂરા કરે છે. પોતાની સમર્થતાનો અભાવ જોઈને તેમના પર વિપત્તિ, વિષમતા અને પ્રતિગામિતાના અનેક અવરોધો ચઢી આવે છે. દુર્વ્યસન, દુર્બળ મનોભૂમિવાળાઓ પર જ સવાર થઈ જાય છે. આવા ભારરૂપ લોકો પોતાને માટે, સાથી સહયોગીઓ માટે તથા સમગ્ર સમાજને માટે એક સમસ્યારૂપ બની જાય છે. તેમની વિપુલતા જોઈને દુરાચારીઓ પોતાના પંજા ફેલાવે છે, દાંત કચકચાવે છે અને કમર કસે છે. પ્રતિભાવિહોણા લોકોની ઘરતી પર લદાયેલા બોજમાં ગણતરી થાય છે. આવા લોકો બીજાઓ પર કઈ રીતે કૃપા કરી શકે ? ઊલટું પોતે જ મૃત માનવીની જેમ કોઈના ખભા પર ચઢીને ચાલવાની રાહ જુએ છે.

આ દુનિયા પહેલેથી આવી નહોતી, જેવી આજે સુંદર, સુસજ્જ, સુસંસ્કારી અને સમુન્નત દેખાય છે. આદિકાળનો માનવ પણ વનમાનવોની જેમ નાગો-ભૂખ્યો ભટકતો હતો. ઋતુઓના પ્રભાવનો મહા

મુશ્કેલીએ સામનો કરી શકતો હતો. જીવતા રહેવું અને પેટ ભરવું એ જ તેને માટે મુખ્ય સમસ્યા હતી અને એટલું કર્યા પછી તે માંડ રાહતનો શ્વાસ લઈ શકતો. આ સંસાર ત્યારે ક્યાં આટલો સુંદર તથા સરસ હતો ? જ્યાં-ત્યાં ખાડા-ટેકરા, ગાઢ જંગલ, વિજંનતા અને અસંખ્ય જીવજંતુઓ જોવા મળતા હતા. ખોરાક, પાણી અને રહેઠાણની કાંઈ સુવિધા ન હતી, તો પછી અન્ય સાધનોના ઉત્પાદન અને ઉપયોગ કરવાનું કઈ રીતે શક્ય બને ?

આજના જેવાં બજાર-હાટડીઓ, ઉધોગ-ધંધા યૈજ્ઞાનિક શોધખોળો, સગવડના સાધનો, અસ્ત્ર-શસ્ત્રો, સજાવટ-શોભા, શિક્ષણ અને સંપત્તિથી ભર્યો ભર્યો સંસાર કંઈ આપોઆપ બની ગયો નથી. તેણે મનુષ્યની પ્રતિભા વિકસિત થવાની સાથોસાથ પોતાના સ્વરૂપનો પણ વિસ્તાર કર્યો છે. આનું શ્રેય મનુષ્યને આપી શકાય છે, પરંતુ વાસ્તવમાં દુનિયા જાણે છે કે ત્યાં તો બધો સંપત્તિનો અને બુદ્ધિનો જ ખેલ છે. આનાથી જો બે કદમ આગળ વધવામાં આવે તો સર્વતોમુખી પ્રગતિનો એક જ આધાર જોવા મળે છે - પ્રતિભા. શુદ્ધ પ્રતિભા. આના અભાવમાં મનુષ્યનું અસ્તિત્વ જીવતી લાશ કરતાં વધારે નથી.

આજે સંપત્તિનું બહુ મહત્ત્વ અંકાય છે. તેના પછી સમર્થતા, બુદ્ધિમત્તા વગેરેની ગણના થાય છે, પરંતુ તેથી પણ ઊંચાઈ ભણી નજર દોડાવીએ તો દાર્શનિક,

પ્રજાપતિએ વિશ્વકર્માને પૃથ્વી પર મોકલ્યા. સાથે એમને બે ઘડા આપ્યા. એમાં એક ખાલી હતો અને બીજો ભરેલો.

ભરેલા ઘડામાં સુખ હતું અને ખાલી ઘડામાં થોડું જ્ઞાન હતું. કહેવામાં આવ્યું કે સુખ વહેંચજો અને જ્ઞાન ભેગું કરજો.

રસ્તામાં વિશ્વકર્મા ભૂલી ગયા. એમણે જ્ઞાન વહેંચવાનું અને સુખ ભેગું કરવાનું શરૂ કરી દીધું. આ ભૂલની પુનરાવૃત્તિ મનુષ્ય પણ આજ દિન સુધી કરી રહ્યો છે.

શાસક, કલાકાર, વૈજ્ઞાનિક, નિર્માતા અને જાગૃત લોકોમાં શુદ્ધ પ્રતિભાનો જ ચમત્કાર દેખાય છે. તેનું જ નામ સાહસિકતા છે. દૂરદર્શી વિવેકશીલતાના રૂપમાં તેને ઓળખી શકાય છે. જો કોઈને પરિષ્કૃતા અથવા વિશિષ્ટતાનું શ્રેય મળી રહ્યું હોય તો સમજવું જોઈએ કે તે તેની વિકસિત પ્રતિભાનો જ ચમત્કાર છે. તેની પ્રાપ્તિને સાચા અર્થમાં તે વૈભવ માનવામાં આવે છે, જેને પામીને ગર્વ અને ગૌરવનો અનુભવ કરવામાં આવે છે. વ્યક્તિ યાચક ન રહેતાં દાનવીર બની જાય છે. આ એ જ ક્ષમતા છે, જે અસ્ત્રશસ્ત્રોની રણનીતિનું નિર્માણ કરે છે અને મોટામાં મોટા બળવાનોને પણ જમીનદોસ્ત કરી દે છે. સર્વત્ર શક્તિની પૂજા થાય છે, પરંતુ જો તેનો બહુમૂલ્ય અંશ શોધવામાં આવે તો તેને પ્રતિભા સિવાય બીજું કોઈ નામ આપી ન શકાય. વિજ્ઞાન તેનું જ અનુયાયી છે, સફળતા તેની જ દાસી છે. શ્રેય અને સન્માન તે જ જ્યાં-ત્યાંથી પોતાની સાથે રહેવાને માટે ખેંચી લાવે છે. તેમની જ ગૌરવગાથા ગવાય છે. આ જ વિભૂતિઓવાળા લોકો અનુકરણીય અને અભિનંદનીય હોય છે.

દૂરદર્શીપણું, સાહસિકતા અને નીતિ-નિષ્ઠાનો સમન્વય પ્રતિભાના રૂપમાં જોવા મળે છે. ઓજસ, તેજસ્ અને વર્ચસ્ તેમના જ નામ છે. દૂધ ગરમ કરતાં તેની મલાઈ તરીકે ઉપર આવી જાય છે. જીવનની સાથે સંકળાયેલા મહત્વપૂર્ણ પ્રસંગોથી કામ પાર પાડવાનો જ્યારે પ્રસંગ આવે છે ત્યારે પ્રતિભા જ મુખ્ય સહયોગીની ભૂમિકા નિભાવે છે.

સફળતામાં, ઉપલબ્ધિઓમાં અનેક વિશેષતાઓના યોગદાનની ગણના થાય છે, પરંતુ જો તેમને એકત્રિત કરીને એક જ શબ્દમાં કેન્દ્રિત કરવામાં આવે તો તેને પ્રતિભા કહી શકાય. જો વધુ સ્પષ્ટતા કરવી હોય તો તેને પોતાને, બીજાઓને, સંસારને અને વાતાવરણને પ્રભાવિત કરનારી સજીવશક્તિની વર્ષા પણ કહી શકીએ.

બીજી ઉપલબ્ધિઓનું પોતપોતાનું આગવું મહત્વ છે. તેમને પ્રાપ્ત કરનાર ગૌરવાન્વિત બને છે અને બીજાઓને ચમત્કૃત પણ કરે છે, પરંતુ યાદ રાખવાની બાબત એ છે કે જો પ્રતિભાનો અભાવ હોય તો મોટે ભાગે તેનો દુરુપયોગ પણ થાય જ છે. દુરુપયોગથી

અમૃત પણ ઝેર બની જવાની ઉક્તિ સાચી છે. શરીરભળથી સંપન્ન લોકોને જુલ્મી, આતંકવાદી, દુરાચારી, આક્રમણકારી તથા અપરાધીના રૂપમાં સિદ્ધિનો દુરુપયોગ કરતા અને પોતાની સાથે બીજાઓને પણ આફતમાં ઘેરેલાતા જોઈ શકાય છે. સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરનાર તેનો સાચો ઉપયોગ ન કરતાં વિલાસ, વ્યસન, અપવ્યય, ઝઘડા ઊભા કરનાર, અહંકાર-પ્રદર્શન વગેરેમાં વાપરતા જોવા મળ્યા છે. અનિચ્છનીય વ્યક્તિઓ સહયોગ તથા સહકાર મળી જતાં અનર્થો ઊભા કરતા જોવા મળે છે. વધારે શિક્ષણ અથવા ચતુરાઈ એક-એકથી ચઢિયાતા પ્રપંચો રચે છે, એવી જાળજંજાળ વણે છે કે જેમાં ફરનારાઓને માછીમારો અને શિકારીઓ સાથે પનારું પડ્યું હોય એવો અનુભવ થાય છે. સૌંદર્ય, વ્યભિચારનો જ માર્ગ ગ્રહણ કરે છે. મોટા સાહેબો, ઓફિસરો, લાંચ રુશ્વતથી, ખોટી કમાણીથી જે રીતે મોટા માણસ બની જાય છે તે જોઈને એવો જ વિચાર આવે છે કે જો આ લોકો શારીરિક શ્રમ કરીને - મજૂરી કરીને પેટ ભરનારા શ્રમજીવીઓ રહ્યા હોત તો તે હજારગણું વધારે સારું હોત. પ્રતિભા માત્ર વૈભવ જ પ્રાપ્ત બની કરાવતી, પરંતુ તેના સદુપયોગ માટે ઉચ્ચ પ્રકારનું સૂચન-ઉકેલ, સંકલ્પ અને સાહસ પણ પ્રદાન કરે છે. મોટાઈ પણ તેના પર જ અવલંબિત છે.

**આત્મવિશ્વાસની ઊણપ
અને સધુતાગ્રંથિને સીધે
ઘણીવાર એવી દેવો પડી જાય
છે, જેનાથી રીતભાત
ટીકાપાત્ર બને છે. જેવી કે
નુંકમિજાજી, દોણાં મારવાની
દેવ, હાથની દુથેળીઓ
મસખ્યા કરવી, નખ ખોતર્યા
કરવા, વગેરે.**

પ્રતિભાના નિખારની પ્રથમ શરત - શરીર અને મનનું સ્વાસ્થ્ય

ભગવાને મનુષ્યને કેવું વિલક્ષણ શરીર અને મન આપ્યું છે કે તેને જોતાં જ લાગે છે કે આવી અજોડ અનુપમ વિભૂતિઓથી ભર્યું ભર્યું પૂર્ણ જીવન મનુષ્યને અકારણ અનાયાસે જ આપવામાં નથી આવ્યું. તેની પાછળ કોઈ મહાન ઉદ્દેશ બેશક છુપાયેલો હોવો જોઈએ. નહિ તો મનુષ્યને આટલી મોટી સંપત્તિનું અનાયાસ જ પ્રાપ્ત થવું તે અન્ય પ્રાણીઓ સાથે અન્યાય અને એક મનુષ્ય સાથે કરવામાં આવેલો પક્ષપાત જ મનાશે. પરબ્રહ્મના સમદર્શી અને ન્યાયકારી હોવા પર શંકા જાગત અને કલંક લાગત.

શરીરની વિલક્ષણતા ત્યારે દેખાઈ આવે છે, જ્યારે તેને મૂર્તિકારો, ચિત્રકારો, સંગીતજ્ઞો, અભિનેતાઓ, પહેલવાનો, કઠોર સ્પર્ધાઓમાં જીતનારના કૌશલ્યરૂપે જોઈને ચકિત થઈ જવું પડે છે. પ્રતિભાશાળી મેઘાવી, સાહિત્યકાર, વિશેષજ્ઞો, પ્રતિપાદકો, દાર્શનિકો, સંશોધકો, વૈજ્ઞાનિકો, સર્જન, વિકાસ, તાર્કિક તથા દીર્ઘદષ્ટા કક્ષાના મહાનુભાવોને પોતાની સફળતાનું પ્રદર્શન કરતા આપણે જોઈએ છીએ. આ ચમત્કાર બીજું કશું નથી, પરંતુ વિદ્યમાન ક્ષમતાનો માત્ર નિખાર છે. હીરાને ઘસીને પહેલ પાડવાથી તેનો ઝગમગાટ જોવા મળે છે અને કિંમત અનેકગણી વધી જાય છે. કાટ લાગી ગયેલા બૂઠાં શસ્ત્રોને જ્યારે ધાર કાઢીને તીક્ષ્ણ બનાવવામાં આવે છે ત્યારે તે એક જ ઝટકામાં બળવાનને કાપીને તેના બે ટુકડા કરી નાખે છે. સૂતેલો માણસ પણ અર્ધમૃત જેવી સ્થિતિમાં પડ્યો રહે છે, પરંતુ જ્યારે તે જાગે છે ત્યારે પોતાના પરાક્રમ અને કુશળતાથી સિદ્ધિઓના ઢગલે ઢગલા ખડકી દે છે. સૃષ્ટિના સર્જક બીજરૂપે બધાને એકસરખો વૈભવ આપ્યો છે. એ તો પોતાની ઈચ્છા પર આધાર રાખે છે કે જે મળ્યું છે તેને ઉપેક્ષિત તથા અણધાર સ્થિતિમાં પડ્યું રહેવા દેવામાં આવે અથવા ખેડૂતના બી વાવવાની જેમ ખાતર, પાણી આપવામાં આવે અને ઘન-ધાન્યના કોઠાર ભરીને પોતાના પૌરુષનું

પ્રદર્શન કરે.

અગણિત વિશેષતાઓથી યુક્ત માનવકાયાની ઉપલબ્ધિઓ ઈશ્વરની જ દેન છે. તેને સમજાવવા જાળવવા અને સંભાળવાનું કર્તાનું કામ વાસ્તવમાં આપણું પોતાનું કામ છે. કોઈ ઈચ્છે તો નિર્વસ્ત્ર રહીને ગાંડાઓની જેમ ઉપહાસપાત્ર સ્થિતિમાં પણ જીવી શકે છે. કોઈકમાં ગૂંજાશ-ગૂંજું હોય તો તે દેહને વસ્ત્રપરિધાનો અને આવરણોથી શણગારી, સુસજ્જ કરીને મનમોહક બનાવી શકે છે. એ તો પોતાની મરજી અને સૂઝનો વિષય છે. ભગવાને માણસની બુદ્ધિમત્તા અને પાત્રતાને આ જ કસોટી પર પારખ્યું છે કે તે (ઈશ્વરે આપેલું) આપેલા અનુદાનનો ઉપયોગ કરવામાં પોતાની કુશળતાનો અને પ્રગતિશીલતાનો પરિચય આપી શકે છે કે નહિ ? ભાવિ પ્રગતિ અથવા અવગતિની સંભાવના તેને કસોટી પર કસી જોવાથી જ જણાઈ આવે છે.

આજસ મનનો પ્રથમ શત્રુ છે. શરીર સજીવ હોવા છતાં પણ તેને નિર્જીવ બનાવી દે છે. જ્યારે સ્ફૂર્તિ, ઉત્સાહ અને પરિશ્રમ-પુરુષાર્થને અપનાવવામાં જ નહિ આવે, તો કાચા પોતે જ દોડી અને કાંઈક ઉપયોગી કાર્ય કરી ન શકે. આજસુ વ્યક્તિ નથી પોતાની ખામી શોધી શક્તી કે નથી તેને સુધારવાનો કોઈ પ્રયાસ કરતી. ફળસ્વરૂપે તેમનો દિવસ જેમ તેમ પસાર થઈ જાય છે. શરીરની યાત્રા ગમે તે રીતે ચાલતી તો રહે છે, પરંતુ લગાતાર શ્રમપરાયણ ન રહેવાની કુટેવ તેમને માટે કાંઈ એવી સિદ્ધિ નથી લાવી શક્તી, જેના આધારે તેમને સમુન્નત કહેવડાવવાનું શ્રેય સાંપડી શકે. જ્યારે આજસ શરીરથી આગળ વધીને મન પર સવાર થઈ જાય છે ત્યારે તેને પ્રમાદ કહેવામાં આવે છે. પ્રમાદી વ્યક્તિને ન તો અવગતિ ખટકે છે કે ન તો ઉન્નતિ માટે કોઈ ઉમંગ રહે છે. જે છે તે સ્થિતિ યથાવત્ જાળવી રાખવામાં તેનું ચિંતન ઠીંગરાઈ જાય છે. ન તો તેને કશું શીખવાની ઈચ્છા થાય છે કે ન એવી યોજના બનાવવાની, જેના આધારે આજની સરખામણીમાં

મનુષ્યનો વ્યવહાર ન એવું દર્શાવે છે, કે જેમાં તેનું વ્યક્તિત્વ સાચા સ્વરૂપમાં જોઈ શકાય છે.

પોતાની આવદીકાલુ વધારે સામર્થ્યવાન અને ઉન્નત બનાવી શકે. આવા લોકોને જ્યારે પણ ક્યારેક દીનતા, હીનતાનો આભાસ થાય છે ત્યારે કોઈ બીજાને દોષિત અને કારણભૂત માનીને તેના પર દોષારોપણ કરવા લાગે છે. ભાગ્ય, વિધિવિધાન, ઇશ્વરેચ્છા, સમયનો ફેરફાર, ગ્રહનક્ષત્રો દ્વારા ઉત્પન્ન કરાયેલા અવરોધોની વાત વિચારીને તેઓ સંતોષ માની લે છે. ઘણું ઘણું તો શાસન, વહીવટ, સમાજ, વાતાવરણ કે કળિયુગની કોઈ વ્યક્તિઓને દોષિત માનીને તેમના પ્રત્યે પૈરભાવ રાખવામાં આવે છે. આળસુ અને પ્રમાદી લોકો મોટે ભાગે આ અવસાદ અને અચિંતનીય ચિંતનથી ઘેરાયેલા રહે છે અને જેમતેમ કરીને જિંદગીના બાકીના દિવસો પૂરા કરે છે.

કલ્પિત વ્યક્તિઓ પર આક્રમણ-પ્રતિઆક્રમણનું કુચક ચાલુ થાય છે. વિચારો તેની જ પળોજણમાં ગૂંચવાયેલા રહે છે. યોજનાઓ આ જ વર્તુળમાં બનતી રહે છે. આવી હાલતમાં એ વિચાર કે ઉકેલ માટે કોઈ અવકાશ જ નથી રહેતો કે પ્રગતિ સાધવા માટે શું શું કરવું જોઈએ અને તેને કઈ રીતે પૂર્ણ કરવી જોઈએ. ઘૂણા અને આક્રોશથી કેટલાયની અમૂલ્ય શક્તિઓ ખંડિત બની વિનાશ ઊભો કરવામાં વ્યસ્ત થઈ જાય છે. આ કામ મોટે ભાગે એટલું લાંબું અને ભારે હોય છે કે તેને પૂરું કરવામાં જ જીવનનો મોટો ભાગ ખપી જાય છે.

સ્રષ્ટાનાં શારીરિક માનસિક વિશિષ્ટતાઓવાળાં દિવ્ય અનુદાનોનો સાચી રીતે સાચો ઉપયોગ કરી શકાય તે માટે ચિંતન તથા ચેતનાને સદાય હલકાંફૂલ બનાવી રાખવાની આવશ્યકતા છે. તેમને સદાય તીક્ષ્ણ બનાવવાની અને ક્રિયાશીલ રાખવાની જરૂર છે. સંયમ અપનાવવા, સૂઝબૂઝ પ્રગટાવવા અને દૂરવર્તી પરિણામોને ધ્યાનમાં રાખતાં જાગૃક્તા જાળવી રાખવાની આવશ્યકતા છે. આ માનસિક સ્થિતિને પ્રતિભા કહે છે. આ આધારોનાં અનેક પાસાં પર વિચાર કરવાની સાથે જ પોતાની તથા બીજાઓની પ્રવૃત્તિઓનો નિર્ણય સુવ્યવસ્થાના આધાર પર ટકાવી રાખવો પ્રતિભાશાળીઓને માટે જ સંભવિત હોય છે. પ્રમાદી વ્યક્તિઓ તો શક્ત્યાતનું થોડુંક કામ કરીને બાકીના કામને પછીથી ક્યારેક કરવા કાંઈ બીજા ભણી હડસેલી તેને અધૂરું છોડી દે

છે. પરિણામે તે આરંભાયેલું થોડુંક કામ પણ ઉપહાસ અને તિરસ્કારથી કરાય છે. જવાબદાર વ્યક્તિ જે કોઈ કાર્યને હાથમાં લે છે તેને પૂરી રીતે કરે છે અને શક્ત્યાતનો ઉત્સાહ અંત સમય સુધી ટકાવી રાખીને કુશળતાનું પ્રમાણ આપીને પોતાની જવાબદારી નિભાવે છે.

પ્રતિભાને નિખારવા માટે જે સૂક્ષ્મ દષ્ટિને અપનાવવી પડે છે તેનો પ્રારંભિક અભ્યાસ નિરંતર રહેતી બે સમસ્યાઓની સાથે જોડવો જોઈએ ? શરીર પાસેથી લાંબા સમય સુધી મહત્વપૂર્ણ કામ લઈએ છીએ, તેથી ચંત્રને એ રીતે ચલાવવામાં આવે કે તેમાં ન કોઈ અડચણ ઊભી થાય કે ન ગતિશીલતામાં ઊણપ વર્તાય. તે માટે એટલી જાગૃતિ તથા સતર્કતા રાખવી જોઈએ કે તેના ખોરાક, વિશ્રામ અને કાર્યોને સંતુલિત રાખી શકાય. સ્વસ્થતાની ખાતરી આ ત્રણ પ્રયોજનોને યોગ્ય રાખવાથી મળી જાય છે.

પ્રતિભાનું પ્રથમ ચરણ સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણની સફળતાને જોઈને ભરી શકાય છે. તેના પછીનું પગથિયું છે ચિંતનને બગડવા ન દેવું તથા અવસાદગ્રસ્ત કે ઉત્તેજિત ન થવું તે. શાંત ચિત્તે રહેવાથી જ સાચો નિર્ણય કરી શકાય છે. જ્યાં સુધી કાર્યની યોગ્ય રૂપરેખા ન બને ત્યાં સુધી તેને એ રૂપમાં પૂરું નથી કરી શકાતું કે કરનારની ગરિમા અને દક્ષતા વધી છે એમ સમજી શકાય. સારી રીતે કરવામાં આવેલું કામ જ સફળ થાય છે. તથા પોતાની વિશિષ્ટતાના કારણે પ્રશંસાનો વિષય બની રહે છે.

શરીર અને મનની વ્યવસ્થા બનાવવી, બાહ્ય જીવનની સફળતાઓનો પૂર્વાર્ધ પૂરો કરી લેવા બરાબર છે. આ બન્ને હરઘડી સાથે રહે છે. આને સુધારવાનું કાર્ય અવસર મળતાં જ નક્કી કરી શકાય છે. બુદ્ધિની તીવ્રતા, અનુશાસનની સાધના અને પ્રવૃત્તિઓનો નિર્ણય આ બે માધ્યમોને આધારે વિકસિત કરવામાં આવતો રહે, તો સમજવું જોઈએ કે તેની તીક્ષ્ણતા થોડા જ સમયમાં એટલી મોટી મોટી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લેશે, જેના સહારે સમસ્યાઓને ઉકેલવી અને શ્રેયસ્કર દિશાપ્રવાહ અપનાવી શકવો સંભવિત થઈ શકે. પ્રતિભાનો નિખાર અને વ્યવસ્થાબુદ્ધિનો વિકાસ આ કેટલાક આધારો પર આધારિત છે.

પ્રખર પ્રતિભા જ્ઞાનસાધનાનો જ પરિપાક

‘નાની ઉંમરમાં મોટી પ્રતિભા’ એ કહેવા કે સાંભળવામાં ભલે આશ્ચર્યજનક લાગતું હોય, પરંતુ આ વાત સાચી છે. જેઓ ભારતીય શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત ‘પુનર્જન્મના સિદ્ધાંત’ને માને છે તેઓ જાણે છે કે મૃત્યુ પછી પણ માનવીની સત્તા એવી ને એવી જ રહે છે. મરે છે માત્ર શરીર, આત્મા નહીં. એ તો અમર, અવિનાશી છે, પરમાત્માનો અંશધર છે અને એમાં જ એકાકાર થઈ જવાનું તેનું અંતિમ લક્ષ્ય છે. જ્યાં સુધી તે પોતાના આ ચરમ લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરી લેતો નથી, ત્યાં સુધી વારંવાર શરીર ધારણ કરતો રહે છે. તેથી જે વ્યક્તિ આજે આ સંસારમાં છે તેના વિશે એમ ન કહી શકાય કે આ તેનો પ્રથમ જન્મ છે. આ પહેલાં પણ તે ઘણીવાર જન્મ લઈ ચૂકી છે. એ પાછલા જન્મોમાં વ્યક્તિનો પ્રયાસ-અભ્યાસ જે દિશામાં થતો હોય છે, તે જ ધીરે ધીરે પરિપુષ્ટ થતો જાય છે અને આગલા જન્મમાં વિશિષ્ટતાઓના રૂપમાં સામે આવે છે. આ જ વિશેષતા અવારનવાર અલ્પાયુમાં પ્રતિભાના રૂપમાં વિકસિત થઈને સમય સમય પર તેનું પ્રમાણ આપતી રહે છે.

રોજિંદા જીવનમાં આપણને એવી વ્યક્તિઓ જોવા મળે છે કે જેમની પ્રતિભા તેમની ઉંમર સાથે મેળ ધરાવતી નથી. હવે બુદ્ધિશાળીની પરિભાષા જ બદલી નાખવામાં આવી છે અને એમ કહેવાય છે કે પ્રતિભા કોઈપણ ક્ષેત્રમાં તેની ઝલક બતાવી શકે છે. તેને પરિપુષ્ટ કરવાનો પ્રયાસ થવો જોઈએ.

કોઈ પણ અલ્પબુદ્ધિ વ્યક્તિ એ સમજી શકે છે કે આ અસામાન્ય જ્ઞાન પૂર્વજન્મોના જ સંચિત સંસ્કાર હોઈ શકે છે. આપણા મનીષીઓ નિરંતર સ્વાધ્યાયની જરૂરિયાત બતાવતા રહ્યા છે અને એમ કહેતા રહ્યા છે કે જ્ઞાન આત્માની ભૂજ તથા તરસ છે. સ્વાધ્યાયથી તેનો વિકાસ થાય છે. ચેતનાનો વિકાસ માત્ર જ્ઞાનની સાધનાથી જ શક્ય છે એ વાત સમજી શકાય એવી છે અને તે અદ્ભુત સમતાના રૂપમાં દરેકને સહજ મળે છે. બાળકોના આહારવિહાર, વાતાવરણ, પોષણ વગેરેની સુવિધાઓ સમાન હોવા છતાં તેમના બૌદ્ધિક સ્તરમાં અસમાનતા હોવી તે

પ્રાચ્યદર્શનની માન્યતાઓનું સમર્થન કરે છે. તે બીજું એક તથ્ય દર્શાવે છે કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અને સત્સાહિત્યનું પઠન-મનન ક્યારેય વ્યર્થ જતું નથી. એવું બની શકે કે આ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન અભીષ્ટની પ્રાપ્તિમાં સમર્થ ન હોય, પરંતુ આ જ્ઞાન જન્મજન્માંતરો સુધી સંસ્કારના રૂપમાં પ્રાપ્ત થાય છે તથા આગામી જન્મોમાં પ્રતિભાના વિકાસમાં સહયોગી બને છે. કોઈ પથ્થર હથોડાના પાંચમા પ્રહારે તૂટી જાય છે, પરંતુ પહેલાંના ચાર પ્રહાર વ્યર્થ જતા નથી. તેથી જેટલા સમય સુધી સાર્થક જીવન જીવવું હોય, તે માટે મનુષ્યે પોતાની પ્રસુપ્ત શક્તિઓ જગાડવાનો, પ્રતિભા વિકસિત કરવાનો તથા સ્વાધ્યાયશીલ રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ પ્રયાસ ક્રિયાની પ્રતિક્રિયાની જેમ સુનિશ્ચિત ફળ આપે છે. આજે નહિ તો કાલે આ જ્ઞાન, પ્રતિભાનું જ્ઞાન જેમ જેમ પરિપક્વ થતું જશે તેમ તેમ મંઝિલ નજીક આવતી જશે. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયત્ન અને પુરુષાર્થમાં ક્યારેય પ્રમાદ અને આળસ ન કરવાં જોઈએ. જ્ઞાનની સાધના જ આપણને લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સફળ તથા સમર્થ થાય છે.

એક વખતે શ્રદ્ધાંજલિ-વજ્ર ચાલી રહ્યો હતો. ઇર્મચક્ર પ્રવર્તનની ખૂબ જરૂર જણાતાં બુદ્ધના બધા શિષ્યો પોત-પોતાનાં અનુદાન આપી રહ્યા હતા. જમા કરાવવામાં આવેલી રકમનો હિસાબ કરવામાં આવ્યો. કોનું ઘન સૌથી વધારે છે તેની પ્રશંસા સાંભળવા માટે બધા ઠિત્સુક હતા. બિંબિસારની રકમ સૌથી વધારે હતી. ચર્ચાસભામાં બુદ્ધે એક વૃદ્ધાએ આપેલું જળપાત્ર હાથમાં ઠેઠાવ્યું અને કહ્યું - “આ વર્ષનું આ સૌથી મોટું દાન છે. વૃદ્ધા પાસે હતું તે બધું જ એણે આપી દીધું છે. હવે તેની પાસે પહેરેલા કપડાં અને માટીના વાસણો જ રહ્યાં છે. જ્યારે બીજાઓએ તો પોતાની સંપત્તિનો એક નાનકડો અંશ જ દાનમાં આપ્યો છે.”

પ્રચંડ મનોબળની પ્રતિભામાં પરિણતિ

તે પૌરાણિક ગ્રંથ યાદ રાખવા જેવી છે કે સીતાહરણ પછી જ્યારે રાવણને હરાવવાનો પ્રશ્ન સામે આવ્યો તો રામે પાઠવેલું નિમંત્રણ તે જમાનાના રાજાઓ અને સંબંધીઓ સુધ્યાંએ અસ્વીકૃત કર્યું હતું. પરંતુ સુદઢ સંકલ્પો અધૂરા રહેવાથી તો દિવ્ય વ્યવસ્થા પર પ્રશ્નાર્થચિન્હ લાગવાની સ્થિતિ આવે છે તે પણ સ્વીકૃત બનતી નથી.

‘જિન જોજા તિન પાઈયો’ એ ઉક્તિને અનુરૂપ, શોધ કરવામાં આવી તો રીંછ-વાનરોમાંથી પણ એવા મનસ્વીઓ નીકળી પડ્યા જે આદર્શોના પાલનમાં મોટામાં મોટું જોખમ ખેડવાની તત્પરતા દેખાડવા લાગ્યા. તેમની એક ખાસી મોટી મંડળી કાર્યક્ષેત્રમાં ઊતરવા માટે કટિબદ્ધ બનીને આગળ આવી. વાંદરાઓએ પથ્થરો એકઠા કર્યા. રીંછોએ એન્જિનીયરોની ભૂમિકા ભજવી અને સમુદ્ર પર સેતુ ઊભો થઈ રહ્યો.

ઈશ્વર તેમને જ મદદ કરે છે જેઓ પોતે પોતાની જાતને મદદ કરે છે. પ્રતિકૂળતાઓ હટતી ગઈ અને અનુકૂળતાઓ આવતી ગઈ. લંકાવિજયની કથા અને શ્રીરામની અયોધ્યામાં પાછા ફરવાની કથા સર્વવિદિત છે. સીતાજી પણ અનેક બંધનોથી છુટકારો મેળવીને પાછા ફર્યા. અહીં બે નિષ્કર્ષ નીકળે છે. એક એ કે શ્રીરામની પ્રતિભા પર વિશ્વાસ મૂકીને વાનરો પણ ઉત્સાહ અને સાહસથી થનગનતા હતા અથવા રામ-દળના અગ્રણીઓએ સામાન્ય કક્ષાના વાનરોને પણ પ્રાણચેતનાથી ઓતપ્રોત કરી દીધા હોય અને સમર્થ વ્યક્તિઓની એક ખાસી મોટી મંડળી બની ગઈ હોય. બીજી તરફ સમર્થ શાસનકર્તા પણ રાવણની સમર્થતા અને પોતાની દુર્બળતા જોઈને ડરી ગયા હોય અને ઝંઝટમાં પડવાથી ડરીને ભાગી નીકળ્યા હોય. સાર એ જ નીકળે છે કે

પરિષ્કૃત પ્રતિભા, દુર્બળ સહયોગીઓની સહાયથી પણ મોટાં મોટાં કામો પૂરાં કરી દે છે, જ્યારે ડરીને સમર્થ વ્યક્તિ પણ હાથપગ જોડીને બેસી રહે છે. રાણા પ્રતાપના સૈનિકોમાંથી મોટાભાગના આદિવાસીઓનો પછાત મનાતો સમુદાય મુખ્ય હતો. રાણી લક્ષ્મીબાઈએ ઘરના પિંજરમાં પુરાચેલી મહિલાઓને પણ પ્રોત્સાહન આપીને યુદ્ધક્ષેત્રમાં વીર સૈનિકોની જેમ લાવી દીધી હતી. રાણી લક્ષ્મીબાઈએ તો પોતાના સમયના દુષ્ટ દાનવ સાગરસિંહને લૂંટફાટ કરીને ભાગતો હતો ત્યારે કેવળ પોતાની સહેલી સુંદરીની સહાયથી બંદીવાન બનાવીને દરબારમાં ઊભો કરી દીધો હતો. તેમની મનસ્વિતા સમક્ષ તેનું બધું દુઃસાહસ ઠપ થઈ ગયું. રાણીએ અંતે તેને પોતાનો સહયોગી બનાવીને તેની પ્રતિભાનો ઉપયોગ પોતાના સૈન્યની શક્તિ વધારવામાં કર્યો.

સાધારણ લોકોની પ્રતિભા ઉપસાવીને સાહસનાં ઘનવાન લોકોએ મોટામાં મોટાં કામો કરાવી લીધા હતા. મોટા સામ્રાજ્યની જવાબદારી સંભાળવા માટે ચન્દ્રગુપ્ત પોતાને યોગ્ય ગણાતો ન હતો, પરંતુ ચાણક્યએ તેનામાં પ્રાણ પૂર્યા અને પોતાના આદેશ અનુસાર ચાલવા માટે લાચાર કરી દીધો. અર્જુન પણ મહાભારતની લગામ સંભાળવામાં અશક્ત હતો, પરંતુ કૃષ્ણએ તેને પોતે જેવું ઈચ્છતા હતા તેવું કરવા માટે બાંધી દીધો. સમર્થ ગુરુ રામદાસની મનસ્વિતા ઉચ્ચસ્તરની ન રહી હોત તો શિવાજીની પરિસ્થિતિ ગજબનું પરાક્રમ કરી શકવા માટે ઉચિત ન થઈ હોત. રામકૃષ્ણ પરમહંસ જેમણે વિવેકાનંદને એક સાધારણ વિદ્યાર્થીમાંથી ઊંચા ઉઠાવીને વિશ્વભરમાં ભારતીય સંસ્કૃતિના સંદેશવાહક બનાવી દીધા. દયાનંદની પ્રગતિશીલતા પાછળ વિરજાનંદના પ્રોત્સાહનનું યોગદાન કાંઈ ઓછું ન હતું. સાથીઓ અને માર્ગદર્શકોની પ્રતિભા જે કોઈના પર પોતાનો

વ્યસનોથી દૂર રહો, કેમકે તે પ્રાણઘાતક શત્રુ છે

આવેશ હસ્તાંતરિત કરે તે જ કંઈકથી કંઈક બની જાય છે.

ટ્રેનનું એન્જિન સ્વયં સમર્થ હોય છે અને પોતાનાં સાધનોથી ગતિ પકડે છે ત્યારે તેની સાથે જોડાયેલા પાછળના ડબા પણ ગતિ પકડે છે. એન્જિનની ક્ષમતા જો અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય તો પછી તે ટ્રેન લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાનું તો દૂર પણ બીજાઓનું આવાગમન પણ રોકીને ઊભી રહી જશે.

બીજાઓની સહાય મળે તો છે, પરંતુ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની પાત્રતા વિકસિત કરવા માટે અસાધારણ પ્રયત્નો કરવા પડે છે. પાત્રતા જ બીજા પ્રકારે સફળતા જેવો પુરસ્કાર સાથે લઈને પાછી ફરે છે. વર્ષાઋતુ ગમે તેટલા દિવસ કેમ ન રહે, ગમે તેટલો મૂશળધાર વરસાદ કેમ ન વરસે પણ આપણા ભાગે એટલો જ વરસાદ આવશે જેટલો વાસણનો આકાર હશે અથવા ખાડાનું ઊંડાણ ભરી શકે. તે દિવસોમાં બધી જ જગ્યાએ હરિયાળી ઊગે છે, પરંતુ ખડકો પર એક તણખલું પણ ઊગતું નથી. ફળદ્રુપતા ન હોય તો ભૂમિમાં કોઈ બી ઊગશે નહિ. વિદ્યાર્થીઓને આગળના ધોરણમાં જવાનો અથવા પુરસ્કાર જીતવાનો, છાત્રવૃત્તિ (સ્કોલરશીપ) પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર કોઈની કૃપાથી નથી મળતો. તેની પરિશ્રમપૂર્વક વધેલી યોગ્યતા જ કામમાં આવે છે. સ્પર્ધામાં પુરસ્કૃત થનાર ગમે તેનો અનુગ્રહ મળવાની આશા રાખતા નથી, પરંતુ પોતાની દક્ષતા, સમર્થતાને વિકસિત કરીને બાજુ જીતનાર સફળ વ્યક્તિઓની પંક્તિમાં જઈ બેસવાની પ્રતિષ્ઠા મેળવે છે. દેવતાઓ સુધ્ધાંની કૃપા તપની પ્રખરતા અપનાવનાર જ પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રયાસ કર્યા વિના તો થાળીમાં પીરસેલું ભોજન પણ મોંમા પ્રવેશ કરવામાં અને પેટ સુધી પહોંચવામાં સફળ થતું નથી.

મહાન શક્તિઓએ જેના પર કૃપા વરસાવી છે તેમને સૌ પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટતા અપનાવવા અને વધુ પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવામાં લાગી જવાની જ પ્રેરણા

આપી છે. તે પછી જ તેમની સહાય કામમાં આવે છે. કુપાત્રોએ એવી અપેક્ષા રાખવી વ્યર્થ છે કે તેમને અનાયાસે જ માનવીય અથવા દેવી સહાયતા પ્રાપ્ત થશે અને અસફળતાઓ, સિદ્ધિઓ, વિભૂતિઓથી તેમને અલંકૃત કરશે. દુર્બળતા ધારણ કરતાં રહેતાં તો પ્રકૃતિ પણ “દેવ પણ દુર્બળ માટે ઘાતક હોય છે” આ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કરતી જોવા મળે છે. દુર્બળ શરીર પર જ વિષાણુઓની અનેક પ્રજાતિઓ ચઢી આવે છે. શિયાળાનું આગમન સર્વ સાધારણ લોકોના સ્વાસ્થ્ય-સંવર્ધનમાં સહાયક હોય છે, તો માખી-મચ્છરો જેવાં કૃમિ-કીટકોના સમૂહને મૃત્યુના મુખમાં ઘડેલી દે છે.

સડક પર બસો, મોટરોની વણઝાર દોડતી દેખાય છે, પણ જાણકાર જાણે છે કે આ દોડ ટાંકીની અંદર ભરેલા જવલનશીલ તેલ (પેટ્રોલ-ડીઝલ)ની કરામત છે. તે ખોરવાઈ પડે તો તેમાં બેસીને સફર કરનાર સવારોએ તેમાંથી ઊતરીને આ માળખાને પોતાના હાથની તાકાતથી ઘડેલીને આગળ ધકેલવું પડે છે. મનુષ્યના શરીર-ક્લેવર દ્વારા જે અનેક ચમત્કારી કામ થતાં જોવા મળે છે, તે માત્ર હાડકાં અને માંસની ઉપલબ્ધિ નથી હોતી, પરંતુ ઉછળતાં ઉમંગોના રૂપમાં પ્રતિભા જ કામ કરે છે. સ્વયંવરમાં જે બીજાઓની સરખામણીમાં પોતાની વિશિષ્ટતા સિદ્ધ કરે છે તેમના ગળામાં જ માળા આરોપાય છે. જેમનામાં દક્ષતા પ્રદર્શિત કરવાની અને લોકોને પોતાના પ્રભાવમાં લાવવાની યોગ્યતા હોય છે તેઓ જ ચૂંટણીઓમાં જીતે છે. મજબૂત કાંડુ જ હથિયારનો સફળ પ્રહાર કરવામાં કામિયાબ નીવડે છે. દુબળા હાથ તો હારવા સિવાય બીજું કંઈ પ્રાપ્ત કરવામાં સફળ નીવડતા જ નથી.

ભીષ્મ પિતામહે મૃત્યુને ધમકાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી ઉત્તરાયણનો સૂર્ય ન થાય ત્યાં સુધી આ બાજુ પગ ન મૂકીશ. સાવિત્રીએ યમરાજની ભેંસનું પૂંછડું પકડીને તેને રોકી દીધા હતા અને સત્યવાનના પ્રાણ પાછા આપવા માટે વિવશ કર્યા

હતા. અર્જુને તીક્ષ્ણ બાણ ચલાવીને પાતાળગંગાની ધારા ઉપર આણી હતી અને ભીષ્મની ઇચ્છા અનુસાર તેમની તરસ છિપાવી હતી. રાણાસાંગના શરીર પર ૮૦ જેટલા ઊંડા ઘા પડ્યા હતા, તો પણ તેઓ પીડાની પરવા કર્યા વગર અંતિમ શ્વાસ સુધી યુદ્ધમાં ઝૂઝતા રહ્યા હતા. મોટાં કામો મહાન વ્યક્તિઓથી જ બની શકે છે. ભારે વજન ઉપાડવામાં હાથી જેવા સશક્ત જ કામમાં આવે છે. બકરાં અને ગધેડાંથી તેટલું બની શકતું નથી, પછી ભલે તેઓ કલ્પના કરતા, મન લલચાવતા અથવા ડિંગ મારતા રહે.

પ્રતિભા જે દિશામાં વળે છે ત્યાં બુલડોઝરની જેમ મેદાન સાફ કરતી ચાલે છે. એ બાબત તો બધા જાણે છે કે યુરોપનો વિશ્વવિજયી પહેલવાન સેન્ડો કિશોર અવસ્થા સુધી અનેક બીમારીઓથી ઘેરાયેલો દુર્બળ શરીરે ફરતો હતો પરંતુ જ્યારે તેણે સમર્થ તત્ત્વાવધાનમાં તંદુરસ્તીનું નવેસરથી સંચાલન અને શરીર વધારવાનું શરૂ કર્યું તો થોડાક જ સમયમાં વિશ્વવિજયી કક્ષાનો પહેલવાન બની ગયો. ભારતના ચંદ્રગીરામ પહેલવાન વિશે અનેક માણસોએ સાંભળ્યું છે કે તે ભારતકેસરીના નામે પ્રસિદ્ધ હતા. પહેલાં તે અન્યમનસ્ક સ્થિતિમાં અધ્યાપન કાર્ય કરીને રોજ-રોટી કમાનાર ક્ષીણકાય વ્યક્તિ હતા. તેમણે પોતાના મનોબળથી જ નવી રીતિ-નીતિ અપનાવી અને ગુમાવી દીધેલી તબિયત નવેસરથી જમાવી એટલું જ નહિ પરંતુ તબિયત એટલી વધારી કે તેઓ ‘ભારત કેસરી’ ખિતાબથી વિભૂષિત થયા.

ઈંગ્લેન્ડની એક મહિલા કેન્સરના રોગથી બહુ ખરાબ રીતે પીડાતી હતી. ડોક્ટરોએ તેને જવાબ આપી દીધો હતો કે છ મહિનાથી વધુ તે જીવી શકે એવી શક્યતા નથી. જે મશીન (ચંત્ર)થી ઉપચાર-ચિકિત્સા થઈ શકતા હતા તે મશીન કરોડો રૂપિયાનું મૂલ્યનું હતું, જે પોતાને ત્યાં વસાવવા માટે કોઈ ડોક્ટર સમર્થ નહોતો. રોગી મહિલાએ નવેસરથી નવો વિચાર કર્યો. જ્યારે છ મહિનામાં મરવાનું જ છે તો અન્ય પોતાના જેવા નિરાધારના પ્રાણ બચાવવાનો પ્રયાસ કેમ ન કરવો ? તેણે ટેલિવિઝન પર એક અપીલ કરી કે જો ત્રણ કરોડ

રૂપિયાની વ્યવસ્થા-સગવડ કોઈ ઉદાર દાતા કરી શકે તો તે મશીન દ્વારા તેના જેવા નિરાશને ‘જીવતદાન’ મળી શકે તેમ છે. પૈસાનો વરસાદ વરસ્યો. તેનાથી એક નહીં ત્રણ મશીનો ખરીદવામાં આવ્યા. એટલું જ નહિ કેન્સર માટેની એક સાધનસજ્જ હોસ્પિટલ પણ બની ગઈ. રોગગ્રસ્ત મહિલા આ કાર્યમાં એટલી એકચિત્ત અને કાર્યમગ્ન રહી કે તેને પોતાને પોતાની મરવાની વાતનું સ્મરણ સુધ્ધાં ન રહ્યું. કાર્ય પૂરું થઈ જતાં તે મહિલાની તપાસ થઈ તો જણાયું કે કેન્સરનું એક પણ ચિન્હ તેના શરીરમાં બાકી રહ્યું નથી.

હોસ્પિટલના પલંગ પર પડ્યાં પડ્યાં વાલ્ટેચરે અનેક મહત્વના ગ્રંથોની રચના કરી હતી.કાલિદાસ અને વરદરાજની માનસિક ક્ષમતા કેટલી ઉપહાસપાત્ર હતી તે બધા જ જાણે છે, પરંતુ તેઓ જ્યારે નવો ઉત્સાહ મેળવીને નવેસરથી વિદ્યાભ્યાસમાં લાગી ગયા ત્યારે મૂર્ધન્ય વિદ્વાનોમાં તેમની ગણના થવા લાગી. વ્યક્તિની અંતઃચેતના જેને પ્રતિભા પણ કહે છે તે એટલી સબળ છે કે અનેક અભાવો અને અવરોધોને કચડીને તે ઉન્નતિના ઊંચા શિખર પર પહોંચવામાં સમર્થ બને છે. પ્રતિભા વાસ્તવમાં એવી સંપત્તિ છે જે વ્યક્તિની મનુષ્યતા, ઓજસ્વિતા, તેજસ્વિતાના રૂપમાં બહિરંગમાં પ્રગટ થાય છે. જો સૂતેલાને જગાડવામાં આવે, પોતાની જાતને સંઘાડા પર ચઢાવવામાં આવે તો વ્યક્તિ અસંભવને પણ સંભવ બનાવી શકે છે. આ અધ્યાત્મવિજ્ઞાનનો એક સુનિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે અને અટલ સત્ય પણ છે.

**પ્રમાણિકતાનો પક્ષ લો.
પ્રતિષ્ઠા પાછળ દોડશો નહીં.
પાપથી કરો. પાપીના આતંકને
તાબે ન થશો. સજ્જનો શોધો.
તમારા નિર્વાહ માટે બે હાથ
પૂરતા છે.**

પ્રતિભા પુરુષાર્થ દ્વારા વિકસાવી શકાય છે

માનવીય ક્ષમતાઓની સુનિયોજિત ક્રિયાશીલતાનું બીજું નામ છે પ્રતિભા. જે પ્રમાણમાં આ ક્ષમતાઓ કોઈકમાં ક્રિયાશીલ બને છે, તે જ પ્રમાણમાં તેને પ્રતિભાશાળી કહેવામાં આવે છે. જો કે મૂલતઃ આ શક્તિઓ મનુષ્ય માત્ર સમાનરૂપે પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ આ સમાનતા પછી પણ તેમનામાંથી મોટેભાગે સુષુપ્ત અથવા નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં હોય છે. નિષ્ક્રિયને સક્રિય બનાવવા, સૂતેલાને જાગૃત કરવાની પણ તે જ પ્રક્રિયા છે, જેને પ્રતિભા-જાગૃતિનું નામ આપવામાં આવે છે.

દરેકને જન્મની સાથે ત્રણ પ્રકારની શક્તિઓ સાંપડી છે. તેમને શારીરિક શક્તિ, વિચાર, કલ્પના તથા ભાવનાઓની શક્તિનું નામ આપી શકાય. બાકી નાની મોટી બીજી ક્ષમતાઓ આની જ આજુબાજુ ધૂમતી રહે છે. શારીરિક શક્તિની બલિષ્ઠતા, શરીર અને પ્રાણની સ્થિતિ પર આધાર રાખે છે. વિચારો અને કલ્પનાઓની પ્રખરતાનો આધાર બુદ્ધિ છે. આ જ રીતે સંવેદનાઓની ઉદાત્તા અંતરના ઊંડાણમાં રહેલી પવિત્રતા પર ટકેલી છે. આમ આ શક્તિઓની ઝલક થોડા ઘણા અંશે આપણા સૌના જીવનમાં જોવા મળે છે. આપણે બધા કોઈ ને કોઈ કામ કરતા, વિચારતા, કલ્પના કરતા રહીએ છીએ, પરંતુ ઊંડાણપૂર્વક જોતાં તેમના વિકાસની કક્ષા એકબીજાથી જુદી જણાઈ આવે છે.

તેનો એક છેડો મૂઢત્વ છે તેમાં સમગ્ર સામર્થ્ય સંચિત થયેલું છે. વચ્ચેની સ્થિતિ સરેરાશ મનુષ્યની છે. તેને અર્ધજાગૃત સ્થિતિ કહી શકાય છે. બીજો છેડો પ્રતિભાશાળી હોયું તે છે. આ દશામાં માનવીય ક્ષમતાઓ પોતાની ભરપૂર ક્રિયાશીલતા પ્રગટ કરે છે. પોતાની વર્તમાન સ્થિતિથી આ પૂર્ણ ક્રિયાશીલ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવી તે પ્રતિભાનો વિકાસ છે.

સામાન્ય રીતે આ વિકાસ જીવનના કોઈ એક પાસામાં જોવા મળે છે. શારીરિક ક્ષમતાને વિકસિત કરનાર સ્નાયુ-કુશળ ખેલાડી અથવા પહેલવાનના રૂપમાં નજરે પડે છે. જેમણે વિચારશક્તિને વિકસિત

કરી છે, તેમને દાર્શનિક, વિદ્વાન તથા વૈજ્ઞાનિકના રૂપમાં ઓળખવામાં આવે છે. આ જ રીતે કલ્પના અને ભાવશક્તિને વિકસિત કરનારને કવિ, કલાકાર, સાહિત્યકાર, યુગસ્રષ્ટા રૂપમાં ઓળખવામાં આવે છે. આમાંના દરેક પોતપોતાના ક્ષેત્રોમાં પ્રતિભાશાળી હોય છે.

જો કે એક પક્ષના ઉત્કર્ષ ઉન્નતિની સાથે એવું નથી કે બીજો પક્ષ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય. પહેલવાન અથવા ખેલાડીમાં પ્રાધાન્ય તો શારીરિક શક્તિનું જ રહે છે, પરંતુ વિચારવાની અને કલ્પના કરવાની ક્ષમતાઓ પણ હોય છે, ભલે તે ઓછી હોય, નહિ તો દાવપેચ શીખવાનું કેવી રીતે શક્ય બને ? દાર્શનિક, વૈજ્ઞાનિક, બુદ્ધિપ્રધાન જીવન જીવે છે, પરંતુ તેમનું શરીર પણ સક્રિય રહે છે. આ જ બાબત કલાકાર કે કવિને પણ લાગુ પડે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વિકસિત સ્થિતિમાં એક પક્ષ મુખ્ય હોય છે અને બીજો પક્ષ ગૌણ હોય છે.

પ્રતિભા શરીર, બુદ્ધિ અને અંતઃકરણ એમ ત્રણેની હોય છે, પરંતુ તેને સમજી ન શકવાને કારણે સાધારણ રીતે આપણે તેને જ પ્રતિભાશાળી માનીએ છીએ, જેનામાં બૌદ્ધિક વિકાસ પર્યાપ્ત માત્રામાં થયો હોય. આ માન્યતા ખોટી તો નથી, પરંતુ આંશિક રૂપમાં સાચી છે. બુદ્ધિનું સ્થાન શરીરની તુલનામાં અનેકગણું ઊંચું છે. તેથી જો શરીર તેનું અનુકરણ કરે તો કોઈ વાંધો નથી, પરંતુ તેના પછી પણ શરીરના મહત્વને નકારી શકાતું નથી. સાચા અર્થમાં પ્રતિભાશાળી બનવાનો અર્થ છે - પોતાની બધી ક્ષમતાઓને જાગૃત કરવી. આપણે ત્યાં આ સમગ્રતાને આદર્શ માનવામાં આવી છે. આ જ કારણે હનુમાનને પ્રતિભાના પ્રતીકના રૂપમાં સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. તેમનામાં પ્રબળ શારીરિક ક્ષમતાની સાથે બુદ્ધિની પ્રખરતા પણ છે, જેને કારણે તેમને ‘બુદ્ધિમતાં વરિષ્ઠમ્’ વરિષ્ઠ બુદ્ધિમાન કહેવામાં આવ્યા છે. આ ઉપરાંત કવિત્વની પ્રતિભા ‘હનુમાન અષ્ટક’માં જોવા મળે છે. આ સમગ્રતા વર્તમાન યુગમાં દયાનંદ,

ઉત્તમ વિચારોને કાર્યના રૂપમાં પ્રગટ કરવા એ આપણી સર્વોત્કૃષ્ટ કૃતિ છે

વિવેકાનંદ વગેરેના જીવનમાં જોઈ શકાય છે.

આજની સ્થિતિમાં માનવસમુદાયનું અપભોક્ષ કરતાં બે પરિસ્થિતિઓ સામે આવે છે. એક સ્થિતિ જડતાની અથવા મૂઢતાની છે. બહુસંખ્ય સમુદાય આ દશામાં પડેલો છે. તેની બધી ક્ષમતાઓ સુષુપ્ત છે. જીવનમાં તમોગુણનો એટલો સઘન અંધકાર છવાયેલો રહે છે કે કંઈક કરવા, વિચારવાની વાત સૂઝતી નથી. આ સમૂહના લોકોની દશા અફીણી કે શરાબી જેવી છે, જે પોતાની ગરિમા અને સામર્થ્યને ભૂલીને કોઈ ગંદા નાળા અથવા કચરાના ઢગલામાં પડ્યો રહે છે. તેના જીવનના દિવસો જેમતેમ કરીને વ્યતીત થાય છે.

પ્રતિભા માત્ર ક્ષમતાઓની જાગૃતિ જ નથી, પરંતુ તેમનું સુનિયોજન પણ છે. આપણામાંથી દરેકની અંદર ચન્દ્રશેખર આઝાદ જેવી બલિષ્ઠતા અને કર્મહતા, અરવિંદ અને વિવેકાનંદ જેવી દાર્શનિકતા, કાલિચરન, હોમર, દાન્ટે જેવું કવિત્વ સમાયેલું છે. આ અદ્ભુત ક્ષમતાઓને ન ઓળખવાને કારણે જ આપણે કંગાળ સ્થિતિમાં રહી પડ્યા છીએ. મનુષ્ય થઈને પણ મરણતોલ સ્થિતિમાં કીડી-મંકોડાની જિંદગી ગુજારી રહ્યા છીએ. આનું કારણ છે-આપણી જડતા અને આપણો ઉન્માદ. બન્ને દશાઓમાં આપણે આપણી પોતાની જાતને ભૂલી રહ્યા છીએ.

જન્મથી પ્રતિભાશાળી તો વિરલ હોય છે. તેને નિયમ ન લેખતાં અપવાદ ગણવો જોઈએ. નિયમ અનુસાર તો મોટેભાગે અહીં પોતાને વિકસિત કરવાનો હોય છે. જર્મન ભાષાના સુખ્યાત કવિ ગેરેએ એક સ્થાન પર કહ્યું છે કે પ્રકૃતિએ આપણને એ બધી ચીજવસ્તુઓ આપી છે, જેમની સમય અને પરિસ્થિતિઓ અનુસાર આવશ્યકતા છે. આપણું પોતાનું કર્તવ્ય છે આ બધાનો સુનિયોજિત વિકાસ કરવો. શ્રી અરવિંદ આશ્રમનાં માતાજીએ પૃથ્વીને પ્રતિભા જાગરણની પ્રયોગશાળા માની છે. તેમના મત અનુસાર આપણા જીવન અને પરિવેશની આંતરિક ક્રિયા ફક્ત એટલા માટે છે કે આપણી સુષુપ્ત ક્ષમતાઓ જાગી ઊઠે અને ઉપયોગી બને.

વિભિન્ન પ્રતિભાશાળી લોકોના જીવનમાં આ તથ્ય જોવા મળે છે. વિશ્વવિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક આઈન્સ્ટાઈને પોતાના પુસ્તક ‘વર્લ્ડ એઝ આઈ સો’માં પોતાના જીવનની એક ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરતાં લખ્યું છે કે બાળપણમાં તેમની ગણના મૂખ્યોમાં

થતી હતી. સ્કૂલમાં તે બધા કરતાં બુદ્ધ હતા. તેમની બુદ્ધિહીનતાથી લંગ આવીને તેમના એક શિક્ષકે એટલે સુધી કહી દીધું, ‘આલ્બર્ટ, તું ક્યારેય કશું બની શકવાનો નથી.’

બચપણથી બુદ્ધ ગણાતા તેણે જ્યારે વિચારશક્તિને જાગૃત કરી તો તેમની ગણના વિશ્વના મહાનતમ વૈજ્ઞાનિકોમાં થઈ. કવિઓમાં શ્રેષ્ઠ મનાતા કાલિદાસ વિશે પણ આવું છે. મૂર્ખ કાલિદાસમાં કલ્પનાશક્તિની જાગૃતિથી તેમને કવિકુલ શિરોમણિ બનાવી દીધા.

આઈન્સ્ટાઈન અને કાલિદાસના જીવનનાં તથ્ય આપણા પોતાના જીવનમાં પણ બની શકે છે. પ્રતિભાની જાગૃતિ કોઈ સંયોગ-યોગાનુયોગ નથી. તેનો સંબંધ ભાગ્ય, દેવતા, ગ્રહ, નક્ષત્ર સાથે પણ નથી. કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં સુનિયોજિત અને પૂર્વ આયોજિત સતત અભ્યાસની કર્મહતા તે ક્ષેત્ર વિશેષની સુષુપ્ત શક્તિઓને જાગાડનારી હોય છે. આપણે જે સ્થિતિમાં છીએ તેમાં જ રહીને તેને ક્રિયાશીલ બનાવી શકીએ છીએ.

આ માટે સર્વપ્રથમ આવશ્યક છે - પોતાનામાં રહેલી શક્તિઓમાં સુદૃઢ વિશ્વાસ. આ વિશ્વાસના બળે કર્મહતા પેદા થાય છે. વિશ્વાસના અભાવમાં પહેલેથી જ હાથપગ કમજોર બની જાય છે. તે સાથે જ જરૂરી છે ધીરજપૂર્વક કર્મહતાને સતત ઉચ્ચતર ઉદ્દેશો માટે નિયોજિત કરતા રહેવું તે. તેમને પ્રતિભાવાન બનવાનાં બે ચરણોના રૂપમાં સમજી શકાય તેમ છે. જેમ જેમ આ ચરણો ગતિશીલ બનશે તેમ અંતરમાં રહેલી શક્તિઓ અભિવ્યક્ત થશે. સમગ્ર જીવન તેના પ્રકાશથી કાન્તિમાન થઈ શકશે. જરૂર એ તરફ આગળ વધવાની છે. આવું કરીને આપણે આપણી જાતને પ્રતિભાશાળીઓની કતારમાં ઊભા કરી શકીએ છીએ, જેની આજે પ્રબળ જરૂર છે.

**સ્વચ્છતાનો પ્રભાવ ચરિત્ર,
શરીર, મન, કાર્યકુશળતા અને
આત્મસન્માન પર ઘણો વધારો
પડે છે.**

સંસાર : પ્રતિભા પરિષ્કારની પ્રયોગશાળા

સામાન્ય રીતે એવું જોવા મળે છે કે અવિકસિત પ્રતિભાવાળા લોકો મુશ્કેલીઓ, પરેશાનીઓ તથા મૂંઝવણોનાં રોદણાં રોતા રહે છે. તેમના અનુસાર પ્રતિભાવાળા ન બનવાનું કારણ જીવનની જટિલતાઓ છે. સમૂળગી અવિકસિત સ્થિતિનો બોજ તેમના માથા પર હોકી બેસાડીને છૂટી જવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે: આવા લોકો હંમેશાં એ જ વિચારે છે કે અમુક પરેશાની ન હોત તો અમારો આ પ્રકારે વિકાસ થાત. જ્યારે યથાર્થતા એ છે કે આ પ્રકારનો વિચાર સો ટકા ભ્રામક છે. વિશ્વના વિભિન્ન વિચારકો એક અપાજે સ્વીકાર કરે છે કે અવરોધ અને વિકસિત પ્રતિભા બન્ને એકબીજાના ઘનિષ્ઠતમ સહયોગી છે. પ્રસિદ્ધ ભારતીય ચિંતક રામચન્દ્ર દત્તાત્રેય રાનડેનું માનવું છે કે આપણી ક્ષમતાઓનાં દ્વાર તેમને જ કારણે ખૂલે છે. આ જ કારણે નિષ્ક્રિય પડી રહેલી ક્ષમતાઓ સક્રિય થાય છે. વિખ્યાત ચીની દાર્શનિક જાંગત્યાંગ અનુસાર માનવીય વિકાસનો સમૂળગો ઇતિહાસ મુશ્કેલીઓ દ્વારા જગાડવામાં આવેલી ક્ષમતાઓથી ભરેલો છે.

મનોવૈજ્ઞાનિકોએ તે મુશ્કેલીઓને જીવનની સહજ સ્વાભાવિક સ્થિતિનું એક અનિવાર્ય અંગ દર્શાવ્યું છે. તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવતાં એનો સુંદર ઉપયોગ કરવાનું શક્ય છે. હકીકતમાં પરેશાની એટલી ભયંકર અને કષ્ટદાયક હોતી નથી, જેટલી ઘણા લોકો એને સમજે છે. જે સ્થિતિમાં કેટલાય લોકો રોતા રહે છે, તેમાં બીજી વ્યક્તિઓ નવી પ્રેરણા પામીને સફળતાની પરણી કરે છે અને પ્રતિભાશાળી બને છે. આ રીતે તેઓ પોતાની મેળે તો કશું જ હોતા નથી, મન:સ્થિતિ દ્વારા તેમનું સ્વરૂપ ઘડાય છે. નિર્બળ મન તો પોતાની કાલ્પનિક મૂંઝવણોથી જ અશાંત બની જાય છે. સબળ મનવાળી વ્યક્તિ વિકટ અને વિષમભ્રાં વિષમ સ્થિતિનો સ્વીકાર કરીને પોતાનામાં પડેલી શક્તિઓને જાગૃત કરે છે.

જર્મન મનોવૈજ્ઞાનિક વાન દે ગિયર પોતાના પુસ્તક ‘સાઈકોલોજિકલ સ્ટડી ઓફ પ્રોબ્લેમ સોલ્વિંગ એન્ડ એડવેન્ચર’માં શારીરિક મૂંઝવણો,

માનસિક જટિલતાઓ અને ગૂંચવણોને જીવનમાં અનિવાર્ય જણાવે છે. તેમના મતાનુસાર જટિલ મૂંઝવણોને ઉકેલતા તેમનું નિરાકરણ કરવાના સમયે આપણે પૂરેપૂરા એકાગ્ર હોઈએ છીએ. તેનાથી મનના ઊંડાણમાં રહેલી ક્ષમતાઓ ઉપસીને બહાર આવે છે. તેના જ લીધે નાનાં બાળકોના બૌદ્ધિક વિકાસ માટે ગાણિતિક મૂંઝવણો-ગૂંચવણોને ઉકેલવાની પ્રક્રિયા બનાવવામાં આવે છે. આ જ વાત જીવનની રોમાંચક ક્ષણોની બાબતમાં પણ છે. ભૌતિક અને માનસિક ગૂંચવણોના ચરમબિન્દુ સામે ઝઝૂમતાં આપણી સમૂળગી માનસિક, શારીરિક ક્ષમતાઓ ઉપસી આવે છે અને નિયંત્રિત થાય છે. વિભિન્ન રમતોની પાછળ આ જ મનોવૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંત રહેલો છે. કુસ્તી, કબડ્ડી-હુલુતુ વગેરેથી શારીરિક પ્રતિભા વિકસિત થાય છે તથા શતરંજ વગેરે રમતોથી માનસિક વિકાસ થાય છે.

મનોવિદ વી. ઘિસલિંગે પોતાની કૃતિ ‘ઇન્કિએટીવ પ્રોસેસ’માં કહ્યું છે કે જીવનભર મુશ્કેલીઓની સામે ઝઝૂમનાર વ્યક્તિ કહેવાતું સુખી જીવન જીવનાર વ્યક્તિઓ કરતાં અનેક ગણી અધિક પ્રતિભાશાળી હોય છે. તેમણે શાળામાં જતાં બાળકો, કિશોરો, યુવાનો પર અનેક પ્રયોગો કરીને એ સિદ્ધ કર્યું છે કે પ્રતિભાની જાગૃતિ માટે મુશ્કેલીઓ, આપત્તિઓ જરૂરી છે. જીવનક્રમમાં તેમનો અનિવાર્યરૂપે સ્વીકાર કરીને પ્રખર પ્રતિભાશાળી બની શકાય છે. સૈન્યમાં પ્રશિક્ષણ આપતી વખતે સૈનિકોને મુશ્કેલીઓમાં નાખવામાં આવે છે. તેમને જાતજાતની કઠોરતાઓમાં ઘડેલી દેવામાં આવે છે. પ્રત્યક્ષરૂપે જોઈએ તો તેનું કાંઈ મૂલ્ય કે મહત્વ નથી, પરંતુ મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ જોતાં સમગ્ર તથ્ય સમજાઈ જાય છે. આ પ્રકારની જટિલતાઓ તેમની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓને એટલી હદ સુધી વિકસિત કરે છે કે મોરચા ઉપર તેમનાં કાર્યો જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ જવાય છે. એવો વિશ્વાસ જ નથી પડતો કે એક વ્યક્તિ આવું હેરતભર્યું કાર્ય પણ કરી શકે છે.

આના વિના ઉત્કૃષ્ટતા તથા ઉત્તમતા પ્રાપ્ત થઈ જ નથી શકતી. સોનાની શુદ્ધતા ભયંકર અગ્નિમાં તપાવવાથી જ જણાઈ આવે છે. જો તેને તપાવવામાં ન આવે તો તે માટીવાળું મેલું અને ગંદું જ રહેશે. મનુષ્ય પણ મુશ્કેલીઓમાં તપીને ઉત્કૃષ્ટ, સૌંદર્યયુક્ત, પ્રભાવશાળી અને મહત્વપૂર્ણ બને છે. આનું મનુષ્યના વિકાસમાં મહત્વનું સ્થાન છે, પરંતુ તે પછી પણ એ બેધારી તલવાર છે. જે વ્યક્તિ તેનાથી ગભરાઈને ગબડી પડે તે હારી જાય છે, જ્યારે તેને ખેલાડીની જેમ અપનાવનાર વ્યક્તિ સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે. બન્ને સ્થિતિઓ માટે જવાબદાર મનુષ્ય પોતે જ હોય છે. તે જો ઈચ્છે તો તેને વરદાન બનાવી દે અને ચાહે તો શાપ. જે વ્યક્તિ તેનું ખુલ્લા દિલથી સ્વાગત કરે છે. તેની સાથે રમે છે તે ન કેવળ તેને મેળવનાર લાભ પ્રાપ્ત કરતો હોય છે, પરંતુ બીજાઓને માટે પ્રેરણા અને આદર્શરૂપ બની જાય છે. સંસારના કોઈપણ મહાપુરુષની પ્રતિભાનું રહસ્ય શોધતાં મુશ્કેલીઓનો પૂરો ઇતિહાસ હાથ આવશે. મોટાભાગના મહાપુરુષો કઠણ પરિસ્થિતિઓમાં પેદા થયા હતાં. જેમણે સુખ-સગવડોમાં જન્મ લીધો તેમણે પણ બુદ્ધ, મહાવીરની જેમ રાજ્યસુખને તિલાંજલિ આપીને મુશ્કેલીઓનો સ્વેચ્છાએ સ્વીકાર કર્યો, કેમ કે તેના વિના પોતાના લક્ષ્યને પામી ન શકત. તેમના દ્વારા જ મનુષ્યનું વ્યક્તિત્વ પૂર્ણ ચમત્કાર પ્રદર્શિત કરે છે. તેમને એક સરાણ જેવા ગણી શકાય જે મનુષ્યને ઘસીને, કસોટી પર કસીને ચમકાવી દે છે. જીવનમાં તેમનું એ જ મહત્વ છે, જે ઉદ્યોગમાં શ્રમનું અને ભોજનમાં રસોનું છે.

સાંસારિક જીવનમાં ટાટા, ફોર્ડ, જમનાલાલ બજાજ વગેરે સમૃદ્ધ વ્યક્તિઓનાં જે ઉદાહરણો મળે છે, તેના મૂળમાં પણ આ જ રહસ્ય છે. તેમણે પોતાના વ્યક્તિગત જીવનમાં સુખસુવિધાઓને બદલે મુશ્કેલીઓનું જ સ્વાગત કર્યું હતું. જે ધનિકો અને સમૃદ્ધ લોકો આ જીવનદર્શનને નથી સમજી શક્યા તે મોટે ભાગે વ્યસની અને વિલાસી બની જતા જોવા મળે છે. મુશ્કેલીઓ અપનાવીને પ્રતિભામાં વધારો કરતી વ્યક્તિને સંસારની ફાલતુ બાબતો માટે અવકાશ હોતો નથી. તેનું મૂલ્ય બહુ ઊંડું છે જેને પુરુષાર્થી, પરિશ્રમી અને ઉત્સાહી લોકો સમજીને

અનેક વિભૂતિઓને ઉપલબ્ધ બનાવે છે પરંતુ જેઓ કાયર, નિર્બળ છે તથા આત્મબળ વગરના છે તેઓ કસોટીનો અંશમાત્ર જોઈને ડરી જાય છે. કળસ્વરૂપે ‘હાય હાય’ કરતા ગમે તે રીતે પોતાના જીવનના દિવસો પૂરાકરે છે.

‘અપરોધો વિના ગતિ નથી, વિકાસ નથી’નો સિદ્ધાંત સાંભળવામાં વિચિત્ર લાગી શકે છે, પરંતુ વિચાર કરતાં તેની મહત્તા સમજી શકાય છે. એ એક વૈજ્ઞાનિક સત્ય છે કે અપરોધો વિના આપણે એક તસુ પણ આગળ વધી શકતા નથી. જો જમીનનું ઘર્ષણ દૂર કરીને તેને પૂરેપૂરી રીતે લીસી બનાવીએ તો લપસી પડીશું. અપરોધ ન હોવાને કારણે ૩ ઉપર ખીલી જડી શકાતી નથી.

આનો એક જ ઉદ્દેશ છે કે મનુષ્યની પ્રતિભામાં વૃદ્ધિ થાય, પરિષ્કાર થાય. મહાન ચિંતક-વિચારક ઈપ્પ્નસિનાએ સમગ્ર સંસારને પ્રકૃતિ દ્વારા સંચાલિત પ્રતિભા વિકાસની પ્રયોગશાળા કહી છે. તેમના મત અનુસાર પ્રકૃતિ પોતાની ગોદમાં આપણને બધાને લઈને જાતજાતની મુશ્કેલીઓ, ઝંઝટો તથા જટિલતાઓ ઉત્પન્ન કરીને આપણને વિકસિત કરે છે. આપણે પોતે પ્રતિભાશાળી બનવા માટે ચિત્રવિચિત્ર, ભયંકર દેખાતી સ્થિતિઓ પ્રકૃતિ દ્વારા અપાયેલાં ઉપકરણો માત્ર છે. જેવી રીતે શાળામાં નાનાં ભૂલકાંઓનો બૌદ્ધિક વિકાસ જાતજાતનાં ઉપકરણોને આધારે કરીએ છીએ, તે જ રીતે પ્રકૃતિ પણ નિત્ય નવી નવી પરિસ્થિતિઓ પેદા કરીને મનુષ્યની પ્રતિભાને, સુષુપ્ત ક્ષમતાને જાગૃત કરવા ઈચ્છે છે. યોગ્ય એ છે કે આપણે તેમને એ જ સ્વરૂપે સ્વીકારીએ, અપનાવીએ. આ રીતે તેમને અપનાવીને આપણામાંથી પ્રત્યેક પોતાનામાં રહેલી શક્તિઓને જાગૃત અને વિકસિત કરી શકે છે.

બે હોડીમાં એકી સાથે ન બેસો. સંપત્તિ અને મહાનતા એક સાથે મેળવવાના વ્યર્થ પ્રયત્ન ન કરો.

તપશ્ચો પ્રતિભા વિકસાવોએ

તપસાધના અપનાવીને જ પ્રગતિશીલતા અને પરિષ્કૃતાનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. આ વાત મનુષ્ય-જીવનને પૂર્ણપણે લાગુ પડે છે. શરીરનું સ્વાભાવિક તાપમાન ઘટી જવાથી નિષ્ક્રિયતા ઘેરી વળે છે અને મૃત્યુ આવી પહોંચે છે. તાપ જરૂરી છે. તેના પ્રભાવથી જ વિષાણુઓ મરે છે. સૂર્યનો તાપ મળતાં જ બગીચામાં ફૂલો ખીલવા લાગે છે અને ફળો તૈયાર થાય છે.

ઉચ્ચ ઉદ્દેશો માટે કરવામાં આવેલું પરાક્રમ કે કષ્ટ તપ જ છે. તેનું ફળ પ્રત્યેક મહાન પ્રયોજનમાં નિયોજિત થતું જોઈ શકાય છે. આળસુ અને પ્રમાદી મનુષ્ય ગમે તે રીતે મોતના દિવસો પૂરા કરે છે, જ્યારે સાહસિક પુરુષાર્થપરાયણ મનુષ્ય પોતાની પ્રચંડ લગની અને પુરુષાર્થથી ઝડપથી આગળ વધે છે અને તોફાનની જેમ ઊંચે ઊઠે છે.

પ્રતિભાના પરિષ્કારની ઉપયોગિતા અને જરૂરિયાત સમજનારાઓએ એક વાત માટે સંમત થઈ જવું જોઈએ કે તેઓ ગમે તેમ એકધાર્યું જીવન ગુજારતા રહેવાની સરળ પ્રક્રિયા અપનાવવાના બદલે આદર્શોના પાલનમાં તત્પરતા દર્શાવવા અને કટિબદ્ધ થવા માટે પોતાની સંકલ્પશક્તિનો સમગ્ર ઉપયોગ કરે.

સંસારના ઇતિહાસ પર નજર નાખીએ ત્યારે એક જ તથ્ય સામે આવે છે કે જેમણે આદર્શવાદની દિશા અપનાવવા માટે કઠોરતાપૂર્વક આત્માનુશાસનનું પાલન કર્યું, જેઓ અનિચ્છનીયતાઓ સામે સખત ઝઝૂમ્યા તથા જેમણે નવસર્જન માટે સાચા મનથી પ્રયત્નો કર્યા તેઓ જ શ્રેય પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે કે જેને અનુકરણીય અથવા અભિનંદનીય કહી શકાય. આનાથી ઓછામાં મહામાનવ બનવાની શક્યતા નથી. જેઓ આ માટે કટિબદ્ધ અને પ્રયત્નશીલ છે તેમણે બીજું કંઈ કરવાની જરૂર નથી.

તપસ્યાનું એક સ્વરૂપ એકાંત સાધના અને કષ્ટસાધ્ય તિતિક્ષા પણ છે, પરંતુ તે દરેક માટે અનિવાર્ય નથી. સારા ઉદ્દેશ્યો માટેનો પ્રચંડ પુરુષાર્થ પણ એક જાતનું સર્વસુલભ તપ છે. તેને અપનાવીને અસંખ્ય લોકસેવકો પોતાનું અને સંસારનું ભલું કરવામાં તથા દરેક દષ્ટિએ ધન્ય બનવામાં સમર્થ બન્યા છે.

ગાંધી, વિનોબા, વિવેકાનંદ, દયાનંદ જેવાઓની તપશ્ચર્યા સેવા સાથે જ જોડાયેલી હતી. એમણે પોતાને એટલા પરિષ્કૃત કર્યા કે તેમનું વ્યક્તિત્વ બીજાઓ પર ઊંડી છાપ પાડી શકે અને પોતે અપનાવેલા મુશ્કેલીભર્યા માર્ગે અનેક લોકોને ચલાવવામાં સફળ થઈ શકે. આ સિવાય એમણે લોકમંગલ માટે એટલો સર્જનાત્મક પ્રયાસ અને પુરુષાર્થ કર્યો કે તેનો પ્રભાવ બહુમુખી અભ્યુદયના રૂપમાં સામાન્ય લોકો સમક્ષ રજૂ થયો.

આપત્તિકાળમાં એકાંતસાધના કરતાં પણ સેવાસાધનાનું મહત્ત્વ વધી જાય છે. અગ્નિકાંડ, ભૂકંપ, પૂર, દુકાળ, રોગચાળો વગેરે વિપત્તિઓમાંથી સામાન્ય જનતાને બચાવવા માટે જેઓ ભાવનાપૂર્વક જોડાયેલા અને ઉદારતાથી સેવા કરે છે તેમને આત્મસંતોષ મળે છે અને લોકસન્માન પણ મળે છે. સાથે જ દૈવી કૃપા મેળવવાનો અવસર પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તપસાધનાનું અંતિમ લક્ષ્ય પણ આ જ છે. ઋષિએ દેવદૂતના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પોતાની આંતરિક આકાંક્ષા માત્ર એટલામાં જ વ્યક્ત કરી દીધી કે એમને સ્વર્ગ, રાજ્ય કે મુક્તિ જોઈતી નથી. માત્ર એટલી ઈચ્છા છે કે દુઃખદારિદ્ર્યથી ઘેરાયેલાં પ્રાણીઓની વ્યથા નિવારવા માટે હું કામ આવી શકું. વાસ્તવમાં આવા દેવાત્માઓ ગુફાઓમાં રહેવાના બદલે સામાન્ય લોકો વચ્ચે રહીને પોતાની ઉદારતાનો પરિચય આપીને તપસ્વીઓ જેવું પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

આત્મશુદ્ધિ અને લોકપરિષ્કારની સંયુક્ત સાધના એવી છે કે જેને અપનાવીને કામઘંઘો કરનાર વ્યક્તિ પણ સામાન્ય ગૃહસ્થજીવન જીવતા રહીને પોતાની સાથે અનેક વ્યક્તિઓની પ્રતિભા વિકસિત કરવામાં સફળ તથા સમર્થ થઈ શકે છે. આ યુગસંધિનો આપત્તિકાળ છે. એમાં અનિચ્છનીયતાઓ સામે લડવું તે આપત્તિઘર્મ છે. સાથે જ વાતાવરણને સુધાર-પરિષ્કારની ઊર્જાથી ભરી દેવું એ પણ મહત્ત્વનું કાર્ય છે. આજે આ પ્રક્રિયાને પ્રતિભા-પરિષ્કાર માટે અપનાવવી જોઈએ.

પ્રતિભા અર્થાત્ તેજસ્વિતા અને તપશ્ચર્યા

દુર્ભાગ્યોમાં સૌથી ખરાબ પ્રકારનું અનિષ્ટ છે - ભ્રાંતિ અર્થાત્ માર્ગથી વિચલિત થઈ જવું. રસ્તો ભૂલી જવાને કારણે વણજારા ક્યાંથી ક્યાં જઈ પહોંચે છે, આખી રાત ચાલતા રહે છે અને થાકી જાય છે, પરંતુ સવાર થાય ત્યારે ખબર પડે છે કે દિશા ભૂલી જવાની મોટી ભૂલ થઈ છે. હવે જ્યાંથી ચાલવાનું શરૂ કર્યું હતું ત્યાં સુધી પાછા જવું પડશે. જો આવી ભૂલ ન થઈ હોત તો ઊંઘી દિશામાં ચાલવાનું અને લાંબી પરિક્રમા કર્યાનું બેવડું નુકસાન ભોગવવું ન પડત. જેટલો સમય ખોટા માર્ગ પર ચાલવાથી શક્તિનો વ્યય થયો, એટલા સમયમાં સાચા માર્ગ પર ઘણા લાંબા અંતર સુધી ચાલીને લગભગ લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકાત, પરંતુ પેલી માર્ગ વિચલિત થયાની સ્થિતિને શું કહેવું. જેને બુદ્ધિશાળી લોકો પહેલેથી જ દુર્ભાગ્ય કહી ગયા છે. આવા પ્રસંગોમાં મૃગતૃષ્ણાનો પણ ઉલ્લેખ થાય છે. તરસ્યું હરણ ચમકતી રેતીને જળ સરોવર સમજીને તે તરફ દોટ લગાવતું રહે છે અને તે પેલા ક્યારેય પ્રાપ્ત ન થનાર લક્ષ્ય સુધી પહોંચતા પહેલાં જ તરસને કારણે જીવ ગુમાવે છે. કસ્તુરીની ગંધને મેળવવા માટે આકુળવ્યાકુળ હરણ પણ બધી જ દિશાઓમાં દોડે છે, પરંતુ તેને તે ક્યાંથી મળે ? તે તો તેની પોતાની ટૂંટીમાં જ રહેલી છે. તે એમ માને છે કે તે ક્યાંક બહાર છે. આવી દશામાં સાચાની ઉપલબ્ધિ કેવી રીતે થાય ? ઘેટાંના ઝૂંડમાં ઉછરેલા સિંહના બચ્ચાંની વાર્તા પણ આવી જ છે. જ્યાં સુધી સાચી વસ્તુસ્થિતિ સમજમાં ન આવી, ત્યાં સુધી તે જ ઝૂંડમાં રમીને દિવસો પસાર કરતું રહ્યું અને ઘાસ ખાતું રહ્યું. પરિસ્થિતિ તો ત્યારે બદલાઈ, જ્યારે તેણે પડછાયામાં પોતાના વ્યવહાર તથા વર્તણૂક બદલ્યાં. મનુષ્યની બાબતમાં પણ આવું જ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહીં થાય. આત્મવિસ્મૃતિના વાદળાં આપણા બધાની ઉપર છવાયેલાં છે.

આ પૃથ્વી અનાદિકાળથી ખાડા-ટેકરાઓવાળી, અણઘડ જીવજંતુઓનું કિડાસ્થળ બની રહી હશે. તેને આજની સ્થિતિમાં લાવવામાં અને “સ્વર્ગાદિપિ

ગરીયસી” બનાવવામાં મનુષ્યની કળાકારીગરીની જ મુખ્ય ભૂમિકા રહેલી છે. જંગલી મનુષ્ય કે નરવાનરની તુરુછ સ્થિતિમાંથી બહાર આવીને તેણે પોતાને ક્યાંથી ક્યાં પહોંચાડી દીધો તે જોતાં જ આશ્ચર્યમાં પડી જવાય છે. પ્રકૃતિની રહસ્યો ભરેલી શક્તિઓ ક્યારેક અવિકસિત રહી હશે, પરંતુ આજે તો તેણે પરમાણુમાં રહેલાં શક્તિસ્ત્રોતોને વશ કરી લેવાથી માંડીને અંતરિક્ષમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. શક્તિભંડોળ એટલું એકદું કર્યું છે કે અણુશસ્ત્રોના પ્રહાર વડે આ ધરતીને ધૂળ બનાવીને અંતરિક્ષમાં ઉડાવી દેવા સુધીનો અકલપનીય પડકાર તેણે ફેંક્યો છે. આ શક્તિભંડોળ પાછળ તથ્ય પણ છે. આ બ્રહ્માંડમાં જે કોઈ મહાન કરતાં પણ વધારે મહાન છે, તે સાચે જ મનુષ્ય જ છે.

મનુષ્ય પોતાના અસ્તિત્વ, મહત્ત્વ અને સ્તરની બાબતમાં એટલો બધો દિશાહીન થઈ ગયો છે કે તેને ગુમરાહ થવાની ચરમસીમા કહી શકાય.

માર્ગથી વિચલિત થવાનું પ્રથમ ચરણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય છે, જ્યાં મનુષ્ય પોતાની સત્તા, મહિમા, ગરિમા અને ક્ષમતાની બાબતમાં લગભગ વિસ્મૃતિની ગર્તામાં ચાલ્યો જાય છે અને પોતાની આકૃતિ, પ્રકૃતિમાં ફેરફારને જુએ છે, પરંતુ એટલું નથી વિચારી શકતો કે તે ચેતનાના ક્ષેત્રમાં પ્રાણીઓ કરતાં કાંઈક વિશેષ છે. પ્રાણીઓ પેટ ભરવા અને પ્રજનનના કુતૂહલનું રસાસ્વાદન કરવા માટે જીવતાં રહે છે. તેમને ન તો મર્યાદાઓ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોય છે અને ન તો બદનામીમાંથી બચવા માટેની ચિંતા. બંધનો, મુશ્કેલીઓ અને અવરોધોનો સામનો થતાં જ તેઓ અનુચિત કાર્ય કરતાં અટકે છે. સ્વચ્છંદતા અને ક્ષમતા રહે છે ત્યાં સુધી તેમને. મર્યાદાપાલનમાં કોઈ ઉત્સાહ નથી રહેતો. આવશ્યકતા અને મનની મરજી જ તેમની પ્રેરણાઓનો સ્રોત હોય છે. મનુષ્યની ભાવના અને ધારણા પણ જો આવી જ હોય તો તેને નરપશુ જ કહી શકાય. જેમણે લોભ, મોહ અને અહંકારની ખોટી લાલચોને જ પોતાનું

સર્જનાત્મક વિચારોમાં નવરચનાની અદ્ભુત શક્તિ હોય છે

લક્ષ્ય માની લીધું છે તેઓ ઉચિત-અનુચિત વચ્ચેનું અંતર કેવી રીતે સમજી શકશે ? સંકુચિત સ્વાર્થવૃત્તિઓમાંથી, ભવબંધનોમાંથી છુટકારો મેળવવો કેવી રીતે શક્ય બને ? જેમને સંપન્ન બનવાની તરસ અને મોટા કહેવડાવવાની મહત્વાકાંક્ષાએ જક્કડી રાખ્યા છે તેમના માટે વિચારશીલતાના મુક્ત આકાશમાં પાંખો ફફડાવવાનું કેવી રીતે શક્ય બને ? સામાન્ય માનવી સાધનો અને ક્ષમતાઓની દૃષ્ટિએ એવો જ કેમ ન દેખાય, પરંતુ તેને આદર્શોનો ઉમંગ પ્રભાવિત જ નથી કરતો. ઉત્કૃષ્ટતાની ગરિમા અપનાવવા માટેનો ઉમંગ જ પેદા નથી થતો. સૃષ્ટિની રચના કરનારે માનવીમાં ઉત્કૃષ્ટતાનું લગભગ દેવતાઓના સ્તર જેવું સર્જન વિશેષ રૂપથી એટલા માટે કર્યું છે કે તે પુણ્ય અને પરમાર્થ કરી શકે, પરંતુ એક રીતે તેના હાથમાંથી છૂટી જ જાય છે અને તેવી સ્થિતિમાં માનવી શુદ્ધ કૃમિ-કીટકોની હલકામાં હલકી શ્રેણીમાં જ ગણાવા યોગ્ય બની જાય છે. આવી મનુષ્ય ભલે ને પરોપકારી, પદ્ધતિદારી, સંપન્ન, કુશળ અને વિભૂતિવાન કેમ ન ગણાતો હોય.

ધર્મચર્યા તો કેટલાય લોકો કરતા અને સાંભળતા જોવા મળે છે, પરંતુ તે બધું અર્થહીન જ હોય છે. લોકો પૂજાપાઠ, કર્મકાંડો, તીર્થ પર્યટનો, દાનના દેખાવો જેવી ખોટી પદ્ધતિઓ વડે મન મનાવતા અને પોતાને ધર્મ-ધજા ધારણ કરનારા માને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં એવું નથી. કર્મકાંડોનું એક માત્ર તાત્પર્ય છે કે ચિંતન, ચરિત્ર અને વ્યવહારમાં વધારેમાં વધારે શાલીનતાને સામેલ કરીએ. જેઓને વાસ્તવમાં ધર્મમાં રુચિ છે, તેઓ દેવતાઓ જેવું જીવન ગુજારતા દેખાવા જોઈએ. તેઓનું આંતરિક મન અને બહારનો વ્યવહાર બંનેય પ્રામાણિકતા અને પ્રજરતાથી ભરેલાં હોવા જોઈએ. અનુચિતતાઓને અપનાવીને પણ લોકો સુવિધાઓ ભેગી કરે છે અને ચારણ તથા મીઠું બોલનાર લાલચુઓના માધ્યમથી મળી શકે એટલી પ્રશંસા મેળવે છે, પરંતુ તેઓમાં ન તો સાચી ધાર્મિકતાનું તત્વ હોય છે અને ન તો સ્થિરતા. ધુમાડાથી બનેલાં વાદળો ગમે તેટલાં ગાઢ કેમ ન હોય, પણ પવનનું એક ઝોફું આવતાં આમતેમ વિખેરાઈ જાય છે. છળકપટ પાણીના પરપોટાની માફક થોડીક જ સ્થાનોમાં પોતાનું અસ્તિત્વ

ગુમાવી દે છે.

પ્રતિભાનો વિપુલ ભંડાર મનુષ્યની આંતરિક સત્તામાં ભરેલો છે, પરંતુ તેને બહાર આવીને વ્યક્ત થવાની તક પેલા દબાણને કારણે શક્ય નથી બનતું, જે કુસંસ્કારો, દુષ્પ્રભાવના રૂપમાં આત્મસત્તા ઉપર સ્વેચ્છાપૂર્વક લાદવામાં આવેલા છે. લાકડું પાણી પર તરતું રહે છે, પરંતુ જો તેના પર ભારે પથ્થરો બાંધી દેવામાં આવે તો પોતાનો તરવાનો સ્વાભાવિક ગુણ પણ દબાઈ જાય છે. વિભૂતિવાન હોવા છતાં પણ મનુષ્ય નિષ્ફળતાના પથ્થરો માથા પર ઊંચક્યા પછી તરવાનું અને પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બતાવવાની સ્થિતિમાં રહેતો જ નથી.

પરોપકાર કરતાં પહેલાં આપણે પોતે મનુષ્યને યોગ્ય કર્તવ્ય અને જવાબદારીને યોગ્ય રીતે નિભાવવાની વાત વિચારવી જોઈએ. ભલમનસાઈનું, માણસાઈનું, ઈમાનદારીનું વર્તન કરવું અને પોતાના વચનનું સારી રીતે પાલન કરવું, એક ખૂબ ઊંચા પ્રકારનો પરોપકાર છે. એક પૈસો કે પાઈ કોઈ ભિખારીની ઝોળીમાં નાંખવાથી કે કોઈને ભોજન, વસ્ત્ર પહેંચવા માત્રથી કોઈ મનુષ્ય ધર્મની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી. સાચો પરોપકારી તો એ કહેવાય, જે સ્વયં માનવયોગ્ય કર્તવ્યધર્મનું પાલન કરે છે અને એવું જ કરવા માટે બીજાને પણ પ્રેરણા આપે છે.

પ્રસુપ્ત પ્રતિભાને જગાડવાની તક મળે તે માટે જરૂરી છે કે ભ્રષ્ટ ચિંતન સામે આંતરિક મનને અને દુષ્ટ આચરણ સામે કાયાકલેપરને બચાવતા રહેવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે. આવું ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે અનિચ્છનીય મહત્વાકાંક્ષાઓની બેડીમાંથી હાથપગ મુક્ત થઈ જાય. લોકોની ઉત્સુકતા અને ઉત્કંઠા ઘનવાન બનવાની હોય છે, જેથી વિલાસિતાનાં વિપુલ સાધનો એકઠાં કરી શકાય તથા જેમની પાસે સાધન-સંપત્તિ નથી તેવા સમૂહમાં પોતાને મોટા સાબિત કરવા માટે મૂછો મરડી શકાય. જેમનું આંતરિક મન આટલી નાની સીમા સુધી કેન્દ્રીભૂત થઈ ગયું હોય તેઓ મહાન કાર્યો કરી જ નથી શકતા, જેના વડે માનવીય ગરિમાને

ચાર-ચાંદ લાગે છે. ખૂંટા સાથે બાંધેલી હોડીને હલેસાં મારવા છતાંય આગળ લઈ જઈ શકાતી નથી. સંકુચિત સ્વાર્થવૃત્તિમાં ફસાયેલી વ્યક્તિ ન તો આદર્શવાદિતા અપનાવી શકે છે અને ન તો એવું કાંઈક કરી શકે છે, જેને ઉત્કૃષ્ટ કહી શકાય. શાણગારને સફળતા કહીએ તો કુરૂપ અને બીમાર વેશ્યાઓ પણ પોતાને પરી જેવી સુંદર દેખાડવાનું ખોટું નાટક રચે.

પ્રતિભા ક્યારેય બહારથી ભેગી નથી કરવી પડતી. તે તો હંમેશાં અંદરથી જ વિકસિત કરવામાં આવે છે. આ માટે પેલાં આપરણોને હઠાવવાં જરૂરી છે, જે ભારે પથ્થરોની માફક ઉત્કૃષ્ટતાના માર્ગમાં ભયાનક અવરોધ બનીને ઊભાં હોય છે. આ બાબતમાં યાદ રાખવા યોગ્ય તથ્ય એ જ છે કે સરેરાશ નાગરિક સ્તરનો જીવનનિર્વાહ કરવામાં આવે, નહીં તો તૃષ્ણા અને વાસનાની લાલચો એટલી તાકાત સાથે છવાઈ જશે કે પોતાના સામર્થ્યની તુલનામાં થોડોઘણો પ્રયત્ન પણ નહીં કરી શકાય. આ ખાઈઓ એટલી પહોળી અને એટલી ઊંડી છે કે જીવનનો બધો જ સમય, શ્રમ, કુશળતા આપવા છતાં તેને પૂરી નથી શકાતી. આવી સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટતા સાથે ખૂબ ગાઢ રીતે જોડાયેલા પ્રતિભા વિસ્તારનું પુણ્ય-પ્રયોજન સંતોષજનક પ્રમાણમાં કેવી રીતે પૂરું કરી શકે ?

લાલચમાંથી ઉદ્ભવેલી ભૌતિક મહત્ત્વાકાંક્ષાઓમાં કાપ મૂક્યા વગર કોઈની પાસે એટલો સમય, શ્રમ, સાધન બચી શકતાં નથી, જેના આધારે આત્મકલ્યાણ અને લોકકલ્યાણની દિશામાં નક્કર પગલાં ભરી શકાય. સાધુ અને બ્રાહ્મણોને ભૂસુર અર્થાત્ પૃથ્વી પરના દેવતાની ઉપમા આપવામાં આવી છે. આવું એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે તેઓ સંયમ, અપરિગ્રહ તથા સંતોષનો માર્ગ અપનાવે છે. પોતાની વ્યક્તિગત મોટાઈમાં જેમને જેટલી અભિરુચિ હશે તેઓ પોતાને તેટલા જ વ્યસ્ત અને અભાવગ્રસ્ત અનુભવશે. તે હંમેશાં એમ જ કહેતા રહેશે કે હું મારી સમસ્યાઓથી જ ઘેરાયેલો છું, પરંતુ મનુષ્યની સામે વાસ્તવિક સમસ્યાઓ હોય છે કેટલી? કદાચ થોડીઘણી સમસ્યાઓ હોય તો જો તેને વ્યાવહારિક બુદ્ધિ પડે સમજદારી સાથે ઉકેલવામાં આવે તો તે બધી જ એટલી સરળતાપૂર્વક દૂર થઈ જાય છે, જાણે તેમનું અસ્તિત્વ જ નહોતું. ભ્રાંતિઓના કારણે જ તે સંપૂર્ણ રીતે છવાઈ ગઈ હતી.

સંયમ નિયમના કેટલાંય વિશેષ બંધનો છે, જેમાં આહાર-વિહારની શુદ્ધિ, સજ્જનતા, સદ્ભાવના, શ્રમશીલતા, કરકસરપૂર્વક યોગ્ય અર્થ કરવાની નીતિ, સ્વચ્છતા, સહકારવૃત્તિ, અનુશાસનપ્રિયતા વગેરે મુખ્ય છે. આ બધું જ જોવા સાંભળવામાં ખૂબ નગણ્ય લાગે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં સંકુચિત સ્વાર્થવૃત્તિ અને સ્વેચ્છાચારને કારણે ઉદ્ભવેલાં સંતાનો જેવાં જ છે. આમાંથી એક ને ગણવો અને પકડી રાખવો તે દેડકાંઓનું વજન કરવા બરાબર છે. પથારીને તડકામાં નાંખવાથી માંકડ અને તેના ઈંડા-બરચાં પણ મરી જાય છે તેવી રીતે દષ્ટિકોણને વિશાળ બનાવી લેવાથી પોતાનું સ્વરૂપ, લક્ષ્ય અને કર્તવ્ય ત્રણેય ચોખ્ખાં જોઈ શકાય છે. તે પ્રકાશ પેદા થતાં જ પેલાં ડરાવનારાં ભૂતપલીતોમાંથી છુટકારો મળે છે, જે અંધારાના કારણે બિહામણા બનીને ડરાવતાં અને ત્રાસ આપતા હતા. દષ્ટિકોણમાં વિશાળતાનો સમાવેશ થતાં જ પરમાર્થ પરમ સ્વાર્થ બની જાય છે. આના જેટલો લાભ બીજા કોઈ વ્યવસાયમાં નથી એવા તથ્યને બધા જ મહાનુભાવોથી માંડીને જે તે સમયની શ્રદ્ધાવાન વ્યક્તિઓ ઉપર વરસતી સદ્ભાવનાઓને જોઈને સાહજિક અનુમાન કરી શકાય છે. વ્યક્તિગત લાભની વાત વિચારનારાઓ પણ જો દૂરદર્શી હોય તો તેમને પરમાર્થ પ્રયોજનોમાં બધું જ અર્પણ કરી દીધા પછી બદલામાં અનેકગણું વધારે મળે છે. એક બીજ વાવવામાં આવે છે, પરંતુ હજારગણું થઈને પાછું આવે છે, મહામાનવોની આ જ નીતિ હોય છે. તેઓ સમાજના ખેતરમાં પુણ્ય પરમાર્થના બીજ વિખેરી દે છે અને તે પાકને પોતાના માટે જ નહીં, સમાજ માટે પણ કાપતા રહે છે અને વિશ્વવસુધાને લાભાન્વિત કરે છે. આ જ પ્રતિભાનું ચિહ્ન છે.

તેજસ્વિતાને પ્રતિભા કહેવાય છે. તે ચહેરાની ચમક કે ચતુરતા નહીં, પરંતુ મનોબળ પર આધારિત ઊર્જા છે. ગાંધીજી ૯૬ પાઉંડ વજનના દુબળા-પાતળા હતા. રંગ થોડોક કાળો હતો અને કુરૂપ પણ હતા, પરંતુ તેમનું “તેજસ્” એવું હતું કે સામાન્ય માનવીથી માંડીને દેશના પરિષ્ઠ મૂર્ધન્યો તેમના આદેશને માથે ચડાવતા હતા. એટલે સુધી કે વિશાળ સામ્રાજ્યના માલિક અંગ્રેજો પણ તેમના હુકારથી પ્રભાવિત થઈને બિસ્તરા ઉઠાવીને ચાલતા થયા. આ “તેજસ્”

આત્મનિયંત્રણ વગર કોઈનું જીવન સફળ થઈ શકતું નથી

વ્યક્તિગત અને સામૂહિક જીવનના દરેક પાસાંને પ્રકાશથી ભરી દે છે, તેને પ્રખરતાભરેલી ઊર્જા વડે દેદીપ્યમાન બનાવી દે છે.

તેજસ્વિતા તપથી પ્રાપ્ત થાય છે. જે પોતાના વ્યક્તિગત જીવનમાં સંયમ, સાધના અને સામાજિક જીવનમાં પરમાર્થપરાયણતાના ફળસ્વરૂપે જાગૃત થાય છે. સંયમ અર્થાત્ અનુશાસનનું, નીતિ મર્યાદાઓનું કઠોરતાપૂર્વક સંપૂર્ણ પાલન. તેના માટે મનુષ્યએ વૃષ્ટા, વાસના અને અહંકારના ત્રિવિધ નાગપાશમાંથી છૂટવું પડે છે. “સાદું જીવન ઉચ્ચ વિચાર”નું બ્રાહ્મણોચિત સરેરાશ નાગરિક સ્તરનું જીવન જીવવું પડે છે. જે આટલું કરી શકે, તેનાથી જ પરમાર્થ સાધી શકાય છે અને યોગીઓમાં જોવા મળતી સિદ્ધિઓ, શક્તિઓ અને વિભૂતિઓનું આંતરિક ક્ષેત્રમાં જાગરણ થાય છે તથા સમસ્ત અંતરિક્ષમાંથી વિશેષ વર્ષા થાય છે. અનુગ્રહ અથવા વરદાન પણ આને જ કહે છે.

કર્મકાંડ પર આધારિત તેનાં સાધના વિધાન અનેક છે, પરંતુ સર્વસુલભ પ્રક્રિયા એ જ છે કે પોતાનું જીવન એટલું હલકું-ફૂલકું રાખવામાં આવે કે તેનો નિભાવ ઓછામાં ઓછા શ્રમ અને સમયમાં થતો રહે. આટલું કર્યા પછી જ શ્રમ, સમય અને સાધના એટલા બધા પ્રમાણમાં બચી શકે છે, જેના આધાર પર પરમાર્થમાં વ્યસ્ત રહીને બ્રહ્મ સાથે આત્મસાત થવાનો રસાસ્વાદ પણ કરી શકાય. દેવતાઓ જેવું જીવન જીવવાનો આનંદ અને લાભ ઉઠાવી શકાય.

ક્યા પ્રયોજન માટે ક્યા આધાર પર કેવી રીતે કેવો સંયમ રાખવામાં આવે તે વ્યક્તિવિશેષની પરિસ્થિતિ અને મનઃસ્થિતિને જોઈને નિર્ણય કરવો પડે છે. જેના જીવનમાં ઉદ્ભટાઈ હોય તેને સરકસના જાનવરોની માફક બળ અને ચતુરાઈનો ઉપયોગ કરીને કળા-કૌશલ્ય બતાવવાં યોગ્ય તાલીમ આપવી પડે છે. શરીર અને મન બંનેને શાલીનતા અપનાવી રાખવા માટે ટેવ પાડવી પડે છે. સંયમયોગ આ જ છે. જેઓ આટલું કરી શકે તેઓ જ પુણ્ય-પરમાર્થ મેળવવાના પણ અધિકારી છે. ઉદ્ભટ આચરણ કરનારી વ્યક્તિ કીચડ વડે કીચડ ઘોવાનો પ્રયત્ન કરીને કોઈ સફળતા મેળવી શકતી નથી. શાલીનતા અને પરમાર્થપરાયણતા મળીને જ તપશ્ચર્યા બને છે અને તેના જ આધાર પર પ્રતિભાની ઊર્જા પોતાની પ્રચંડતાનો પરિચય આપે છે.

ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે સફળતાઓ તેમને જ પ્રાપ્ત

થઈ છે, જેમણે પોતાના જીવનમાં કઠોરતા અપનાવી પોતાની જાત ઉપર કડક અંકુશ રાખીને આત્માનુશાસનનો અભ્યાસ કર્યો તથા પોતાની બચેલી ઊર્જાને સુનિયોજિત કરી હોય. જેઓ પ્રતિભાશાળી હોવા છતાં પણ જીવનસંપત્તિને કોડીના ભાવે ગુમાવતા રહ્યા, તેમની બાબતમાં ઇતિહાસમાં એમ જ લખેલું જોવા મળે છે કે બધું જ હોવા છતાં પણ આ વ્યક્તિ સફળતાના ઉચ્ચ શિખર સુધી ન પહોંચી શકી, ન તો કોઈને કાંઈક માર્ગદર્શન આપી શકી. આવા લોકોને અભાગિયા કહીને સંબોધવામાં આવ્યા છે અને માત્ર કુતૂહલવશ તેમના વૃતાંત વાંચવામાં આવે છે. જો અનુકરણીય, અનિંદનીય બનવું હોય તો તેનો એક જ રસ્તો છે - તપશ્ચર્યા વડે પોતાને અનુશાસિત કરીને ઊર્ધ્વગામી બનાવવા, વ્યવહારમાં સજ્જનતા તથા શાલીનતાનો સમન્વય કરવો અને ઉદારતા અપનાવીને વહેંચવામાં જ સંતોષ અનુભવવો. શતાબ્દીઓથી બુદ્ધિશાળી વર્ગ આવા યુગનેવૃત્ત્ય કરનારાઓની સામે પોતાનું મસ્તક ઝુકાવતો આવ્યો છે. હવે આવાં જ પ્રતિભાવાનોનો ઉદ્ભવ થવાનો છે, તેમના વડે જ યુગ પરિવર્તનની ભૂમિકા ભજવાશે.

બાદશાહ નૌશેરવાં એક દિવસ શિકાર ખેલતાં દૂર નીકળી ગયા. બપોરના સમયે એક ગામની પાસે ડેરા-તંબૂ નાખીને ભોજનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. અકસ્માત બખર પડી કે મીઠું (નમક) નથી. સેવક પાસેના ઘરમાં જઈને થોડુંક મીઠું લઈ આવ્યો. બાદશાહે તેને બોલ્યું, ‘મીઠાની કિંમત ચૂકવી ?’ તેણે જવાબ આપ્યો, ‘આટલા મીઠાની શું કિંમત આપવી?’ નૌશેરવાંએ તરત જ કહ્યું, ‘હવે પછી આપું ન કરીશ અને આ મીઠાની કિંમત અત્યારે જ જઈને આપી આપ. તું નથી સમજતો કે બાદશાહ કોઈના બાગ-બગીચામાંથી કિંમત ચૂકવ્યા વિના એક ફળ પણ લે તો તેના કર્મચારીઓ બાગને ઉજ્જડ બનાવી ખાઈ બચ.’ નૌશેરવાંની આ ન્યાયશીલતાએ તેના રાજ્યના મૂળ મજબૂત કર્યા અને આજે પણ શાસકો માટે તેનું આચરણ આદર્શરૂપ માનવામાં આવે છે.

ત્રિવિધ આધારોને અપનાવી, પ્રતિભાશાળી બનો !

અંગ્રેજીના વિખ્યાત લેખક એલેક્ઝાંડર હેમિલ્ટન નાની ઉંમરમાં જ લેખ, વાર્તાઓ અને કાવ્યો લખવા માંડ્યા હતા. તેમના વિશે એમ માનવામાં આવે છે કે ઈશ્વરની તેમના પર વિશેષ કૃપા છે. એટલા માટે તો તે નાનપણથી જ મેઘાવી અને અદ્વિતીય પ્રતિભાશાળી છે. પરંતુ એલેક્ઝાંડર હેમિલ્ટનની ખુદની પોતાને વિશેની ધારણા લોકોની ધારણા કરતાં જુદી હતી. તેમને વિશ્વાસ હતો કે તેમની પ્રતિભા વિકસિત હોવાનું કારણ તેમણે કરેલો શ્રમ છે. પોતાનું પ્રતિભાવાન હોવાનું રહસ્ય દર્શાવતાં હેમિલ્ટન ઘણીવાર પોતાના શિષ્યોને કહેતા, “લોકો માને છે કે મારી સફળતાનું રહસ્ય કોઈ અજીબ ચમત્કાર છે, પરંતુ હું જાણું છું કે આ બધું મારી શ્રમશીલતા અને મનોયોગનું પરિણામ છે.”

લેખન હોય કે અન્ય કોઈ ક્ષેત્ર પ્રત્યેક કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અભ્યાસ અને અભ્યાસની નિરંતર આવશ્યકતા છે. આંતરિક શક્તિઓ તો દરેકના અંતરમાં છુપાયેલી જ છે. બી વાવવાની, તે અંકુરિત થાય તેની અને ધાન્ય ઊગવાની પ્રતીક્ષા ન કરાય, તેને માટે કોઈ પરિશ્રમ કરવામાં ન આવે તો બી એમ જ સડી જશે, ગળી જશે. તે જ રીતે અંતરમાં રહેલી પ્રતિભાને ઓળખીને તેને અંકુરિત કરવા માટે પ્રયાસ કરવામાં ન આવે અને તે નવપલ્લવિત તથા પુષ્પિત થયા સુધી ધીરજ રાખવામાં ન આવે તો સડી, ગળી જનારાં બીજની જેમ જ પ્રતિભા પણ સડી-ગળી જાય છે.

સંસારમાં જેટલી મહાન વિચારક અને સફળ વ્યક્તિઓ થઈ છે તેમની સફળતાનું રહસ્ય તેમના અભ્યાસમાં જ રહેલું છે. જે લેખકો-વિચારકોની રચનાઓને આંખ માથા પર રાખવામાં આવે છે અને માનવતા તેમનાથી ઉપકૃત બની છે એમ સમજવામાં આવે છે તેમણે પોતાની રચનાઓને નિખારવા માટે વારંવાર અભ્યાસ કર્યો છે. તેમણે વારંવાર લખ્યું, અનેકવાર કાપફૂપ કરી અને ફરીથી લખ્યું. પ્લેટોએ પોતાના વિખ્યાત પુસ્તક ‘રિપબ્લિક’નું પહેલું વાક્ય જુદી જુદી નવ રીતે

લખ્યું હતું. તે પછી જ તેઓ તે વાક્યને અંતિમ રૂપ આપી શક્યા. અંગ્રેજ કવિ પોપ એક છંદ પૂરો કરવા માટે તે અનેકવાર લખતા. ચાલોટ બ્રોટે કેટલીય વાર એક વાક્યને અલગ અલગ રીતે લખતા હતા અને પછી જ તેને અંતિમ રૂપ આપતા હતા. ડિકલાઈન એન્ડ ફોલ નામના પુસ્તકના પ્રસિદ્ધ લેખક અને વિચારક ગિવને આ પુસ્તકનો પહેલો અધ્યાય ત્રણ વાર લખ્યો હતો અને સમગ્ર પુસ્તક ૨૫ વર્ષ સુધી મહેનત કર્યા પછી પૂરું કરી શક્યા હતા. કાર્લ માર્ક્સે પોતાનું સમગ્ર જીવન ખર્ચીને ‘દાસ કેપિટલ’ પુસ્તક લખ્યું, જેમાં પ્રતિપાદિત સમાજવ્યવસ્થાને પિશ્વના ૧૪ મોટા રાષ્ટ્રોએ અપનાવી છે.

આ બધી વ્યક્તિઓનાં કાર્યોની ગરિમા ફક્ત એટલા માટે સિદ્ધ નથી થઈ કે તેઓ શ્રમશીલ હતા. શ્રમશીલતા તથ્યનું એક પાસું છે. તેનાં અન્ય પાસાંઓ પણ છે. ધીરજ અને મનોયોગ. આ ત્રણનો સમન્વય કર્યા વિના સફળતા મહાનતા હોવી, ક્ષમતાવાન બનવું મોટેભાગે અસંભવિત છે. ‘આમ તો અનેક લોકો શ્રમ કરે છે. તેમાં ખેડૂત અને મજૂર બધા સમાઈ જાય છે. પરંતુ બધા શ્રમશીલ હોવા છતાં પણ પ્રતિભાશાળી કેમ થઈ શકતા નથી? એનું એક જ કારણ છે કે તેમના શ્રમની સાથે ધીરજ અને મનોયોગ જોડાયા નથી.’ શ્રીરામકૃષ્ણ આ સંદર્ભમાં પોતાના ગામના ખેડૂતની વાત કહેતા. તે ખેડૂતે કૂવો ખોદવાનો પ્રયાસ કર્યો. ૭-૮ ફૂટ ખોદતો અને પાણી ન મળતાં જગ્યા બદલતો. આ રીતે તેણે લગભગ દસેક જગ્યાએ પ્રયાસ કર્યો. બધું મળીને ૭૦-૮૦ ફૂટ ઊંડું ખોદી નાખ્યું, પરંતુ ધીરજ અને મનોયોગના અભાવે તેનો શ્રમ નિષ્ફળ નીવડ્યો. શ્રમશીલતાનું પરિણામ હતાશામાં પરિણમ્યું.

આ પ્રકારના અનેક હતાશ માણસો વિશ્વમાં મળી આવશે. જેઓ શ્રમ તો કરે છે પરંતુ ધીરજ અને મનોયોગ સાથે સંબંધ નથી રાખતા. સાચું કહીએ તો આવા લોકોમાં શ્રમ પ્રત્યે નિષ્ઠા નથી.

મનોયોગના અભ્યાસે કાર્યને ભારરૂપ માને છે. મનમાં હંમેશાં એ જ ભાવ રહે છે કે ક્યારે આમાંથી છૂટીએ. કામને તેઓ પોતાના પર લદાચેલા ભારની જેમ ઉતારી ફેંકી દેવા ઇચ્છે છે. આ જ કારણે એકવાર પણ નિષ્ફળ જતાં તેમનું મનોબળ લથડવા લાગે છે.

આ પ્રકારની મનોવૃત્તિ આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ઘર કરી ગઈ છે. અભ્યાસનો સીધો સંબંધ નોકરી સાથે માની લેવાને કારણે મનનો અધિકતર ભાગ તેમાં જ લાગ્યો રહે છે. જાતજાતની કલ્પનાઓ કર્યા કરે છે. આ મનોવૃત્તિને ઓળખવાને કારણે રસિકને એક નવો શબ્દ ઘડ્યો છે. ‘સમગ્ર શ્રમ’. તેમના મતાનુસાર આ પ્રકારના શ્રમમાં ધૈર્ય અને મનોયોગ પણ સમાવિષ્ટ છે. આનાથી જીવન ઝળકી ઉઠે છે. પ્રસિદ્ધ વિચારક ઇસ્માઈલે લખ્યું છે, ‘મનુષ્યોએ જે કાંઈ વિશેષ ઉપલબ્ધિઓ મેળવી છે તેનો મૂળ આધાર આ જ છે.’ મનુષ્યમાં જે કાંઈ મહાન છે તે આનું પરિણામ છે. મનુષ્યની સભ્યતા આની જ દેન છે.

રસિકને ‘શ્રમની સમગ્રતા’નો જે સિદ્ધાંત આપ્યો તેમાં ચમત્કારિક પરિણામો પ્રસ્તુત કરવાની ક્ષમતા છે. કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈ પણ સ્થિતિમાં કામ કરતી હોય, તે ખેડૂત હો કે કારીગર, મજૂર, વિદ્યાર્થી, વેપારી કોઈ પણ કેમ ન હોય, જેમ-જેમ શ્રમ, ધીરજ, મનોયોગના મિશ્રિત સ્વરૂપને અપનાવે છે તેમ તેમ તેનામાં કાર્ય પ્રત્યેનો એક નવો ઉત્સાહ જાગે છે. અંદરથી કર્તવ્ય પ્રત્યેની સમર્પણ ભાવના જાગે છે. પછી પહેલાંની બેચેની ભાગી જાય છે કેમકે તેનું કારણ મનોયોગનો અભાવ હતું. એટલું જ નહિ, કામની બારીકાઈ-સમજાવા લાગે છે. ગ્રંથિઓ ઉકલવા લાગે છે. મૌલિક સૂઝબૂઝ જાગી ઊઠે છે.

આ જ કારણે મજૂર, કારીગર બનતા જોવા મળે છે અને કારીગર વિશેષજ્ઞ. માઈકલ ફેરાડે પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક હેમ્ફ્રી ડેવીને ત્યાં મજૂર રૂપમાં દાખલ થયો હતો. તેનું કામ હતું પ્રયોગશાળાની સફાઈ કરવાનું. સફાઈ તો બીજાઓ પણ કરતા હતા પરંતુ તેમનો શ્રમ રોજ રોટી કમાવા પૂરતો હતો. તેમનું મન તેને ભારરૂપ માનતું. જેવી રજા મળતી કે ગદગદ બની

જતા, પરંતુ માઈકલ તો કામના સમયે પણ પ્રસન્ન રહેતો. તેનામાં ઉત્સાહ સાથે સૂઝબૂઝ જાગી. શ્રમની સમગ્રતાના આધારે મજૂર માઈકલ ‘ડાયનેમો’ અને ઇલેક્ટ્રોલિસિસના સિદ્ધાંતોનો આવિષ્કારક મૂર્ધન્ય વૈજ્ઞાનિક, માઈકલ ફેરાડે બની ગયો.

સમગ્રતાના અભ્યાસે શ્રમના અન્ય પક્ષો અધૂરા રહી જાય છે. ધીરજ તો આજસુ માણસોમાં પણ હોય છે. પોતાની દીર્ઘસૂત્રતાને તેઓ ધૈર્યનું નામ આપતા જોવા મળે છે. આનાથી કોઈ પણ પ્રકારનો વિકાસ થવાનું તો ઠીક ઊલટું જડતા જ આવે છે.

કોઈપણ પ્રકારનો એકાંગી ક્રમ જીવનની ક્ષમતાઓને સારી રીતે ઉપસાવતો નથી. પરિણામે અધૂરાપણું સર્જાય છે. આ અઘકચરી અને ત્રિશંકુ જેવી સ્થિતિ ન રહે તે માટે શારીરિક શ્રમ, માનસિક એકાગ્રતા અને આ બન્નેની આંતરક્રિયાનું પરિણામ ધૈર્ય બની રહે છે. આ ત્રણેનું સંમિશ્રણ આયુર્વેદિક ઔષધિ ત્રિકુળાંની જેમ બલકે તેનાથી પણ વિશેષ લાભદાયી છે.

આને અપનાવીએ અને સ્વીકારીએ. તેના પરિણામ સ્વરૂપે જીવન એક નવા રૂપમાં ઢળશે. આ કાયાકલ્પની પ્રક્રિયાથી જૂના મળ-વિક્ષેપ, આવરણ-આળસ, પ્રમાદ, જડતા આ બધાથી, સાપ કાંચળી ઉતરે એમ વિમુક્ત થવાનું બની શકશે. નિખરેલી પ્રતિભા પોતાના નૂતન અભિનવ સૌંદર્યને પામી શકશે. આપણે પોતે પણ કૃતકૃત્ય થઈશું અને બીજાઓને પ્રોત્સાહન મળશે.

મહત્વાકાંક્ષા પોષવા કરેલાં

ઉદ્ઘતાઈ ભર્યા કાર્યો મિત્ર-

સાથીઓમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન

કરે છે અને એમનો રનેહ

સહયોગ તિરસ્કારમાં પલટાઈ

જાય છે.

પ્રતિભા વિકાસની બે મહાન ઉપલબ્ધિઓ

એક કહેવત છે કે “ઈશ્વર માત્ર તેમને જ મદદ કરે છે, જેઓ પોતાની જાતને મદદ કરે છે.” ગીતાકારનું કથન છે, “મનુષ્ય પોતાનો શત્રુ પોતે જ છે અને પોતાનો મિત્ર પણ પોતે જ છે.” અસ્તવ્યસ્તતા અપનાવીને પોતાને દુર્ગતિની ખાઈમાં ધકેલી દેવા અથવા ચુસ્ત-વ્યવસ્થિત રહીને પ્રગતિના શિખર પર સતત આગળ વધતા રહેવું તે તેની ઈચ્છા પર આધાર રાખે છે. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનના બહાને દરેક વિચારશીલને એવો આગ્રહ કર્યો છે કે, ‘પોતાને ઊંચા ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કરો, પતન તરફ જવાની ઘૂંટતા ન કરો.’

પ્રગતિનો ઇતિહાસ સુનિયોજિત તત્ત્વમયતા અને તત્પરતાના આધાર પર જ રચાય છે. તેના અભાવમાં કોઈની પાસે પૂર્વજોની કમાણી અથવા સુવિધાજનક પરિસ્થિતિનો ભંડાર હાથમાં ભલે આવી જાય, તે ગમે તેટલા માત્રામાં મળેલ બધા જ વૈભવને ફૂલઝડીની માફક સળગાવીને ક્ષણિક આનંદ કરી લેશે અને પછી હંમેશ માટે પશ્ચાત્તાપથી માથું ફૂટતો રહેશે.

શરીર ભારે, ઊંચુ-મજબૂત હોવું એક વાત છે અને હિંમત હોવી તે જુદી વાત છે. હુષ્ટ-પુષ્ટ શરીર સારું તો લાગે છે, પરંતુ તેમાં ઈચ્છાશક્તિ, સંકલ્પશક્તિ, હિંમત અને પ્રાણીર્જની ઊણપ હોય તો તે કાયરતા અને ભીરુતાના કારણે ચિંતિત, શંકાથી ઘેરાયેલું, ખિન્ન, ઉદ્વિગ્ન જ જોવા મળશે. થોડીક જ મુશ્કેલી આવતા રાઈના પર્વતની જેમ વર્ણન કરશે અને ગમે તે રીતે તેનાથી બચવા જ ઈચ્છા રાખશે. તે એટલું સમજી નથી શકતો કે મુશ્કેલીઓ કાગળના હાથીની માફક મોટી અને ડરાવનારી તો દેખાય છે, પરંતુ મનસ્વિના વિરોધની એક ઠોકર સહેવાનું સામર્થ્ય પણ તેનામાં નથી હોતું. આનાથી બરાબર વિપરીત

એવું પણ જોવા મળ્યું છે કે કીડી, ઊઘઈ વગેરે પોતાનું શરીર ખૂબ નાનું હોવા છતાં પણ એવી સુવિધા તથા સાધનો મેળવી લે છે કે આનંદ ભરેલું જીવન જીવી શકાય.

રેતીના દરેક કણના નાના પરમાણુમાં અજસ્ર શક્તિ ભરેલી હોય છે. જો તેના વિસ્ફોટનું નિયંત્રણ કરવામાં આવે તો ખાતરી થશે કે દેખી ન શકાય તેવો અતિસૂક્ષ્મ કણ પણ પ્રચંડ શક્તિથી ભરેલો છે, જરૂર માત્ર એટલી જ છે કે તેને પ્રસુપ્તિમાંથી જાગૃત કરી દેવામાં આવે. સામાન્ય માનવીનું માત્ર નગણ્ય જેટલું સ્તર જ જાગૃત હોય છે, જેનાથી તે ઘર, પેટ, પરિવારની ગાડી ગમે તે રીતે ચલાવતો રહે છે, પરંતુ જેમના આંતરિક મનમાં ઉચ્ચ સ્તરની મહત્વાકાંક્ષાઓ પોતાની યોજના બનાવી લે છે તેઓ એટલું મોટું કાર્ય પૂરું કરી લે છે, જેને જોઈને મિત્રો તથા અન્ય સૌ આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે. બાહ્ય દષ્ટિએ એકસરખી લાગતી વ્યક્તિઓ વચ્ચે પણ જમીન-આસમાનનું અંતર જોવા મળે છે. આ અંતર કાંઈ બહારથી આવીને પડેલું નથી હોતું, પરંતુ વ્યક્તિએ તેની સંરચના પોતાની જાતે જ કરી હોય છે.

જો આત્મનિર્માણમાં સક્રિય બની શકાય, ખરાબ દેવોને કચરાની માફક સાફ કરી નાંખવામાં આવે, દષ્ટિકોણમાં માનવીય ગરિમાને અનુરૂપ માન્યતાઓની સ્થાપના કરવામાં આવે તો સમજવું જોઈએ કે વન-મનુષ્યનું નરનારાયણમાં બદલાઈ જવા જેવો કાયાકલ્પ થઈ જશે. આ સોએ સો ટકા આપના હાથની વાત છે. જેઓ બીજાઓને સુધારવાની અને કાબૂમાં લાવવાની ડીંગ હાંકે છે તેઓ જો પોતાની કુટેવોને પણ સપ્તાઈપૂર્વક ન દબાવી શકે તો સમજવું જોઈએ કે મનુષ્યની

ધનવાન એ છે કે જે પોતાના સામર્થ્યથી દરેકના આંસૂ સાફ કરવાનું વિચારે છે

આકૃતિમાં ઢાળેલું કોઈ છાણનું રમકડું માત્ર પોતાના અસ્તિત્વનો પરિચય આપી રહ્યું છે. આત્મનિરીક્ષણ, આત્મસુધાર, આત્મનિર્માણ અને આત્મવિકાસનો ક્રમ અપનાવી રાખવાથી તે આજે નહીં તો કાલે-પરમદિવસે પોતાની સફળતા જાહેર કરીને જ રહેશે.

સેનાપતિ પણ પહેલાં તો મામૂલી સિપાઈ તરીકે જ ભરતી થાય છે. પરંતુ અધિકારીઓ જોતા રહે છે કે તેઓમાંથી કોનામાં વ્યવસ્થાશક્તિ તથા બુદ્ધિ છે. તેનું પ્રમાણ જેમનામાં જેટલું વધારે જોવા મળે છે તે તેટલી જ ભારે જવાબદારીઓ ઉઠાવે છે અને પોતાના કૌશલ્યને આધારે અસંભવને સંભવ કરી બતાવે છે. વિજય મેળવનારા સેનાધ્યક્ષોમાંથી બધાએ આ કસોટીમાં સાચા સિદ્ધ થવું પડે છે. તેઓ આના આધારે જ ગૌરવ પ્રાપ્ત કરતા હોય છે.

. મિલો, ફેક્ટરીઓ, કારખાનાઓ, ઉદ્યોગોની પ્રાણશક્તિ કુશળ સંચાલકો પર કેન્દ્રિત રહે છે. તેઓની દીર્ઘદષ્ટિ વડે નાનો કારોબાર વધારીને ધાર્યા કરતાં પણ વધારે પ્રગતિ સાધી શકે છે અને પોતાના કૌશલ્ય વડે દરેકને અચંબામાં મૂકી દે છે. શાનદાર સંસ્થાઓ આંદોલનોને નાના શુભારંભમાંથી આગળ વધારીને આશા કરતાં પણ વધારે સફળતા અપાવી શકે છે. વાસ્તવમાં તેઓ જ સંપત્તિ, યશસ્વિતા, પરિષ્ઠતા અને સફળતાનો ગંજ ખડકી દે છે અને બીજાઓને એ બતાવે છે કે જો આવી જ વ્યવસ્થાશક્તિ મેળવવામાં આવે તો અભાવો અને કઠણાઈઓની વચ્ચે પણ ઘણું બધું કરી શકાય.

અંગ્રેજોના સમયમાં પ્રાંતોના શાસનાધ્યક્ષ ‘ગર્વનર’ કહેવાતા હતા. કેન્દ્ર સરકારના સૂત્રસંચાલક ગર્વનર જનરલ (વાઈસરોય) કહેવાતા હતા. ગર્વનર શબ્દનો સીધો અર્થ છે - પ્રબંધક. પોતાની આ જ વિશેષતાને કારણે એન્જીનિયરો મોટાં મોટાં નિર્માણકાર્ય પૂરાં કરે છે. ધંધાદારીઓ નાનો ઉદ્યોગ શરૂ કરીને ધનકુબેર બને છે. વિકૃતિઓ સામે લડનારા અને પ્રગતિનો

મહત્વપૂર્ણ આધાર ઊભો કરવામાં જેઓ સફળ થયા છે તેઓ પોતાની વ્યક્તિગત સાહસિકતા અને સસુંબદ્ધ પ્રબંધશક્તિનો વિકાસ કરીને જ એવું કાંઈક કરી શક્યા છે, જેને પ્રશંસનીય, અનુકરણીય તથા અભિનંદનીય કહી શકાય.

શક્તિ, શક્તિ છે. તેને સારા કામની માફક અશબ્દ કામમાં ખણા વાપરી શકાય છે. દૈત્ય-દાનવ, હુમલાખોરો, આતંકવાદી અને અનાચારીઓ પણ આ વિશેષતાના કારણે રૂંવાડાં ઊભાં કરી દેતું દુષ્કર્મ કરી શકે છે. અનીતિનું આચરણ કરવા છતાં પણ પોતાના આતંક વડે દૂર-દુર સુધી દુઃખદાયક સ્થિતિ ઊભી કરનારા શત્રુઓ અને ચોર પણ પોતાની સફળતાનો ઢંઢેરો પીટતી વખતે કારણ એક જ બતાવે છે તેમણે પોતાની જાતને તે ઢાંચામાં ઢાળી અને વ્યવસ્થાક્ષેત્રમાં એવું કૌશલ્ય બતાવ્યું કે શાંતિ અને સુરક્ષાના મજબૂત આધારોને પણ ઉખાડી નાખ્યા. દુર્બળ વ્યક્તિત્વ અને વ્યવસ્થાબુદ્ધિ

પ્રાર્થના

હે સત્ય! અમારા અંતરાત્માની વચ્ચે રહેનાર અંતર્નિહિત સત્ય !! સર્વસ્વ આપ જ છો. આ આત્મામાં આપ છો તેથી દેશ-કાળ, ગંભીરતા-અનંતતાની કોઈ સીમા નથી. આ આત્મા અનંતકાળ સુધી રહેનારો છે. સત્યમ મંત્ર તેનો ઘોતક છે. આપ છો અને કેવળ આપ જ છો. આત્માના અંતઃસ્થળના સ્પર્શની ગંભીરતા વડે આ મંત્ર નીકળ્યો છે, જાણે તે અમારા મન તથા સંસારના અન્યાન્ય બધા જ શબ્દોને પોતાનામાં ભરી દઈને, બધા ઉપર પ્રકાશમાન છે. સત્યમ્-સત્યમ્. તે જ સત્યમાં મને પહોંચાડી દો, અમારા એ જ અંતરાત્માના સૌથી ઊંડા, અનંત સત્યમાં, જ્યાં “આપ” છો, બીજું કોઈ પણ નહીં.

-રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

વગરનું મસ્તક તો માત્ર નોકર બનીને તથા પોતાનો શ્રમ વેચીને ગમે તે રીતે રોટી કમાઈ લે છે.

મહામાનવોમાંથી મોટાભાગનાની જીવનગાથા એ જ બતાવે છે કે પોતાની પ્રામાણિકતા અને પ્રખરતાના બળ પર દરેક દિશામાં ક્યાંથી ક્યાં જઈ પહોંચ્યા. માત્ર પોતાના પ્રભાવ વડે બીજાઓ દ્વારા એવાં એવાં કૃત્ય કરાવી લેવામાં સફળ થયા, જેને તેઓ જાતે હાથમાં લેત તો ન કરી શકાત. દિવ્ય ક્ષમતાઓ મેળવી લેવી અને તેના વડે અનેકોમાં રહેલી અસ્તવ્યસ્તતાને સુયોગ્ય દિશામાં વાળી દેવી એ જ પુણ્ય પરમાર્થ છે. દાન આપવાની માફક દાન અપાવવું પણ પુણ્ય માનવું જોઈએ. સાહસિકતા અને સુવ્યવસ્થાના જ બે ગુણો વડે જે કોઈને પણ અનુશાસિત બનાવી શકાય તેની સર્વતોમુખી પ્રગતિના દ્વાર ખૂલી ગયાં એમ માનવું જોઈએ. પછી ભલે ને તે અજ્ઞાત શક્તિપુંજનો જયજયકાર ક્યાંય ન થતો હોય.

મનુષ્યોમાંથી મોટાભાગનાની આકૃતિ-પ્રકૃતિ લગભગ મળતી આવે છે. તેઓનું ખાવું-પીવું, સૂવું-જાગવું વગેરે પણ એકસરખું જ રહે છે. તેમ છતાં કેટલાક જ્યાંના ત્યાં પડ્યા રહે છે. અથવા ઊલટા ગુણોની દૃષ્ટિએ પાછા પડતા જોવા મળે છે. પરંતુ સાથે એ પણ જોવા મળે છે કે કોઈની પ્રતિભા એવાં જ સાધન કે તક હોવા છતાં સો ગણો વિકાસ કરતી રહે છે. તે તેમનો યશ, પ્રભાવ અને કૌશલ્ય એટલું વંધારી દે છે કે જોનારા પણ આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે. સાથે જ સહયોગીઓની સેના પણ અનાયાસ જ ખેંચાતી ચાલી આવે છે. રીંછ-વાનરોની, ગોવાળોની ભિક્ષુ-પરિવ્રાજકોની, સત્યાગ્રહીઓની ટોળીઓને નિયંત્રિત કે સંગઠિત કરવા માટે કોણ ત્યાં ગયું હતું? ફૂલો પર પતંગિયાઓ અને મધમાખીઓ ન જાણે ક્યાં ક્યાંથી દોડતાં આવે છે. મહામાનવોનું અસુવિધાઓનું જીવન પણ આવું જ આકર્ષક હોય છે. એવી કષ્ટદાયક રહેણીકરણીને અપનાવવા માટે અનેક લોકો આતુર બને છે અને ડર્ગલાં સાથે

ડગલું મેળવીને આદર્શવાદી કાર્યો માટે આગળ વધતા જોવા મળે છે.

અગણિત પતન-પરાભવનું મુખ્ય કારણ આળસ, વિલાસિતા, ઉત્સાહનો અભાવ જેવા દુર્ગુણોને જ માનવામાં આવે છે. સૌભાગ્યના ચમકતા તારાની માફક નક્કી કરેલા કાર્યક્રમોમાં તત્પરતા તથા તન્મયતા સાથે સક્રિય થઈ જવાની પ્રવૃત્તિને દેવી વરદાન માની શકાય છે અને તેનું ભવિષ્ય હસ્તરેખા જોયા વગર કે ગ્રહોનું ગણિત ગણ્યા વગર ઉજ્જવળ હોવાની ઘોષણા કરી શકાય છે. આ કોઈના પણ ભાગ્યોદયનું પ્રથમ કિરણ છે. બીજું સોપાન એ છે કે તેની વ્યવસ્થાબુદ્ધિ કામ કરે, પોતાના સમય, શ્રમ, ચિંતન અને કૌશલ્યને ઉપયોગી કાર્યમાં નિરંતર ખર્ચતા રહે તો કહી શકાય કે રુગ્ણતા અને દરિદ્રતામાંથી કોઈ પણ તેની નજીક ફરકી નહીં શકે. જેઓ પ્રચંડ પુરુષાર્થ કરીને હંમેશાં સક્રિય રહે છે તેઓ જ લાંબુ જીવે છે. આળસુ અને પ્રમાદી તો જીવતા હોવા છતાં પણ મરેલા જેવા ગણાય છે.

સંસારમાં જેટલી ભવ્યતાઓ જોવા મળે છે તે માત્ર સાધનાઓને આધારે જ ઊભી નથી થઈ. તેમની પાછળ કોઈ સૃજનશિલ્પીઓની બુદ્ધિએ એવો જાદૂ-ચમત્કાર બતાવ્યો કે પ્રગટ થતાં પહેલાં જ તેની યોજના બનાવીને માળખું તૈયાર કર્યું, તેમાં વપરાનારાં સાધન-સુવિધાને ગોઠવ્યાં અને પછી સ્વપ્નાઓને સાકાર કરવામાં પોતાની જાતને પૂરી રીતે ખપાવી દીધી. આ જ પ્રક્રિયાનું નામ સફળતા છે. તે મેળવવા માટે કોઈ બીજાની પાસે યાચના કરવાની જરૂર નથી. જો વ્યક્તિ પોતાની સમજશક્તિને ક્રમશઃ તેજ તથા સક્રિય કરતો જાય, ક્રમશઃ વધારે મોટી જવાબદારીઓ ખભા પર ઉઠાવતો જાય અને તે પૂર્ણ કરતો રહે તો સમજવું જોઈએ કે આ જ વિકસિત વ્યવસ્થાશક્તિના આધાર પર તે જ્યાં પણ જશે, ત્યાં મુગુટમણિ બનીને રહેશે.

વરિષ્ઠતાની બે કસોટીઓ - પ્રામાણિકતા અને ઉદારતા

વિશેષજ્ઞોની બધી જ જગ્યાએ માંગ રહે છે. વિશિષ્ટ શક્તિ સંપન્નોની જ પ્રત્યેક વ્યક્તિ શોધ કરે છે. બેકાર, બેરોજગાર ઉપેક્ષિત ફરનારાઓમાંથી મોટાભાગના અયોગ્ય જ હોય છે. મહત્વપૂર્ણ પ્રયોજનો પૂરાં કરવામાં હોશિયાર અને વિશિષ્ટ લોકો જ સફળ થાય છે. અયોગ્ય વ્યક્તિઓ તો પોતાનો જીવનનિર્વાહ પણ બરાબર નથી કરી શકતી. એટલા માટે પ્રત્યક્ષ મહત્વાકાંક્ષીઓએ સૌ પ્રથમ પોતાની યોગ્યતાઓ તથા વિશેષતાઓની વૃદ્ધિ કરવામાં પ્રવૃત્ત થવું પડે છે. નહીં તો કોઈ સ્વાર્થ પણ સિદ્ધ નહીં થાય કે પછી કહેવા યોગ્ય પરમાર્થમાં સફળતા પણ નહીં મળે.

સમુદ્ર પર સેતુ બનાવવા માટે નલ-નીલ જેવા કુશળ એન્જિનિયરોને બોલાવવામાં આવ્યા હતા. સુએઝ અને પનામા નહેર બનાવવાનું આયોજન ઉચ્ચ કોટિના પ્રતિભાવાનોના હાથોમાં સોંપવામાં આવ્યું હતું.

નિર્દેશક બરાબર ના હોય તો સારી વાતોઓવાળી સિનેમા પણ નિષ્ફળ જાય છે. અયોગ્ય લોકોને સોંપવામાં આવેલાં અન્ય કાર્યો પણ ખોટ સાથે અસફળ થાય છે. સંસારના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટતા અને યોગ્યતાની જ વધારે માંગ છે. મહાન પરિવર્તનો માટે નિર્માણ પામેલી મહાન ક્રાંતિઓ પણ ઉચ્ચસ્તરીય નેતૃત્વમાં જ સંપન્ન થઈ છે.

જ્યાં અધ્યાત્મ ‘વર્ચસ્’ ઊભરાય છે ત્યાં બૌદ્ધિક ‘તેજસ’ અને પુરુષાર્થના પ્રાણ ‘ઓજસ’ની પણ ખામી નથી રહેતી. પહેલવાન કસરત કરે અને પૌષ્ટિક ખોરાકનાં સાધનો ઉપયોગમાં લે છે. વિદ્વાન બનનારાઓએ યોગ્ય સાહિત્ય અને નિષ્ણાત અધ્યાપકોનો આશ્રય લેવો પડે છે. રોગીઓએ ચરી પાળીને ઔષધી સેવનને શિરોધાર્ય કરવું પડે છે. આનાકાંની કરવાથી એ અસમર્થ રહેવાની સ્થિતિમાંથી ઊગરી શકતા નથી.

જેઓએ પોતાના સમયના હનુમાન અને અર્જુન બનવું છે તેઓએ પોતાને બે કસોટી પર કસવા માટે અને સાચા સાબિત થવા માટે આમ તેમ જોયા વગર આ જ દિવસોમાં મંડી પડવું જોઈએ. આમાંથી એક છે

પ્રામાણિકતા અને બીજી છે ઉદારતા. આ બંને વિભૂતિઓથી સુસજ્જિત હોવાથી ઉચ્ચસ્તરીય વ્યક્તિત્વ નિર્માણ કરવાનો સુયોગ સાહજિકતાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રામાણિકતાનો પર્યાયવાચી શબ્દ છે - આત્મપરિષ્કાર. એના માટે ખરાબ ચિંતન અને અનાચરણથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. આને જ તત્ત્વદર્શકોએ લાભ અને મોહની બેડીઓમાંથી છુટકારો પ્રાપ્ત કરવાનું કહ્યું છે. તેઓએ મોટાઈના પ્રદર્શનના અભિમાનને પણ ત્રીજી મુશ્કેલી બતાવી છે. આ ત્રણ સામે ઝઝૂમ્યા પછી એ ભવબંધનોમાંથી, કષાય-કલ્મેષોમાંથી છુટકારો મળી જાય છે, જે પતન અને પરાભવ માટે પૂરેપૂરાં જવાબદાર છે.

પ્રામાણિકતાનો એક જ આધાર છે પવિત્રતાયુક્ત નિર્દોષ જીવન. માનવીય ગૌરવને મહત્વ આપનારી વ્યક્તિ સ્વાભાવિક રીતે જ પોતાના દૃષ્ટિકોણને, પોતાના વર્તન વ્યવહારને યોગ્યતાના માર્ગ પર ગતિશીલ રાખી શકે છે. તે કોઈની પણ દૃષ્ટિમાં માત્ર વિશ્વાસુ જ નહીં, પરંતુ શ્રદ્ધા, સન્માન અને સહયોગના પણ ભાગીદાર બને છે. આવી જ વ્યક્તિઓ પોતાની સલાહને કથની અને કરણીને એકરૂપતાના આધારે એટલી સશક્ત બનાવી શકે છે કે તેને માનવા-

સોક્રેટિસ બહુ દુરુપ હતા, છતાં પણ તેઓ હંમેશાં પોતાની સાથે દર્પણ રાખતા હતા અને વારંવાર ચહેરો બેતા હતા.

આ બેઈને એમના એક મિત્રે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું તો એમણે જવાબ આપ્યો કે - “હું મારો દુરુપ ચહેરો બેઈને વિચારું છું કે મારે આંતરિક સૌંદર્ય વધારવા માટે સારાં કાર્યો કરવાં બેઈએ. દર્પણથી આ વાત યાદ રાખવામાં મદદ મળે છે.”

આ સંદર્ભમાં સોક્રેટિસે બીજી એક વાત કહી, “જે સુંદર છે, એમણે પણ વારંવાર દર્પણમાં ચહેરો બેવો બેઈએ અને શીખવું બેઈએ કે ઈશ્વરે આપેલા સૌંદર્યમાં ક્યાંય કલંક ન લાગી જાય.” તેઓ હંમેશાં કહેતા હતા કે મનુષ્યમાં ચંદન જેવા ગુણ હોય છે.

અપનાવવા માટે અનેક લોકો તત્પર થઈ જાય છે.

ઉદારતાનું પ્રતીક પરમાર્થ છે. અને જ બીજા શબ્દોમાં ભવિષ્યને ઉજ્જવળ બનાવનાર પુણ્ય પણ કહે છે. સત્ આયોજનરૂપી ખેતરમાં પોતાનાં સમય, શ્રમ અને સાધનોને વાવનારાઓ સાધારણ ખેડૂતોની સરખામણીમાં વધારે નફામાં રહે છે. ખેડૂત જે બીજ વાવે છે એનું કેટલીકવાર પ્રતિકૂળતા ઉપસ્થિત થવાના પરિણામે ઈચ્છિત માત્રામાં ફળ મળતું નથી, પણ ઉત્કૃષ્ટતાના ક્ષેત્રમાં વાવવામાં આવેલાં પોતાનાં અનુદાનોના ફળ માટે કોઈને પણ નુકસાન સહન કરવાનું દુઃખ ભોગવવું પડતું નથી. આ અધ્યાત્મવાદી ખેતીના પ્રયત્નમાં એક દાણો વાવીને હજાર દાણા લણવાની સુનિશ્ચિતતાને કોઈ પણ અનુભવી શકે છે. ઉદાર મનવાળા આત્મસંયમી મહામાનવોના ઇતિહાસનું દરેક પાનું એની સાક્ષી આપવા માટે વિદ્યમાન છે કે પ્રામાણિકતા અને ઉદારતાની વિભૂતિઓ મેળવનાર હંમેશાં ઊંચાઈ તરફ વેગથી આગળ વધે છે અને એવું વાતાવરણ બનાવે છે જેને અનંતકાળ સુધી વખાણવામાં અને યાદ રાખવામાં આવે છે.

તૈયારી માટે માત્ર આટલું જ કરવું પૂરતું છે કે પ્રામાણિકતા, પ્રતિભા અને ઉદારતાનો એટલો સંચય કરવામાં આવે જેનો અનુભવ આપણને થઈ શકે અને સર્વસાધારણને પરિચય મળી શકે. ભાવનાઓ, માન્યતાઓ અને આકાંક્ષાઓ અંતઃકરણના ઊંડાણમાંથી જન્મે છે. પણ પ્રત્યક્ષ જીવનમાં તે ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવના સ્વરૂપે પોતાનો પરિચય આપે છે. આ પ્રવૃત્તિઓનો સમૂહ જ વ્યક્તિત્વના સ્વરૂપે વિકસિત થાય છે. શક્તિશાળી મનુષ્ય જે માર્ગ પર ચાલવા માંડે છે એમાં જ અસાધારણ કક્ષાની સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરતો આગળ વધતો જાય છે.

પરિવર્તનના આ મહાન સમયમાં ઉચ્ચકક્ષાની જવાબદારી જેને સોંપવાની છે, જે ઉત્સાહપૂર્વક એને અંગીકાર કરીને વહન કરવાનાં છે, તેમનામાં અસામાન્યતાનાં કેટલાંક લક્ષણો તો જોવામાં, તપાસવામાં આવશે. સોનાની કસોટી અગ્નિમાં તપાવવાથી થાય છે. વ્યક્તિની ગરિમા પણ એવાં બે માધ્યમોથી જાણી શકાય છે, જેમાંથી એક છે ચિંતન, ચરિત્ર અને વ્યવહારમાં સમાયેલી ઉત્કૃષ્ટતા. એને

પવિત્રતા, પ્રામાણિકતા અને શ્રેષ્ઠતા કહેવામાં આવે છે અને એમને કોઈ પણ જવાબદારી સોંપવાથી બરાબર સંપન્ન થશે જ એવો વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે. આ પ્રામાણિકતાના આધારે કોઈને પણ સામાન્ય માણસોની નજરમાં શ્રદ્ધાસ્પદ બનવાનો અવસર મળે છે. ઈશ્વર પણ તેઓને પોતાના પ્રતિનિધિ-દૂતનું ગૌરવ પ્રદાન કરે છે.

પ્રામાણિકતા સિવાય ઉદારતા બીજું માધ્યમ છે. જેના આધારે આદર્શો તરફ ભાવભરી નિષ્ઠાની કસોટી કરવામાં આવે છે. પ્રામાણિકતા શરીરની સ્વસ્થતા તથા સુંદરતા સમાન છે અને ઉદારતા એની શોભા અને શણગાર છે. શરીર ભલે ગમે તેટલું સુડોળ હોય, પણ તે નગ્ન સ્થિતિમાં હશે તો એને અશ્લીલ કહેવામાં આવશે. હીરો અસલી હોય એ જરૂરી છે, પણ એને ચમકાવવા માટે પથ્થર પર પહેલ પાડવામાં આવે છે. શાલીનતા, સદ્ભાવના તથા સદાચરણનું હોવું પ્રાથમિક સમર્થતાની જરૂરિયાત છે, પણ સાથે સાથે એ પણ જરૂરી છે કે સમર્થતાનો ઉપયોગ સત્પ્રયોજનોમાં કરવાની ઉદારતામાં કંજૂસાઈ ન કરવામાં આવે.

ૐ ૐ ૐ

એક છોકરાએ ભૂખથી આકુળવ્યાકુળ થઈને ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર પાસે એક પૈસો માગ્યો. વિદ્યાસાગરે પૂછ્યું- “બે પૈસા આપું તો ?” તો ઘરડી બા માટે એક પૈસાના ચણા લઈ જઈશ.” ફરી પૂછ્યું કે એક રૂપિયો આપું તો ? બાળકે કહ્યું-તો નાનો ઘંઘો કરીને સ્વમાનથી આજીવિકા ચલાવીશ.” જવાબ સાંભળીને વિદ્યાસાગરે એને એક રૂપિયો આપી દીધો.

ઘણા દિવસો પછી એક વાર એ બાજુથી નીકળ્યા તો જ્યેનું કે એક યુવક નાની દુકાન ચલાવી રહ્યો છે. યુવકે એમને ઓળખી લીધા અને આભાર વ્યક્ત કરતાં કહ્યું કે, “આ તમારી મદદનો પ્રભાવ છે કે હવે ભીખ માગવી પડતી નથી.”

દેવપુરુષોની સૌથી મોટી વિશેષતા એ હોય છે કે તેઓ પરમાર્થ કાર્ય દ્વારા તેમના પહેલાં જોઈ તે છે કે તેનું સુનિયોજન થશે કે નહીં. બીજા લોકોને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપીને સાચો રસ્તો બતાવે છે.

પ્રતિભા જગાડીએ-પોતાની જાતને પોતાના માટે ઉપયોગી બનાવીએ

ઉપયોગિતાની અભિવૃદ્ધિ જ પ્રતિભા છે જે પોતાની આંતરિક શક્તિઓને જાગૃત કરીને પોતાની ઉપયોગિતા વધારવામાં સંલગ્ન છે તે પ્રતિભાવાન છે. તેની સામાન્ય બાજુ સહજ સંપર્કમાં આવે છે. જે મહાન છે તે ગોપનીય રહે છે. તેને પ્રયત્નપૂર્વક શોધવો પડે છે. ઘાતુ, કાઢવા માટે ખાણો ખોદવી પડે છે. તે પછી પ્રાપ્ત થયેલ ઘાતુનું પરિશોધન કરવાનું હોય છે. ત્યારે ઉપયોગી વસ્તુ હાથ લાગે છે. શોધખોળ ન કરવામાં આવે તો પગ નીચેની જમીનમાં જ સોનાની ખાણ હોવા છતાં પણ કંઈ જાણ નહિ થાય અને તે ભૂમિ પર અનેક પેઢીઓથી રહેનાર વ્યક્તિ દરિદ્ર જ રહેશે. ખાણની શોધ કર્યા પછી ખોદકામને માટે ઊંડાણમાં ઊતરવાનું, સાધનો મેળવવાનું અને કઠણ પરિશ્રમ કરવાનું આવશ્યક બની રહે છે. કાચા માલને ભઠ્ઠીમાં ઓગાળીને માટીમાંથી ઘાતુને જુદી પાડવી પડે છે. ત્યારે જ શુદ્ધ ઘાતુનાં ઉપકરણો અને ઓજાર બનાવી શકાય છે. પોતાના વ્યક્તિત્વને ઉપયોગી બનાવવા માટે લગભગ આ કક્ષાના પ્રયાસો કરવા પડે છે. આ પ્રક્રિયાને જ પ્રતિભાની જાગૃતિ કહે છે.

આપણું વ્યક્તિત્વ સામાન્ય રીતે એટલું જ દેખાય છે જેટલું કે ખાવા કમાવાના કામમાં આવે છે. આ તેનો બહુ જ નાનકડો અંશ છે. એની ક્ષમતા એટલી જ છે કે તેનાથી જીવનચાત્રાની ગાડી ખેંચી શકાય. ધાન્યની જેમ ઊગવામાં અને કાપણીમાં જ જિંદગી પૂરી થઈ જાય છે. જેમ તેમ કરીને જિંદગી પૂરી કરી દેવી એ માનવ જીવનું લક્ષ્ય નથી. આટલું તો જીવજંતુ અને કીડી-મંકોડા પણ કુશળતાપૂર્વક કરી શકે છે. અંદરના ઊંડાણમાં ઊતરીએ, પરિશુદ્ધ અન્વેષણ કરવાના દષ્ટિકોણથી તેને ઊંડું ખોદવામાં આવે તો જણાશે કે આ જ ભૂમિમાં એ બધું જ રહેલું છે, જેને જીવન-સંપત્તિનું સ્મારતત્વ કહી શકાય અને ઘરતી માતાનો સારસ્વતૈભવ ગણી શકાય.

આપણે આપણી પોતાની પ્રતિભાને જગાડીએ અને ઉપયોગિતા વધારીએ, પોતાને માટે ઉપયોગી બનીએ સાથોસાથ પરમાત્માને અને વિશ્વના, સમષ્ટિના આત્માને પણ ઉપયોગી બનીએ. કોઈને માટે પણ આપણે ઉપયોગ વગરના ન રહીએ. જે પોતાને માટે ઉપયોગી બની રહે છે તે બીજાઓ માટે પણ ઉપયોગી

નીવડી શકે છે. બીજાઓની સેવા-સહાયતા કરવા માટે એ જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના માટે આપણી પોતાની જાતને ઉપયોગી બનાવીએ.

ઉપયોગિતા ઘટવાનું અને પ્રતિભા સુષુપ્ત રહેવાનું સૌથી મોટું કારણ આપણી પોતાની જ ખરાબ આદતો છે જે વિચારવાના અને કરવાના બન્ને ચંત્રો પર પોતાનું આધિપત્ય જમાવીને બેસી ગયેલ છે. આ મલિનતાઓને પણ આપણે ઘોઈ નાંખીએ તો અંતરની અને અંદરની પવિત્રતા આપોઆપ ઝળકી ઊઠશે. બીજાઓનું શોષણ કરીને પોતાનો વૈભવ વધારવો તે વાત એવી મૃગતૃષ્ણા જેવી છે, જે જોવામાં આવતાં સાચી જણાતી હોવા છતાં બિલકુલ ફોગટ હોય છે. ભલાઈ અને બૂરાઈનું સારાનરસાપણું આવું વર્ગીકરણ નથી થઈ શકતું, જે પોતાને માટે એક પ્રકારના અને બીજાઓને માટે બીજા પ્રકારનાં પરિણામો પેદા કરે. અગ્નિ બીજાઓ માટે ગરમ અને પોતાને માટે શીતળ સિદ્ધ થાય એવું બની જ ન શકે. બીજાઓ માટે બિનઉપયોગી પૂરવાર થનાર વ્યક્તિ પોતાને માટે પણ ખોટનું નિમિત્ત બની રહે છે. આપણે માટે ફક્ત એ જ વ્યક્તિઓ લાભદાયક સિદ્ધ થાય છે જેમનો બીજાઓ માટે લાભકારક અનુભવ થઈ શકે. પ્રતિભાશાળીઓની ગણતરીમાં તેમનો જ સમાવેશ થાય છે કે જેઓએ દેશના તથા સમાજના કલ્યાણમાં મદદ કરી હોય. બીજાઓને સુખી કર્યા સિવાય કોઈ સુખી બની શકતું નથી. ઝાડ ઉગાડ્યા પછી બીજાઓની જેમ આપણને પણ તેની છાયામાં બેસવાની તક મળે જ છે. બીજાઓને માટે ફૂવા અથવા જલાશય બનાવનાર તેનાથી પોતાની તરસ છિપાવે છે. આ જ રીતે પોતાની જાતને મધપાનના બંધાણી બનાવીને પોતાના શરીર, મન અને ધનની જ બરબાદી નથી થતી, પરંતુ તેના સંપર્કમાં આવનાર બીજા લોકો પણ આ ખરાબ આદતથી નુકસાન ભોગવે છે. નિંદાના પાત્ર તો તેમણે જ બનવું પડે છે. ટૂંકમાં, પોતાની ક્ષમતાઓને એટલી હદ સુધી પરિશુદ્ધ બનાવી લેવી કે તેનાથી પોતે અને બીજાઓ પણ લાભાન્યત બની શકે. આ પ્રતિભા છે. આ પ્રતિભાનો વિકાસ જ આજના યુગની માગ છે. તેથી તેના પ્રત્યે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

પોતાની પ્રસન્નતા બીજાઓની પ્રસન્નતામાં સંલગ્ન કરવાનું નામ જ પ્રેમ છે

પ્રતિભા સંવર્ધનના હેતુથી નિર્ધારિત વિજ્ઞાન સમસ્ત પ્રયોગ-ઉપચાર

પ્રતિભા પરિષ્કાર માટે વ્યક્તિની પ્રામાણિકતા અને પ્રખરતા બન્ને પાસાંઓને સમાનરૂપે મજબૂત બનાવવાં પડે છે. ભાવસભર ઉમંગ-ઉત્સાહથી સભર એકાગ્રતા, તન્મયતા જગાડવી પડે છે. સાથોસાથ સમયને શ્રમની સાથે જ, શ્રમશીલતા કાર્યાન્વિત કરવી પડે છે. સંકીર્ણ સ્વાર્થપરાયણતાના ચોકઠામાંથી આગળ ઘપવાનું હોય છે, જેથી સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચારની રીતિ-નીતિ અપનાવવાની સાથે જ બચેલ સમય, શ્રમ અને સાધનોને સત્પ્રવૃત્તિના સંવર્ધનમાં, લોકસેવામાં લગાવી શકાય. ઉચ્ચસ્તરીય પ્રતિભાનું સંવર્ધન આ રીતે થાય છે.

અહીં પ્રતિભાનો અર્થ હંમેશાં આદર્શોન્મુખ બુદ્ધિ અને ભાવનાનો સમન્વિત વિકાસ એવો લેવો જોઈએ. આવા પ્રતિભા સંપન્નો જ પોતાની જાતને પ્રેરણાપુર્ણ આદર્શોના પ્રતીક રૂપે ઉપસાવે છે અને પોતાની જાતને જ નહીં, સમયને પણ ન્યાય કરી દે છે. ચર્ચા આ જ પ્રતિભાના વિકાસ સાથે સંબંધિત ઉપચારોની ચાલી રહી છે.

શું એવો પણ સંભવ છે કે બાળકોને લખવાની પાટી પર મણકા સરકાવીને ગણતરી શીખવવા અથવા ચાલણગાડીનો સહારો લઈને ચાલતાં શીખવવાની જેમ, કેટલાક અભ્યાસોના માધ્યમથી જનસામાન્યને પણ પ્રતિભા સંપાદિત કરવાની દિશામાં અગ્રેસર બનાવી શકાય ? ઉત્તર ‘હા’માં પણ આવી શકાય તેમ છે. જન સામાન્ય શારીરિક અંગ-અવયવોની પુષ્ટતા માટે અખાડામાં જવાની રીત બતાવે છે. અખાડામાં નિર્ધારિત અભ્યાસોને અપનાવવા માટે, શારીરિક અંગોને સશક્ત બનાવવા માટે વ્યક્તિમત્તો ઉપક્રમ અને આહારમાં પરિવર્તન ઇચ્છનીય માનવામાં આવે છે. આવા જ કેટલાક સાધના ઉપક્રમ પ્રતિભા પરિષ્કારના સંદર્ભમાં પણ નિર્ધારિત છે અને તે મહદંશે સફળ થતા પણ જોવા મળ્યા છે. જેનો દ્રઢપર્યસ્ત્રની ખોજ પ્રક્રિયામાં પ્રયોગ

કરવામાં આવે છે અથવા જેને વર્તમાન અથવા સંશોધિત રૂપમાં પ્રયુક્ત કરવાની સંભાવના છે એવા કેટલાક આધારોનો ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવ્યો છે.

(૧) સ્પસકેટ (ઓટો સજેશન)

શાંત વાતાવરણમાં સ્થિર શરીર અને એકાગ્ર મનથી બેસો. ભાવના કરવામાં આવે કે પોતાના મસ્તિષ્ક કેન્દ્રથી નિઃસૃત (નીકળેલ) પ્રાણવિદ્યુતનો સમુચ્ચય શરીરના અંગ-અવયવોમાં ધારણ કરતાં અધિક માત્રામાં પ્રવાહિત થઈ રહ્યો છે. સમર્થ સક્રિયતા શિથિલતાનું સ્થાન ગ્રહણ કરી રહી છે. તેના આધારે પ્રત્યેક અવયવ પુષ્ટ થઈ રહ્યો છે. ઈન્દ્રિયોની શક્તિનું અભિવર્ધન થઈ રહ્યું છે. ચહેરા પર ચમક વાધી રહી છે. બૌદ્ધિક સ્તરમાં એવો ઉભાર આવી રહ્યો છે, જેનો અનુભવ પ્રતિભા પરિવર્ધનના રૂપમાં પોતાનો અને બીજાઓને થઈ શકે.

વસ્તુતઃ સ્પસકેટોમાં જ માનસિક કાયાકંત્રપનો મર્મ છુપાયેલો પડ્યો છે. શ્રુતિની માન્યતા છે- ‘ચરણ સ એવ સઃ’ અર્થાત્ જે જેવું વિચારે અને પોતાના વિશે ભાવના કરે છે તે તેવો જ બની રહે છે. વિદ્યેયાત્મક ચિંતન, મહાપુરુષોના ગુણોનો પોતાની અંદર સમાવેશ થવાની ભાવનાથી સજાતીય વિચાર ખેંચાઈ આવે છે અને ઈચ્છિત વિદ્યુતપ્રવાહોને જન્મ આપે છે.

મનોવૈજ્ઞાનિક આના આધારે જ વ્યક્તિત્વમાં, વિચારપ્રવાહમાં પરિવર્તન લાવવાની વાત કરે છે. તેમનો મત છે કે જેવી રીતે પૃથ્વીની ચારે તરફ ‘આયનોસ્પીયર’ છે, તે જ રીતે માનવીય મસ્તિષ્કની ચારે બાજુ ‘આયડિયોસ્પીયર’ હોય છે. તે મનુષ્યનો જેવો ચિંતનક્રમ હોય તેવું જ હોય છે. ક્ષણમાત્રમાં તે બદલાઈ પણ શકે છે અને ફરીથી એવું જ વિચારતા પૂર્વવત પણ થઈ શકે છે. આ જ ચિંતનપ્રવાહ આદર્શોન્મુખ, શ્રેષ્ઠતા તરફ ગતિશીલ થતાં વ્યક્તિનું મુખમંડળ ચમકવા લાગે છે અને તે બીજાઓને આકર્ષિત કરે છે. આવી જ વ્યક્તિનાં કથનો

ફોગટ ખર્ચ કરવો એટલે પોતાનો આત્મા વેચવો.

પ્રભાવોત્પાદક હોય છે તે એટલે સુધી કે અન્ય અનેકોમાં પણ પરિવર્તન લાવી શકે.

એક રીતે સ્પર્શકો દ્વારા પોતાના આભામંડળને એક સશક્ત ચુંબકમાં પરિણત કરવામાં આવે છે. મનોવૈજ્ઞાનિક કહે છે-‘થીક એન્ડ ગ્રો રીચ’ અથવા ‘એડોપ્ટ પોઝીટીવ ટુડે’ તેનો હેતુ એ છે કે વિચારો, વિદ્યેયાત્મક વિચારો અને અત્યારે આ ક્ષણે જ વિચારો, જેથી આપ સ્વયંને શ્રેષ્ઠ બનાવી શકો. બધા મહામાનવો સ્પર્શકો દ્વારા જ મહાન બન્યા છે. ગાંધીજીએ હરિશ્ચંદ્રનું નાટક જોઈને પોતાની જાતને સંકેત આપ્યો કે સત્યના પ્રયોગોને જીવનમાં ઉતારો અને તેના પરિણામો નિહાળો. તેમની પ્રગતિમાં આ ચિંતનની કેટલી મહાન ભૂમિકા હતી તે બધા જાણે છે.

બ્રહ્મવર્ચસની શોધપ્રક્રિયામાં ઓડિયો અને વીડિયો કેસેટોનો આશ્રય લઈને ‘ઈથરફોન’ દ્વારા સંકેત આપવામાં આવે છે. થોડા વિરામ પછી ફરીથી તે બધા પ્રસંગો પર ચિંતન કરતા રહેવાનું કહેવામાં આવે છે. તેનાથી પ્રભાવશાળી વિદ્યુતપ્રવાહ ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. તેની પ્રત્યક્ષ પરિણામિ જી.એસ.આર. બાયોફીડબેક રૂપે જોઈ શકાય છે. જેમાં વ્યક્તિ ચિંતન દ્વારા જ પોતાના ત્વચાપ્રતિરોધને વધારે છે- ઘટાડે છે અને પોતે પણ તે જુએ છે. આ જ રીતે શ્વસનદર, હૃદયની ગતિ, રક્તચાપ વગેરેને સ્પર્શકોથી પ્રભાવિત કરી શકાય છે. વિપ્રશ્નના ધ્યાન અને જૈન ધ્યાનપદ્ધતિમાં આ જ સ્પર્શકો પદ્ધતિનો આશ્રય લેવાથી પ્રતિભામાં ઈચ્છિત પરિવર્તન ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.

(૨) દર્પણ સાધના :

આ મૂળભૂત રીતે આત્માવલોકનની, આત્મપરિષ્કારની સાધના છે. મોટા દર્પણને સામે રાખીને બેસવું. સુખાસનમાં જમીન પર અથવા ખુરશી પર બેસી શકાય છે. ખુલ્લા શરીરના પ્રત્યેક ભાગ પર વિશ્વાસભરી દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવામાં આવે. પહેલાં પોતાની જાત વિશે ચિંતન કરો. અંતરના દોષ-દુર્ગુણોથી મુક્ત રહેવાની ભાવના કરવામાં આવે. તે પરમ સત્તા બહુ દયાળુ છે. ભૂતકાળને ભૂલીને હવે એ અનુભૂતિ કરવામાં આવે કે અંદરની સંરચનામાં પ્રાણવિદ્યુત શક્તિ જ છવાયેલી છે. વિકાસક્રમમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. પ્રતિભા પરિવર્ધનના લક્ષણો

નિશ્ચિતરૂપે દેખાઈ રહ્યાં છે અને સામે બેઠેલી આકૃતિમાં પોતાનું અસ્તિત્વ પૂર્ણતઃ વિલીન થઈ રહ્યું છે. આ ધ્યાનપ્રક્રિયા લયયોગની ધ્યાનસાધના કહેવાય છે અને વ્યક્તિનો તે ભાવકલ્પ કરી બતાવે છે.

(૩) રંગીન વાતાવરણનું ધ્યાન :

દરેક રંગમાં સૂર્ય-કિરણોનાં પોતપોતાના સ્તરનાં રસાયણ, ધાતુતત્ત્વ અને વિદ્યુતપ્રવાહ હોય છે. તે શરીર અને મસ્તિષ્ક પર વધારાનો પ્રભાવ છોડે છે. તેમાંથી કોઈકની માત્રા વધી-ઘટી જાય છે અથવા વિકૃત અસંતુલિત થઈ જાય છે ત્યારે કેટલાય પ્રકારના રોગ-ઉત્પાત ઉભા થાય છે. આ હેતુસર રંગીન, પારદર્શક કાચના માધ્યમથી અથવા વિભિન્ન રંગોના બલ્બ દ્વારા પીકિત અંગ પર અથવા અંગ વિશેષ પર તેની સક્રિયતા વધારવા માટે રંગીન કિરણોને આવશ્યકતા પ્રમાણે નિર્ધારિત સમય સુધી લેવાનું વિધાન છે. પ્રતિભાપરિવર્ધન હેતુ આંખો બંધ કરીને ઉચિત રંગવિશેષનું ધ્યાન પણ કરવામાં આવે છે. થોડા સમય સુધી સાત રંગોના ક્રમમાંથી નિર્ધારિત રંગ (જાંબલી, નીલો, વાદળી, લીલો, પીળો, નારંગી, રાતો)ના ફ્લેટોઝ સ્ટ્રોબોસ્કોપ ચંત્ર દ્વારા ચમકાવવામાં આવે છે અને આંખ પર પહેરેલાં ગ્લેસમાં તે જ વર્ણ વિશેષ સતત દેખાતો રહે છે. તેનો પ્રભાવ મસ્તિષ્કનાં સૂક્ષ્મ કેન્દ્રો, ચક્ર, સંસ્થાનો વગેરે પર પડે છે. નિયમિતરૂપે થોડા સમયના ધ્યાનનો ક્રમશઃ અભ્યાસ કરતા રહેવાથી ઈચ્છિત પરિવર્તન પ્રક્રિયાનો આરંભ થઈ જાય છે. ધ્યાન એ કરવામાં આવે છે કે સંસારમાં સર્વત્ર તે જ એક રંગની સત્તા છે. જે આપણા શરીરમાં પ્રવેશ કરીને અભીષ્ટ વિશેષતાઓની ઊર્જા શરીરમાં પ્રવાહિત કરે છે. આ ધ્યાન પાંચથી દસ મિનિટ સુધી કરવામાં આવે છે. વિશોષક દ્વારા ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકૃતિના સાધકો માટે ભિન્ન-ભિન્ન વર્ણોનું નિર્ધારણ કરીને જ આ પ્રક્રિયાનો આરંભ કરવામાં આવે છે.

(૪) પ્રાણાકર્ષણ પ્રાણાયામ :

આ સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં પ્રાણતત્ત્વ ભરેલું પડ્યું છે. તેમાંથી સાધારણ રીતે પ્રાણીને એટલી જ માત્રા મળે છે જેનાથી તે પોતાનો જીવન-નિર્વાહ ચલાવતો રહે. તેનાથી અધિક માત્રા ખેંચવાની આવશ્યકતા ત્યારે ઊભી થાય છે જ્યારે કોઈ ઉચ્ચ ઉદ્દેશો માટે

પ્રાણચેતનાનો અધિક અંશ આવશ્યક હોય. શરીરગત પ્રાણ અને સમષ્ટિગત મહાપ્રાણનો સંયોગ, શરીર સ્થિત પ્રાણનું નવીનીકરણ જ નથી કરતું, પ્રાણ ધારણ કરીને તેને પ્રયુક્ત કરવાની ક્ષમતાને પણ વધારે છે. ચેતના જગતમાં પ્રાણ જ એક એવી શક્તિ છે જે વિદ્યુત ઊર્જાના રૂપે ‘નેગેટીવ સાયન્સ’ના રૂપમાં વિદ્યમાન છે. તેમની ઊણપ વ્યક્તિને રોગી, નિસ્તેજ, પ્રાણહીન બનાવે છે. તેની પ્રભાવોત્પાદકતાને ઓછી કરે છે અને પ્રચુર માત્રા તેને નીરોગી, તેજસ્વી, પ્રાણસંપન્ન બનાવીને તેની પ્રભાવક્ષમતામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે.

પ્રતિભા પરિવર્તન માટે એક વિધાન પ્રાણાકર્ષણ પ્રાણાયામનું છે. તેની રીત એ છે કે કમર સીધી, સરળ આસનમાં, હાથ ગોદમાં, મેરુદંડ સીધો રાખીને બેસવું. એવું ધ્યાન ધરવામાં આવે કે આપણી ચારે બાજુએ વાદળાં જેવા સ્વરૂપના પ્રાણની ભરતી ચાલી આવે છે અને આપણે તેની વચ્ચે નિશ્ચિત પ્રસન્ન મુદ્રામાં બેઠા છીએ. નાકના બન્ને છિદ્રોમાંથી ધીરે ધીરે શ્વાસ ખેંચતાં એવી ભાવના કરવામાં આવે છે કે શ્વાસની સાથે પ્રખર પ્રાણની માત્રા પણ ભળેલી છે અને તે શરીરમાં પ્રવેશ કરી રહી છે. અંગ અવયવો દ્વારા તે ધારણ કરવામાં આવી રહી છે. ખેંચતી વખતે પ્રાણના પ્રવેશ કરવાની અને શ્વાસ રોકતી વખતે અવધારણની ભાવના કરવામાં આવે. ધીરે ધીરે શ્વાસ બહાર કાઢવાની સાથોસાથ એવો વિશ્વાસ રાખવામાં આવે કે જે પણ અનિચ્છનીયતાઓનાં, દુર્બળતાનાં તત્ત્વો શરીરની અંદર હતાં, તે શ્વાસની સાથે ભળીને બહાર જઈ રહ્યા છે. ફરીથી તે પાછાં ફરવાના નથી. આ પ્રાણાયામ શઙ્ખાતમાં પાંચથી દસ મિનિટ સુધી કરવો પૂરતો છે. ખૂબી ધીમે ધીમે આ સમયગાળો લંબાવી શકાય છે. શોધ સંસ્થાન દ્વારા એ તપાસવામાં આવે છે કે પ્રાણધારણ ક્ષમતા કેટલી વધી, લોહીમાંથી દૂષિત તત્ત્વ કેટલી માત્રામાં નીકળ્યાં તથા લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ કેટલું વધ્યું. આ જ નીરોગતાનું, પ્રતિભાશાળી હોવાનું ચિન્હ છે.

(૫) સૂર્યવેદન પ્રાણાયામ :

ધ્યાન મુદ્રામાં બેસો. શરીર પર ઓછામાં ઓછાં કપડાં રાખો. મુખ પૂર્વ દિશામાં રાખો. સૂર્યોદયનો

સમય પસંદ કરો. ધ્યાન કરો કે આત્મસત્તા શરીરમાંથી નીકળીને સીધી સૂર્યલોક સુધી પહોંચી રહી છે. જેવી રીતે સોયમાં પરોવેલ દોરો કપડામાં થઈને પસાર થાય છે, બળતા અગ્નિમાંથી છડ આરપાર જાય છે તેવી રીતે સૂર્યની ઊર્જાથી આપણી ચેતના ભરાઈ રહી છે. જમણી નાસિકાથી ખેંચેલો શ્વાસ અંદર સુધી જઈને સૂર્યચક્રને આંદોલિત-ઉત્તેજિત કરી રહ્યો છે. ઓજસ, તેજસ અને વર્યસની વિપુલ માત્રા આપણા પોતાનામાં ધારણ કરીને પછી ડાબી નાસિકાથી બધાં પાપો બહાર નીકળી રહ્યાં છે. પહેલાં કરતાં હવે આપણામાં પ્રાણ ઊર્જાની માત્રા પણ ખૂબ વધી ગઈ છે. જે પ્રતિભા પરિવર્ધનના રૂપમાં અનુભવાય છે. ક્રિયાને ગૌણ અને ભાવનાને મુખ્ય માનીને આ અભ્યાસ નિયમિતપણે કરવામાં આવે તો ચોક્કસ ફળદાયી નીવડે છે.

અન્યાય અને અત્યાચાર કરનારો એટલો દોષી નથી કે જેટલો તેને સહન કરનારો.

- બાળ ગંગાધર તિલક

(૬) ચુંબક સ્પર્શ :

ચિકિત્સા પદ્ધતિમાં ચુંબકનું મોટું યોગદાન માનવામાં આવ્યું છે. એક્યુપંચર, એક્યુપ્રેશર શરીરનાં સુક્ષ્મ સ્થાનોને મુદ્રા અને બંધ દ્વારા પ્રભાવિત કરવામાં અને ચુંબક ચિકિત્સામાં અદ્યતન સામ્ય છે. આપણી પૃથ્વી એક વિરાટ ચુંબક છે અને નિશ્ચિત માત્રામાં પ્રાણ ઉત્તર ધ્રુવથી ખેંચે છે અને અનાવશ્યક કલુષિતતાને દક્ષિણ ધ્રુવ દ્વારા ફંગોળી દે છે. ચુંબક સ્પર્શમાં પણ આ જ સિદ્ધાંત પ્રયોજાય છે. લોહચુંબકનો સહજ ક્ષમતાવાળો પિંડ લઈને ધીરે ધીરે મસ્તિષ્ક, કરોડરજ્જુ અને હૃદય પર ડાબેથી જમણે ગોળાકારમાં ઘુમાવવામાં આવે છે. ગતિ ધીમી રહે. કંઈ માંડીને નાભિના છિદ્રો ઉપર થઈને જનનેન્દ્રિયો સુધી આ ચુંબકને પહોંચાડવામાં આવે. સ્પર્શ કરાવ્યા અને ઘુમાવ્યા પછી તેને ઘોઈ નાંખવામાં આવે, જેથી તેના પર કોઈ પ્રભાવની અસર ન રહે. ચુંબકથી પ્રભાવિત થયેલું પાણી તથા વિદ્યુત ચુંબકનો પ્રયોગ પણ આ ક્રમમાં કરી શકાય છે. કઈ

ખામી માટે, કયા રૂપમાં, કયા પ્રકારે પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તેનું નિર્ધારણ વિશેષજ્ઞો દ્વારા કરવામાં આવે છે.

(૭) પ્રાણવાનોનું સાંનિધ્ય :

શક્તિપાતની તાંત્રિક ક્રિયા તો કરવા-કરાવવામાં મુશ્કેલ છે અને જોખમી પણ છે, પરંતુ કોઈ પરિષ્ઠ, પ્રાણચેતનાસંપન્ન વ્યક્તિઓની યથાશક્ત્ય નજીક પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે એ સરળ છે. ચરણ-સ્પર્શ જેવા સમીપતાવાળા આચારોનો લાભ લેવામાં આવે. અપ્રત્યક્ષ રૂપે એ ધ્યાન કરી શકાય છે કે હનુમાન, ભગીરથ જેવા કોઈ પ્રાણવાનની સાથે પોતાની ભાવનાત્મક એકતા બની રહી છે અને પારસ્પરિક આદાન-પ્રદાનનો સિલસિલો ચાલી રહ્યો છે. સાબુ જે રીતે પોતાની સફેદી પ્રદાન કરે છે અને કપડાંમાંથી મેલ દૂર કરી દે છે તે પ્રકારની ભાવના આ સઘન સંપર્કની ધ્યાન-ધારણામાં કરી શકાય છે. દશ્ય ચિત્ર અને તે મહામાનવોનાં કર્તવ્યોનું ગુણોનું ચિંતન પણ તેમાં સહાયક બને છે. જે રીતે માના સ્તનપાનથી બાળક અને ગુરુની શક્તિથી શિષ્ય લાભાન્વિત બને છે, તે રીતે આના આધારે પણ પ્રાણચેતના વધે છે.

(૮) નાદ યોગ :

વાદ્યયંત્રો અને તેમની દવનિલહેરોનો પોતપોતાનો આગવો પ્રભાવ છે. કોલાહલરહિત સ્થાનમાં સાંભળવાનો અભ્યાસ પણ પ્રતિભા પરિવર્તનમાં સહાયક નીવડે છે. આ કાર્ય, શબ્દશક્તિ (જે ચેતનાનું બળતણ છે) ના શ્રવણથી અંતરનાં ઊર્જા કેન્દ્રો ઉત્તેજિત અને જાગૃત થવાનો સંભવ છે. ટેપરેકોર્ડરથી સંગીત સાંભળીને પણ આ કાર્ય સંભવિત બને છે અને સ્વંય ઉચ્ચારિત મંત્રો અથવા સંગીત પર ધ્યાન લગાવીને પણ પોતાને માટે ઉપયોગી સંગીતનું ચયન પણ આ વિષયના વિશેષજ્ઞો દ્વારા જ નિર્ધારિત કરવું જોઈએ. એક જ વાદ્ય અને સમયને અનુકૂળ રાગની પસંદગી કરવી જોઈએ. આ શ્રવણ શરૂઆતમાં પાંચથી દસ મિનિટ સુધી જ કરવું. જે ક્રમશઃ અભ્યાસની સાથે સાથે વધારી શકાય છે. આ વિષય પર વિભિન્ન સ્તરની વ્યક્તિઓ માટે ધૂનોની પસંદગી કરી સંગીત કેસેટ બનાવવાનું કાર્ય સંપન્ન કરવાનું છે.

(૯) પ્રાયશ્ચિત્ત :

વ્યભિચાર, છળકપટ, ધનનું અપહરણ જેવા દુષ્કર્મોથી પણ પ્રાણશક્તિ ક્ષીણ થાય છે અને પ્રતિભાનું પ્રમાણ ઘટી જાય છે. તેના માટે દુષ્કર્મોને અનુરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં આવે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ‘કન્ફેશન’નું ઘણું મહત્ત્વ દર્શાવ્યું છે. દુષ્કર્મો ભરપાઈ કરી શકવા જેવા કોઈ સત્કર્મો કરવાં. ચાન્દ્રાયણ જેવા વ્રત ઉપવાસ પણ આ બોજને ઉતારવામાં સહાયક થાય છે. કોણ કયા દોષ બદલ કયું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, તેના માટે ગુરુસત્તા જેવા વિશેષજ્ઞો પાસેથી પોતાની પૂરી વાત કહીને સારા પ્રમાણમાં હળવાશ આવી જાય છે અને આગળ ઉપર કાંઈ નવું કરવાની દિશા મળે છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, પાપ ધોવાની મનોવૈજ્ઞાનિક આવશ્યકતા પૂરી કરે છે. પ્રતિભાના સંવર્ધનના ઉદ્દેશથી અંતરની સફાઈ જરૂરી પણ છે.

(૧૦) અંકુરોનો રસ અને વનોષધિનું સેવન :

અન્ન, ઘાન્યો અને જડીબુટ્ટી વનસ્પતિઓનો પોતપોતાનો પ્રભાવ છે. તેઓ જ્યારે ફણગો (અંકુર) થઈને ફૂટે છે ત્યારે તેમનામાં અભિનવ અને અતિશય ગુણ હોય છે. જે પોતાની આવશ્યકતાને અનુકૂળ- નિર્ધારિત હોય. તેના સાત રોપાઓ એક એક દિવસના અંતરે ઉગાડવામાં આવે. સાતમા દિવસે અંકુરોને વાટી-પીસીને તેનો રસ ત્રણ ગ્રામ અને પાણી દસ ગ્રામ લઈને ગાળી લો. તેને સવારે-પ્રાતઃકાળે ખાલી પેટે મધ અથવા યોગ્ય અનુપાનની સાથે લો. આ ટોનિક તેજસની અભિવૃદ્ધિ, મેઘાવૃદ્ધિ (બુદ્ધિ વિકાસ), જીવનશક્તિના સંવર્ધનમાં સહાયક થાય છે. આ જ રીતે લીલી જડીબુટ્ટીઓ અથવા તે ઔષધિઓનાં સૂકાં ચૂર્ણોનો પણ રસ બનાવીને લઈ શકાય છે. નિર્ધારણ વિશેષજ્ઞો કરે છે. કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં બાષ્પીભૂત રૂપમાં (વરાળ સ્વરૂપે) અગ્નિહોત્ર પ્રક્રિયાથી નાસિકા માર્ગ દ્વારા ગ્રહણ કરવાનું પણ વિધાન છે.

અહીં સંક્ષેપમાં પ્રતિભા સંવર્ધનના નિર્ધારિત દસ ઉપચારોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. વિસ્તારથી તે વ્યક્તિગત પરામર્શથી સમજાવવાના રહે છે.

પ્રતિભાની તલાશ છે

જોવામાં મનુષ્ય હાડમાંસનું માત્ર પુતળું લાગે છે અને તે પોતાને એથી વધારે સમજતો પણ નથી. તો શું આ વાત સાચી છે ? ઉત્તર હશે- “ના”. ભલે તે સામાન્ય દષ્ટિએ હાલતું ચાલતું પુતળું માત્ર દેખાતો હોય, પરંતુ તે માત્ર પુતળું નથી. જ્યારે તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નિખરે છે ત્યારે અંગારા પરથી હટેલી રાખની જેમ પ્રખર ‘પ્રતિભા’ બનીને પ્રગટ થાય છે. પછી ભલે તે કોઈપણ ક્ષેત્રમાં હોય.

લોહખંડ જમીનની નીચે જ્યાં ત્યાં અસંખ્ય પડ્યા હોય છે, પરંતુ તેમનું મહત્વ સામાન્ય પથ્થર કરતાં વધારે હોતું નથી. સામાન્ય પથ્થર સમજવામાં આવતા એ જ લોખંડને ભઠ્ઠીમાં અનેક રીતે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એ જ ધાતુ મજબૂત સ્ટીલના રૂપમાં સામે આવે છે. તે એવી હોય છે કે તેના પર નથી કાટ ચઢતો કે નથી તે આસાનીથી વળી જતી. મનુષ્યમાં જ્યારે એટલી પ્રખરતા આવી જાય કે તે વિપરીત પરિસ્થિતિઓમાં પણ રોકાય નહિ કે ઝૂકે નહિ, પરંતુ પ્રવાહને વાળીને પોતાને અનુકૂળ બનાવી લે તો તેને જ એની “પ્રતિભા” કહેવાય છે. સામાન્ય રીતે એ દરેકમાં બીજ રૂપે હોય જ છે, પરંતુ તેને ઓળખીને પ્રયાસપૂર્વક જગાડવાની માથાકૂટ કોઈ કરવા માગતું નથી. તે જ જ્યારે જાગી જાય છે ત્યારે પદાર્થના નાના કણમાં છુપાયેલી અસામાન્ય શક્તિની જેમ મનુષ્ય એટલો સમર્થ અને શક્તિશાળી બની જાય છે કે જ્યાં, જ્યારે અને જે લક્ષ્ય પર ચાલી નીકળે છે તો બોરબની જેમ ઘડાકા કરતો લોકોના અંતઃકરણને ઢંઢોળીને પોતાની સાથે ચાલવા માટે વિવશ બનાવે છે.

ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે જે કોઈએ સમય અને સમાજના પ્રવાહને વાળ્યો છે તે બધાએ પોતાના અંદરની આ પરાક્રમી પ્રતિભાને જગાડી છે અને

લોકોના મનમાં ચિનગારીમાંથી ભભૂકતી જવાળા બની જવાની પ્રાણપ્રેરણાનો સંચાર કર્યો છે. ઇટલીનું ઉદાહરણ આપણી સામે છે. જ્યારે તે ઑસ્ટ્રીયાની ગુલામીમાં હતું ત્યારે શાસકવર્ગના શોષણ અને અત્યાચારથી જનતા ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારી રહી હતી. મેજિની તેના દેશવાસીઓની આ વેદના જોઈ ન શક્યો. તેણે વિદેશીઓની પરતંત્રતાને ઉખેડી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો. તે ચોરીછૂપીથી વાણી અને કલમના માધ્યમથી પરતંત્રતા વિરુદ્ધ જનચેતના જગાડવા લાગ્યા. આ કમમાં એક સમય એવો આવ્યો જ્યારે પ્રત્યક્ષ યુદ્ધની સ્થિતિ આવી ગઈ. દેશવાસીઓએ વિદેશીઓ સામે યુદ્ધ કર્યું અને સ્વાધીન થયા.

જ્યાં હૃદય વિજાળ હોય ત્યાં પોતાનો સ્વાર્થ તુરંત લાગે છે. આખો સમાજ પોતાનો જ પરિવાર લાગે છે. મિલાનના આર્ક બિશપ પોપ પોલ એક વાર કાર્ડિનલમાં આર્થિક તંગીમાં જીવન જીવતા હતા. એ વખતે દુકાળ પડ્યો હતો. એક દિવસ એક સમાજસેવક એમની પાસે ગયો અને કહ્યું, “હજુ પણ ઘણાં લોકોને ભોજન મળ્યું નથી અને બીજા બાજુ ભંડારમાં એક પણ પૈસો બચ્યો નથી.” પોપ પોલે કહ્યું, “ભંડાર ખાલી થઈ ગયો એવું ન કહેશો. હજુ મારી પાસે ઘણું ફર્નિચર તથા સામાન છે. એ વેચીને કામ ચાલુ રાખો. કાલની વાત કાલે.” તે દિવસનું કામ અટક્યું નહિ. તેમની પરદુઃખભંજનવૃત્તિની બીજ શ્રીમંતો ઉપર પણ અસર થઈ અને રાહતકાર્ય ફરીથી ખૂબ ઝડપથી ચાલવા લાગ્યું.

આવી હોય છે પ્રતિભા ! આ સમય દરમિયાન મેજિનીને કારણે જાણે કેટલીય મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડ્યો, પરંતુ તેઓ ક્યારેય ઝૂક્યા નહિ, તેમની સામે હાર ન માની અને લક્ષ્ય પર આગળ વધતા ગયા, જેનું સુક્ષ્મ-સત્પરિણામ સ્વતંત્રતા રૂપે સામે આવ્યું. તેથી જ ઇટલીવાસી એમને “રાષ્ટ્રપિતા”ના નામથી સંબોધે છે.

આ જ વાત વોશિંગ્ટનના જીવનમાં પણ દેખાય છે. ભારતમાં ગાંધીજીને જે સ્થાન અને લોકપ્રિયતા મળી છે તેવા જ પૂજનીય અમેરિકામાં વોશિંગ્ટન છે. પરંતુ અમેરિકાને સ્વતંત્ર બનાવવાની અને મૂર્છાની સ્થિતિમાં પડેલી જનતામાં પ્રાણસંચાર કરવાની જવાબદારી એમણે જ પોતાની. હિંમત અને પુરુષાર્થના બળે નિભાવી હતી. પછી જ્યારે અમેરિકા સ્વતંત્ર થયું ત્યારે રાષ્ટ્રપતિપદનો પ્રશ્ન ઊઠ્યો. કેટલાય લોકોએ એમને આ જવાબદારીનો પણ સ્વીકાર કરવા માટે આગ્રહ કર્યો, પરંતુ એમણે પ્રસ્તાવનો અસ્વીકાર કર્યો તથા જનમત સંગ્રહની સલાહ આપી, જેથી દેશવાસી પદલાલસાનો આરોપ લગાવી ન શકે. એ વાત બીજી છે કે ચૂંટણીમાં પણ સર્વસંમતિથી તેઓ જ ચૂંટાઈ આવ્યા.

પ્રતિભાવાનોની સૌથી મોટી વિશેષતા નમ્રતા હોય છે. તેઓ લક્ષ્યના માર્ગે જેટલા દૃઢ હોય છે, તેટલી જ તેમની શાલીનતા વ્યવહારક્ષેત્રે પણ પ્રશંસનીય હોય છે. ગાંધીજી સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિના તેમના નિશ્ચયથી ક્યારેય ડગ્યા નહિ, પરંતુ તેમની નમ્રતા પણ જોવાલાયક હતી. તેથી જ વિનોબાએ કહ્યું છે કે આપણું માથું જરૂરિયાતથી વધુ ઝૂકેલું ન હોય, અહંકારથી કે અભિમાનથી અક્કડ થયેલું ન હોય, હીનતા અને ભીડતાથી નમેલું ન હોય, પરંતુ તણાવેલું હોય, સમય આવે ત્યારે વાંસની જેમ સીધું પણ રહી શકે અને અન્ય અવસરો પર ઝૂકી પણ શકે તો જ તે વ્યક્તિત્વવાન અને પ્રતિભાવાન બની શકે છે.

મેજિનીમાં આ જ વિશેષતા હતી. જનચેતના જાગૃત કરવામાં એમણે અગ્રણી ભૂમિકા નિભાવી, પરંતુ જ્યારે યુદ્ધનો અવસર આવ્યો ત્યારે નેતાપદનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કરી દીધો અને કહ્યું, “આપ મને નેતા માનો છો તો ઠીક છે, હું આપનો નેતા છું, પરંતુ અત્યારે યુદ્ધનો અવસર છે. એમાં મારી ગતિ નથી. એ માટે આપણે ગેરીબાલ્ડીને આપણો નેતા બનાવવો જોઈએ. તેઓ આ વિધામાં નિષ્ણાત છે.” તે સમયે ગેરીબાલ્ડી સામાન્ય સૈનિક હતા, પરંતુ એમના નેતૃત્વમાં પણ એમણે સામાન્ય સિપાઈની જેમ ઇટલીના સ્વાધીનતા સંગ્રામમાં ભાગ લેવામાં જરાય ખચકાટ દર્શાવ્યો નહીં.

પ્રતિભાવાનોની બીજી મોટી વિશેષતા છે- કષ્ટ-કઠણાઈઓથી ભરેલું પરમાર્થપરાયણ જીવન. એમણે બીજાની આગળ પોતાનાં સુખસગવડોની વાતનો ક્યારેય વિચાર ન કર્યો અને છેલ્લા શ્વાસ સુધી સમાજ વિશે જ વિચાર્યું. પછી તે આચરલેન્ડના મેક્સિપની હોય, ઇટલીના ગેરીબાલ્ડી અને તેમના પત્ની એનિટા હોય, વિનોબા, ગાંધી અથવા વિદ્યાસાગર કોઈ પણ હોય, તેઓ હંમેશાં માનવતાના કલ્યાણ માટે જીવ્યા અને તેને જ પોતાનો બહુમૂલ્ય વારસો સોંપીને વિદાય થયા, જેથી આગામી પેઢી એ મૂકીમાંથી ઇચ્છિત પ્રકાશ અને પ્રેરણા ગ્રહણ કરી તેમના પગલે ચાલી શકે તથા તેમની જેમ જ ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો પર અમિટ-અમર બની જાય.

પરંતુ આને શું કહીએ ? આપણી મૂર્છા ? સમયનો પ્રતિકૂળ પ્રવાહ ? દુર્ભાગ્ય ? કે એ માટીને દોષ આપીએ, જેણે સંરચના તો ઘડી, પરંતુ એવી અણઘડ કે જેનામાં સામે આવેલ સંકટમાં પણ ઊઠી શકવાની શક્તિ રહી નથી. જે પણ હોય હવે આપણે આ બેહોશીની સ્થિતિનો ત્યાગ કરી આપત્તિવેળાની ઘડીમાં કોઈ ને કોઈ રીતે જાગવું જ પડશે અને મહાકાળની ઇચ્છાને જ પોતાની ઇચ્છા સમજીને એવું કરી બતાવવું

ઉપાસના ત્યારે જ સાચી છે, જ્યારે જીવનમાં ઈશ્વર ભળી જાય.

પડશે, જેથી આપણે સ્વયં ધન્ય બની શકીએ અને આપણી પેઢીને પણ ખુશ બનાવી શકીએ કે જેથી આવનાર પેઢીઓ આપણા ઉપર એ લાંછન ન લગાવી શકે કે આપણે જિંદગી જીવીને ભગવાનના પોકારની અવગણના કરી.

તો પછી શું કરવામાં આવે ? ઉપાય એક જ છે કે આપણે પોતાની રુચિને જાણીએ, પ્રચલન પ્રતિભાને ઓળખીએ અને કંડારીને એવી સુંદર અને સુઘડ બનાવી લઈએ કે જેને જોનાર-સાંભળનારાઓનું મન પુલકિત થવા લાગે તથા સંપર્કમાં આવનારને પણ તેવા જ બનવાની ઇચ્છા થઈ ઊઠે. પ્રતિભાવાનોનો ઇતિહાસ બતાવે છે કે જેઓ આજે પ્રતિભાશાળી છે તેઓ કાલ સુધી માટીમાં દબાયેલા સોના જેવા હતા. તેમણે પોતાને ઓળખ્યા, ચમકાવ્યા ત્યારે જ તેઓ કસોટીએ સો ટચ ખરા સાબિત થઈ શક્યા. રામ વૃક્ષ બેનીપુરી ભરવાડ હતા. તેમણે પોતાની સાહિત્યિક વિશેષતાને ઓળખી અને સાહિત્યકાર બની ગયા. મિડલ પાસ જયશંકર પ્રસાદ તેમનો વંશપરંપરાગત દુકાનદારીનો ઇંધો કરતા હતા, પરંતુ જ્યારે તેમનું કવિ હૃદય જાગ્યું તો હિંદી સાહિત્યના મહાન કવિ બની ગયા. અક્ષરજ્ઞાન જેટલો જ સાહિત્ય સાથે પરિચય ધરાવનાર અને યાચાવરની જિંદગી વીતાવનાર રાહુલ સાંસ્કૃત્યાચન તેમના ઉત્તરાર્ધ જીવનમાં હિંદી, સંસ્કૃત, પાલી, તિબેટ અને રશિયન ભાષાના પ્રખર વિદ્વાન બની ગયા હતા.

આ જ રીતે અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ પ્રતિભાવાનોની આવી જ એકસરખી કહાનીઓ છે. વનસ્પતિ અને પ્રાણીજગતમાં વૈજ્ઞાનિક નામકરણની પદ્ધતિને કારણે કાર્લ વાવ લિને નામથી ઓળખાતી સામાન્ય જેવી વ્યક્તિ કેરોલસ લીનીયસ નામની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત વૈજ્ઞાનિક બની ગઈ. પાદરીનું કામ કરનાર ગ્રેગર મેન્ડલ આનુવાંશિકીના ‘જનક’ નામથી પ્રખ્યાત થયો.

આ બધી તો પ્રતિભાના ઉત્કર્ષ અને વિકાસ વિશેની ચર્ચા થઈ, પરંતુ મહત્વનું એ નથી કે

પ્રતિભાનો વિકાસ કરી લેવામાં આવે બલકે મહાનતા એ વાતની છે કે તેનું સુનિયોજન થઈ શક્યું કે નહીં. લોકો એકઠાં સુંદર ભાષણ પણ આપી દે છે અને સાહિત્યનું સર્જન પણ કરી લે છે. બધા તેને રસપૂર્વક સાંભળે અને વાંચે પણ છે, પરંતુ જ્યારે પરિણામ તરફ દષ્ટિપાત કરવામાં આવે છે તો ફળશ્રુતિ શૂન્ય જ આવે છે. જ્યારે એ વાતનો હિસાબ કરવામાં આવે છે કે એમના દ્વારા કેટલાના જીવનમાં પ્રભાવ પડ્યો કે પરિવર્તન આવ્યું ત્યારે નિરાશા જ સાંપડે છે. તેના કારણો પર જ્યારે ધ્યાન આપીએ છીએ તો જાણવા મળે છે કે જે કંઈ પણ લખવામાં કે કહેવામાં આવ્યું તે લોકરુચિને અનુરૂપ હતું. આનાથી લેખક અને વક્તાને સરસી પ્રશંસા તો મળી જાય છે, પરંતુ તેનાથી જે પ્રયોજન સઘાવું જોઈએ તેની પૂર્તિ દિશાહીનતાની સ્થિતિમાં થઈ શકતી નથી, તેને બદલે એ થવું જોઈતું હતું કે સમયની માંગને અનુરૂપ લખવામાં આવે અથવા વક્તૃત્વ કલાને નિયોજિત કરવામાં આવે. વક્તાઓ અને લેખકોને જ નહીં, વિદ્યાઓના નિષ્ણાતોને પણ આ જ મહાકાળનો પોકાર છે, જે તેની પ્રખર પ્રતિભા દ્વારા સમય અને સમાજના પ્રવાહને વાળવા માટે સમર્થ છે.

ગાંધીજી નોઆખતીમાં શાંતિ સ્થાપવા માટે ફરી રહ્યા હતા. પીકિતોને આશ્વાસન પણ આપતા હતા. સાથે-સાથે નાની પગદંડીઓની આસપાસ પડેલા મળમૂત્રને પણ પાંદડાંથી ઉઠાવીને જમીનમાં દાટી દેતા હતા. તેઓ કહેતા- ‘‘સફાઈ માનવીનો સૌથી મોટો ગુણ છે. એના માટે કોઈ ખાસ સમય કે કાર્યક્રમ નક્કી કરી શકાય નહીં. તે તો કોઈપણ કાર્ય કરતાં-કરતાં હરતે-ફરતે પણ કરી શકાય છે, માત્ર એનું મહત્વ સમજાવું જોઈએ.’’

ખરાબ વૃત્તિઓમાં મનને ફસાવીને કોઈ માણસ ચેનથી જીવી શકતો નથી.

પ્રતિભા વિકાસનાં તથ્ય અને સિદ્ધાંત

જનસાધારણની વચ્ચે પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ અલગ જ તરી આવે છે, જેમ કે પાન અને કાંટાની વચ્ચે ફૂલ. જેમ કે તારલાની વચ્ચે ચંદ્રમા. આ જન્મજાત ઉપલબ્ધિ નથી કે પછી કોઈએ આપેલ વરદાન પણ નથી. એને ભાગ્યવશ મળેલો સુયોગ પણ નથી કહી શકાતો. પ્રતિભા તો સ્વપ્રયત્ને વિકસાવવી પડે છે. આ કામમાં બીજા લોકો મદદ તો કરી શકે છે, પણ મહત્વ તો પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થનું જ રહે છે.

ઘન આવે છે અને ચંદ્ર જાય છે. રૂપ-યૌવન પણ પંત્રીસ-ચાલીસ વર્ષ પછી ઢળવા લાગે છે. એનો સંબંધ ચઢત લોહી સાથે છે કિશોર અને તરૂણ જ સુંદર દેખાય છે. યુવાની જતાં જ અવયવોમાં કઠોરતા અને ચહેરા પર રુક્ષતા છવાવા લાગે છે. વિદ્યાએટલી જ ચાદ રહે છે, જેટલી કે વ્યવહારમાં કામ આવે છે. મિત્ર, સહયોગી, સંબંધીઓનાં મન-મિજાજ બદલાતા રહે છે. જરૂરી નથી કે તેઓ હંમેશાં આપણી સાથે મધુર સંબંધ જ રાખે. અધિકાર પણ કાયમી નથી. સમર્થન ઘટતાં જ તે બીજાનાં હાથમાં ચાલ્યા જાય છે. વૃદ્ધ લોકો પણ પહેલાં જેવી મહેનત કરી શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં એમને બિનઉપયોગી માનીને અવજ્ઞા-ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે. ઉંમર વધવાની સાથે સાથે ચાદશક્તિ અને સ્ફૂર્તિ ઓછી થવા લાગે છે. આવી સ્થિતિમાં કોઈ મોટી યોજના બનાવવાનું અને એને ચલાવીને પૂરી કરી બત વડાનું કમ મુશ્કેલ બની જાય છે. આ બધાં મૃત્યુ પહેલાંના લક્ષણ જ છે. જીવનશક્તિનો ખજાનો ધીરે ધીરે ખલી થતો જાય છે અને પછી છેવટે એકદમ ખલી થઈ જાય છે, મતલબ કે મોત.

ચઢતા લોહી અને પાકટ વ્યક્તિત્વવાળા દિવસોમાં જ શરીર વિકાસોન્મુખી રહે છે. એને ભલે કોઈ આળસ-પ્રમાદમાં ગુજારી દે, ભલે કોઈ વ્યક્તિ વાસના-લાલસાની વેદી પર વિસર્જીત કરી દે. કોઈ કોઈ તો એ દિવસોમાં ઉદ્વંડ બની જાય છે. આ બધું શક્તિઓ અને સંભાવનાઓના ભંડાર સમા મનુષ્યજીવન સાથે છેડતી કરવા જેવું છે. દૂરદેશી તે છે જે વિભૂતિઓમાં પ્રતિભાને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે અને એના વિકાસ માટે

લગાતાર પ્રયત્ન કરે છે. કારણ કે આપણી પ્રતિભાશક્તિ જ દરેક સ્થિતિમાં આપણી સાથે રહે છે. પોતાની તથા બીજાની મુંઝવણો ઉકેલે છે અને જન્મોજન્મ સુધી સાથે રહીને ક્રમશઃ વધારે ને વધારે સારી પરિસ્થિતિઓ ઘડે છે. પ્રતિભાના વિકાસ માટે કરવામાં આવેલા પ્રયત્નોની દરેક દૃષ્ટિથી પ્રશંસા કરવામાં આવે છે અને સોનાની જેમ કોઈપણ બજારમાં વટાવી શકાય છે. ભૌતિક પ્રગતિમાં પણ એના ચમત્કાર જોવા મળે છે અને આદર્શના માર્ગ પર ચાલતાં મળતી મહાનતા પણ એના સહારે વિકાસ પામતી જોઈ શકાય છે.

પ્રતિભા વિકાસના કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. જેઓ સંસ્કારી, ઉન્નત, યશસ્વી અને સફળ જીવન જીવવા માટે ઉત્સુક છે, તેમણે આ તથ્યોને સમજવા-હૃદયંગમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પહેલો સિદ્ધાંત અથવા આધાર છે-ક્ષમતાઓની વૃદ્ધિ. એના માટે સતત એકાગ્રતા અને તત્પરતાનો મહાવરો. આળસ-પ્રમાદથી બચીને હંમેશાં જાગરૂક અને સ્ફૂર્તિલા રહેવું. એક એક ક્ષણને સોનાનો કણ માનીને સત્કાર્યો માટે યોજનાબદ્ધ સુનિયોજન કરવું. આ મનની એ સ્થિતિ છે કે જેને મહાજાગરણ કહેવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે લોકો અર્ધતંદ્રાવસ્થામાં જિંદગીને પીડાની જેમ જીવે છે. જીવન જરૂરિયાતની ચીજો મેળવીને એમને સંતોષ થઈ જાય છે. એમના દિલમાં એવા ભાવતરંગો ઉઠતા જ નથી કે જે આજની તુલનામાં આવીતકાલને વધારે સફળ, સુખી બનાવવા માટે તત્પર અને પ્રયત્નશીલ રહે છે. પ્રતિભાના ઉપાસકો આ કાદવમાંથી બહાર નીકળે છે અને પોતાને વ્યવસ્થિત કરીને મનની વેરવિખેર શક્તિઓને બચાવીને એને કિંમતી પૂંજીની જેમ એકઠી કરે છે. જે કાંઈ હાથમાં છે એનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરે છે. આ છે કલ્પવૃક્ષનું ઉત્પાદન અને એનો સદ્ઉપયોગ.

બીજું ચરણ છે - પોતાના વ્યક્તિત્વને ચુંબકીય, આકર્ષક અને વિશ્વાસપાત્ર બનાવવામાં આવે. આ દરેક વ્યક્તિના જીવનનો સૌથી પહેલો ગુણ હોવો જોઈએ.

એના માટે પોતાની રહેણી-કરણી એવી બનાવવી પડે છે, જેવી કે જાગરૂક, જવાબદાર અને સજ્જનોની હોય છે. શરીર અને મનને સ્વચ્છ તો રાખવું જરૂરી છે જ, સાથે જ શિષ્ટાચાર અને વાણીમાં મધુરતા-મીઠાશનો પુટ લગાવવો પણ જરૂરી છે. એના માટે પોતાની નમ્રતાનો પરિચય આપવો અને બીજાંને સન્માન આપવું જરૂરી છે. આપું આચરણ એવા લોકો જ કરી શકે છે કે જેઓ બીજાના ગુણો જોઈને એમની પ્રશંસા કરે છે અને પ્રેરણા લે છે. સાથે જ પોતાની ભૂલો શોધીને એને સુધારવાનો સતત પ્રયત્ન કરે છે. છીછરા સ્વભાવના લોકો પોતાના સંબંધમાં વધારે પડતા ગુણગાન ગાય છે અને બીજાના દોષ-દુર્ગુણો ગણ્યા કરે છે. આ નિંદાચુગલીમાં એમનું ચિંતન અને પર્યસ્વ ઘટતું જાય છે.

પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓના હોઠો પર મંદ હાસ્ય રમતું જોવા મળે છે. આ આધાર પર જાણી શકાય છે કે તેઓ પોતે સંતુષ્ટ અને ખુશ છે. બીજા લોકો પણ આવી વ્યક્તિઓની મદદની અપેક્ષા રાખે છે તથા એમને જરૂર પડ્યે સાથ પણ આપે છે. બીજાતા અને બીજવતા, રડતા અને રડાવતા લોકોને તો દૂરથી જ બે હાથ જોડીને એમનાથી દૂર રહેવાનું મન થાય છે. જેમને પોતાનું સાચું મૂલ્યાંકન કરાવવું હોય છે તેઓ આવી ભૂલો કરતા નથી. જો એમની આદતમાં આવી ભૂલો સામેલ થઈ ગઈ હોય તો એને યશાસંભવ દૂર કરવાની તત્પરતા બતાવે છે.

ત્રીજું ચરણ છે - સુવ્યવસ્થા. અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં અપાર સાધન-સગવડો હોવા છતાં પણ લોકો પોતાના કામમાં અસફળ રહે છે અને મશ્કરીને પાત્ર બને છે. પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ પળે પળે પોતાનાં કાર્યોની સમીક્ષા ફરે છે અને આગળ વધવા માટે જે ફેરફાર જરૂરી હોય તે ખચકાયા વગર તરત જ કરી દે છે. તેઓ ક્યારેય જડતા, હઠવાદિતા, દુરાગ્રહના સાણસામાં ફસાવાનું પસંદ નથી કરતા. તેઓ યથાર્થતાની કસોટી પર જે સાચું-ઉચિત-યોગ્ય હોય તેનો હસતા મોઢે સ્વીકાર કરી લે છે. પોતાની માન્યતા બદલે છે. “પોતે જ સાચા અને સામેવાળા જૂઠા” વાળી હઠ તેઓ ક્યારેય કરતા નથી. તેઓ જાણે છે કે પ્રગતિશીલ વ્યક્તિને હંમેશાં પરિસ્થિતિને અનુકૂળ રાણીતિ બનાવવી પડે છે અને પોતાની દિનચર્યામાં

સુધારો-ફેરફાર કરવાની ચેષ્ટા કરવી પડે છે. આ આધારે જ જીવનમાં સુવ્યવસ્થા આવે છે. જે પોતાના સમયનું, શ્રમનું, સાધનોનું, વિચારોનું, કુટુંબનું સુનિયોજન કરી શકે છે અને એમને સાચી દિશા આપી શકે છે એને જ કોઈ મોટી જવાબદારી ઉઠાવી શકવા યોગ્ય સમજવામાં આવે છે. કોઈ મોટી મોટી મહત્વાકાંક્ષા સેવતા પહેલાં એ વાતનું પ્રમાણ આપવું પડે છે કે વ્યક્તિત્વ અને દિનચર્યામાં કેટલી હદ સુધી વ્યવસ્થા બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો.

ચોથું અને છેલ્લું સૂત્ર છે-આગેવાની, નેતૃત્વ. આ ઉત્સાહ, સાહસ અને આત્મવિશ્વાસનું પ્રતીક છે. સાધારણ લોકો આત્મહીનતા, સંકોચ, અનિશ્ચય અને નિરુત્સાહ નિરાશાની માનસિક સ્થિતિમાં જ પડ્યા રહે છે. તેઓ સારાં અને જરૂરી કાર્યો માટે પણ ડગલું ભરવાનું સાહસ નથી કરી શકતા. વધારેમાં વધારે એટલું જ વિચારે છે કે કોઈ આગળ વધે તો એની પાછળ આપણે ચાલવા લાગીએ. યોગ્ય અને અયોગ્ય વચ્ચેનો તફાવત તો મોટાભાગના લોકો જાણે છે પણ તેઓ એટલું સાહસ નથી કરી શકતા કે જે યોગ્ય છે એને અપનાવીને આગળ વધવા માટે કદમ ભરવામાં આવે. એવા લોકો કોઈ નિર્ણય પર પહોંચ્યા પછી પણ એ માર્ગ પર આગળ વધી શકતા નથી. જે સ્થિતિમાં પડ્યા રહેતા હતા એને હલકી માનતા હોવા છતાં પણ એ વર્તુળમાંથી એક ડગલું પણ બહાર મૂકી શકતા નથી. આવા લોકોની વચ્ચે એવી વ્યક્તિને જ મનસ્વી માનવામાં આવે છે કે જે ઉચિત પ્રત્યે આસ્થા રાખે છે અને જે કરવું જોઈએ, તે બીજાનું સમર્થન ન મળે તો પણ એકલા હાથે કરી બતાવે છે.

પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ પોતાની નેતૃત્વની ક્ષમતાનું પ્રમાણ એકલા આગળ આવીને રજૂ કરે છે પછી ચોમેર એમની મનસ્થિતાના ગુણ ગાવામાં આવે છે. બીજા લોકો પણ એમનું અનુકરણ કરે છે. જેમની જવાબદારીઓ ભારે છે તેઓ આવા જ લોકોની શોધમાં હોય છે. પ્રામાણિકતાની પરખ થયા પછી ચારે બાજુથી આગ્રહ-વિનંતી કરી કરીને એમને ભારે-મોટી મોટી જવાબદારીઓ સોંપવામાં આવે છે. તેઓ આનાકાની કર્યા વગર એનો સ્વીકાર કરે છે અને જે કામ ખભા પર લેવામાં આવ્યું છે એને સફળતાપૂર્વક સંપન્ન કરી બતાવે છે.

આગગાડીનું એન્જિન એકલું ચાલે છે. સ્વયં દોડે છે અને પોતાની સાથે માલ-સામાનથી લાદેલા કેટલાય ડબ્બાને ખેંચીને લક્ષ્યની દિશામાં પાટા પર દોડતું જાય છે. સૌ કોઈ જાણે છે કે ડબ્બાની તુલનામાં એન્જિનને વધારે મહત્વ મળ્યું છે, વધારે કિંમતી હોય છે. આ બધું બીજું કશું નથી, સાહસર્થી ભરેલી વ્યવસ્થાનો પરિચય આપનારી ઊર્જાની જ પરિણતિ છે. પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓમાં આ સદ્ગુણ દૃઢ થયેલો જોવા મળે છે. તેઓ બીજાના મોં તાકીને બેસી નથી રહેતા, પરંતુ આગળ આવીને બીજાને પોતાના ચુંબકથી ખેંચે છે અને સાથે ચાલવા માટે વિવશ કરે છે. સફળતાઓનો સ્ત્રોત આ જ છે.

એમ તો પ્રતિભાનો દુરુપયોગ પણ થઈ શકે છે. ઘનનું, બળનું, સૌંદર્યનું, કુશળતાનું નિયોજન તો ભ્રષ્ટ ચિંતન અને દુષ્ટ આચરણમાં કરવામાં આવે તો એવું પણ થઈ શકે છે. આતંકવાદી, અત્યાચારી, ઉચ્છૃંખલ, ઉદ્બંધ લોકો મોટાભાગે આવું જ કરતા હોય છે. ચોર, ડાકુ, કપટી પ્રાયઃ ષડયંત્રો રચે છે અને કુકર્મો કરે છે. આટલું હોવા છતાં પણ એક વાત નિશ્ચય છે કે આ આધાર અપનાવીને કોઈ વ્યક્તિ નથી કરી શકતી ભૌતિક પ્રગતિ કે નથી કોઈ એવી પરંપરા બનાવી શકતી કે જેનું બીજા લોકો હોંશે હોંશે અનુકરણ કરે, પ્રશંસા કરે. એવા લોકોને આજે નહિ તો કાલે, પરમદિવસે આત્મશ્લાઘા, તિરસ્કાર, નિંદાથી માંડીને રાજદંડ અને દેવીપ્રકોપ ભોગવવો જ પડે છે. કમ સે કમ લાલચ અને ઘૂણા તો અંદર-બહારથી એમના પર સતત વરસ્યા જ કરે છે.

દૂરંદેશી, વિવેકી વ્યક્તિ પોતાની શ્રેષ્ઠતાનો વિકાસ કરે છે અને પોતાના આદર્શો-સિદ્ધાંતોના આધાર પર પ્રામાણિક માનવામાં આવે છે તથા સૌ કોઈ એમના પર વિશ્વાસ પણ મૂકે છે. જેમણે ઉચ્ચ કોટિની સફળતાઓ મેળવી છે, તેમનું અનુકરણ કરતા અને સહકાર આપતા હજારો-લાખો લોકો જોવા મળે છે. એટલા માટે “પ્રતિભાની મહાસિદ્ધિ”ની સાધના કરનારા પોતાના ચરિત્રની પ્રામાણિકતાને દરેક પરિસ્થિતિમાં જાળવી રાખે છે, પછી ભલે એના માટે એમને હજાર દુઃખ કેમ ન પેઠવાં પડે.

પ્રતિભાવિકાસથી સંબંધિત સિદ્ધાંતોનું ફક્ત ચિંતનમનન જ કર્યા કરવાથી સફળતા મળી જતી નથી.

એને સ્વભાવનું અંગ બનાવવું પડે છે. ચિંતન, ચરિત્ર અને વ્યવહારમાં એનો સમાવેશ કરવો પડે છે. આ કાર્ય પ્રત્યક્ષ આચરણ વગર સંપન્ન થતું નથી. એવા જ વિચાર પ્રૌઢ અને પાકટ હોય છે કે જે ક્રિયામાં ઉતરે છે. ડાચનેમો ફરે છે ત્યારે બેટરી ચાર્જ થાય છે. વિચારો અને કાર્યોના સમન્વયથી જ વ્યક્તિત્વનું સ્તર સુધરે છે અને એ આધાર પર સફળતાના ક્ષેત્રમાં કોઈ મહત્વપૂર્ણ ગૌરવ પ્રાપ્ત થાય છે. આ એક એવી હુંડી છે કે જેને કોઈપણ ક્ષેત્રમાં હાથોહાથ વટાવી શકાય છે. મોટાં મોટાં કામ સફળતાપૂર્વક કરી બતાવનાર ભાગ્યે જ કોઈ જન્મજાત વિભૂતિઓ સાથે લઈને આવે છે. સૌ કોઈને આ ઉપલબ્ધિ પોતાની એકાગ્રતા અને પ્રયંડ પુરુષાર્થના બળ પર મેળવવી પડે છે. સાંસારિક દૃષ્ટિથી પ્રત્યક્ષ દેખાતા મોટાં કામ પણ એવા લોકોએ જ સંપન્ન કર્યા છે. બહુમુખી સફળતાઓનો યશ એમને જ મળ્યા કરે છે. એવા જ લોકો સમાજને સ્થિર રાખી શકે છે અને અસામાજિકતાને ઉલટાવીને ઠીક કરી બતાવે છે. એવા જ લોકોને સમયનો કાયાકલ્પ કરતા તથા વાતાવરણમાં નવજીવનનો સંચાર કરતા જોઈ શકાય છે.

વ્યક્તિની અંદર પ્રતિભાનો વિકાસ કરવાનું શિક્ષણ આપતી સ્કૂલ-કોલેજો ક્યાંય નથી. એના માટે સિદ્ધાંતોને વ્યવહારમાં ઉતારવા માટેની તક અને વાતાવરણ પોતે જ શોધવી પડે છે. આ પ્રકારની તકો ક્યાંય એક જગ્યાએથી નથી મળતી. એને દાણા વીણનારની જેમ ઝોળીમાં ભરવી પડે છે. પણ આજે એક એવો સુયોગ સામે ચાલીને આવ્યો છે, જેની સાથે સંબંધસૂત્ર બાંધ્યા પછી સૌ કોઈને એવી તક મળી શકે છે કે જેની મદદથી પ્રતિભા વિકાસનું સૌભાગ્ય અચાનક જ હાથ આવી જાય. આવા સુયોગ ક્યારેક ક્યારેક જ સામે આવે છે અને કોઈ વિરલા જ ઓળખીને એનો લાભ ઉઠાવી શકે છે. હનુમાને સમયને ઓળખ્યો અને તેઓ થોડા જ સમયમાં સમુદ્ર ઓળંગવાનું, પર્વત ઉખાડવાનું અને લંકા બાળવાનું યશ મેળવી શક્યા. એને સમયની ઓળખાણ જ કહેવી પડશે. જો તેઓ એ તકનો-સમયનો સુયોગનો લાભ ઉઠાવી ન શક્યા હોત તો સુગ્રીવના સેવક બનીને જ એમને જિંદગી ગુજારવી પડત.

વિશ્વની સૌથી મહાન શક્તિ પ્રતિમા

સંસારના સુવિસ્તૃત ઇતિહાસનું ભૂતકાળનું પર્યવેક્ષણ કરવાથી એ જ એક નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું પડે છે કે લાલસા, વાસના અને આકાંક્ષાઓથી તો ઘણા પીડાતા આવ્યા છે, પરંતુ એમાંથી થોડાક જ સફળ થયા. કેમ કે સુસજ્જ દુકાન મળ્યા છતાં મૂલ્ય ચૂકવવા માટે ખિરસામાં કશું જ ન હોવાથી તેમને નિરાશ થઈને પાછા જવું પડ્યું. આ બજારમાં તો એક એકથી ચઢિયાતાં આકર્ષણો છે, પરંતુ બધાં જ તેના બદલામાં કંઈ મળે એમ ઈચ્છે છે. જો તે આપણી પાસે ન હોય તો પછી મૃગતૃષ્ણામાં ભટકતા રહેવાથી થાક અને નિરાશાભર્યા નિઃશ્વાસ છોડતા રહેવા સિવાય બીજું હાથમાં આવવાનું પણ શું છે ? બીજી તરફ એ લોકો છે, જેઓ લાખોના માલસામાનના થોડા સમયમાં જ ખરીદ-વેચાણ દ્વારા નફાની થેલી ભરી લાવે છે.

સંસારમાં એક એકથી ચઢિયાતાં નિર્માણ થયાં. પનામા અને સએઝની નહેરો, પીસાનો ઢળતો મિનારો, ચીનની દીવાલ, અંગકોરવાટનાં ખંડેર, ઈજિપ્તના પિરામિડો, આગરાનો તાજમહેલ, હાવડાનો પુલ જેવાં મહાન નિર્માણો જોતાં લોકો આશ્ચર્ય તો ઘણું કરે છે, પરંતુ એ ભૂલી જાય છે કે આવાં જ સાધનોનો ઢગલો બનાવવા માત્રથી પીછો છૂટવાનો નથી. એ પણ જોવું પડશે કે આની પાછળ કેટલા લોકોની કલ્પનાએ યોજના બનાવીને પ્રત્યક્ષ ઢાંચો ઊભો કરવામાં કેટલી કુશળતા અને એકાગ્રતા નિભાવી છે. સંક્ષેપમાં મનુષ્યનું વર્ચસ્વ જ્યાં ક્યાંય પણ ચમકે છે ત્યાં આકાશની વીજળીની જેમ કડાકા કરે છે અને તેની ક્ષમતાથી માહિતગાર પણ કરાવે છે.

ડાર્વિનના મતે સામાન્ય માણસને વાંદરાની ઓલાદ કે વનમાવન માનવામાં કોઈ વાંધો ન હોવો જોઈએ. પ્રાણીવિકાસના વિજ્ઞાનીઓ એક જ વાત કહે છે કે સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં માત્ર અમીબા જેવા એકકોશીય પ્રાણી ઉત્પન્ન થયાં, પરંતુ તેમનામાં પ્રચંડ ઇચ્છાશક્તિ વિદ્યમાન હતી, એ ઇચ્છાશક્તિની હિલચાલ દ્વારા મનોબળયુક્ત ક્રિયાકલાપના બળે

ઉચિત સ્તરનાં શરીરોનું નિર્માણ થતું ગયું. અંગપ્રત્યંગો બન્યાં, સ્વભાવ અને અભ્યાસ બન્યા તથા તેમને પોતપોતાનાં સાધનો ભેગાં કરવાના અવસરો મળતા ગયા. તેઓ એમ પણ કહે છે કે જડ માનવામાં આવતા પદાર્થો પર પણ પ્રાણી સમુદાયની પ્રચંડ ઇચ્છાશક્તિ કામ કરે છે અને પ્રતિકૂળતાઓની વચ્ચે પણ અનુકૂળતા ઉત્પન્ન કરી લે છે. સમુદ્રના ઊંડાણમાં ઊગેલાં ઉદ્યાનો અને પર્વતશિખરો પર દોડતા પાષાણ-કચ્છપ એ બતાવે છે કે અસ્તિત્વમાં કેવાં આશ્ચર્યનજક પરિવર્તન હોઈ શકે છે. આ બધું કરવામાં એક જ શક્તિ વિભિન્ન રીતે પોતાનાં રૂપ દર્શાવે છે અને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે છે.

લોકો પૈસાનું, રૂપનું, સૌંદર્યનું, શિક્ષણનું, પદનું, સમૃદ્ધિ અને સહયોગનું મૂલ્ય તો જાણે છે અને તેને માટે લલચાઈને માથે પગ મૂકીને દોડવા જેવી દોડધામ પણ મચાવે છે, પરંતુ જેઓ પોતે અર્ધમૂર્છિત, અર્ધમૃત, આળસુ, પ્રમાદી, નિરાશ અને હતાશ સ્થિતિમાં ફસાઈ રહેવાનો ઈન્કાર કરી દે છે તેમને જ કહેવાલાયક ઉપલબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. અંદરથી ઊભરાયેલી શક્તિ બહારના દરેક ક્ષેત્રમાં પણ તેના વર્ચસ્વનું પ્રમાણ ડગલે ને પગલે પ્રસ્તુત કરે છે. બધી પ્રજાતિઓ અને બધી સંરચનાઓ એ પ્રમાણ-પરિચય આપે છે કે તેઓ પોતાના સંકલ્પબળે ઊભરી છે અને વર્તમાન સામુદાયિક રૂપ ધારણ કરવામાં સમર્થ થઈ છે. આ જ આધારે એમણે પોતાના નિર્વાહનાં સાધનો ભેગાં કર્યાં છે અને પ્રકૃતિની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરવા માટે કોઈ અજ્ઞાત પ્રેરણાથી વશ થઈને પોતાને ઢાળી છે. આ સંકલ્પશક્તિ જ છે, જે પ્રાણીઓ અને પદાર્થોમાં વિદ્યમાન રહી તેની અદ્ભુત શક્તિનો પરિચય આપે છે. પ્રાણીઓમાં મનુષ્ય સાથે જ મહાન છે. સૃષ્ટિને ઈશ્વરની સંરચના માનવામાં આવે છે, પરંતુ ઈશ્વરનું વર્તમાન સ્વરૂપ કોણે ઘડ્યું તેનો ઉત્તર શોધતી વખતે એ જ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું પડે છે કે તેને મનુષ્યે બનાવ્યો, અન્યથા અન્ય જીવધારી તેની સત્તા-

સહાયતાને કેમ માન્યતા ન આપત ?

ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે જ્યારે જ્યારે જે વર્ગોએ જે ક્ષેત્રમાં પરાક્રમ કર્યા છે તેણે તે જ ક્ષેત્રમાં આશાજનક સફળતાઓ મેળવી છે. અગ્નિ પ્રજ્જ્વલનથી માંડીને પૈડાંની શોધ સુધી એનો પરિચય મળે છે, જેણે અનેકવિધ સાધનો, નમૂનાઓ તથા ઉદાહરણોને જન્મ આપ્યો અને આજની પ્રગતિની રૂપરેખા બનાવી. તેણે ક્યારેક કૃષિ, પશુપાલન, વસ્ત્રનિર્માણ, ભવનનિર્માણ, વ્યવસાય વગેરેની મદદથી પ્રગતિની નવી સંભાવનાઓ શોધી હશે. તે સમયે ભાષા અને લિપિની શોધ એક અતિ ક્રાંતિકારી માધ્યમ માનવામાં આવ્યું હશે. જેઓ વનવાસીની જેમ યાયાવર જીવન વીતાવતા હતા અને આદિમ કાળની ઉપહાસાસ્પદ સ્થિતિમાં રહેતા હતા, તેમની ધર્મ, સમાજ અને શાસનના ગઠનમાં આ જ ભારે સફળતા હતી. યૈજ્ઞાનિક શોધથી સુસજ્જિત દુનિયા જ્યારે ઘડવામાં આવી રહી હતી ત્યારે જાણે પ્રકૃતિ પર વિજય મેળવવાનાં નગારાં જ વાગવા લાગ્યાં. હવે તો એવા અણુશસ્ત્રોના ભંડારો પણ ભેગા કરવામાં આવ્યા છે કે જેથી સ્રષ્ટાની આ સુંદર સંરચના ધરતીને જોતજોતામાં ધૂળ બનાવીને અંતરિક્ષમાં ઉડાડી શકાય. આ રીતે મનુષ્ય ઈશ્વરનો સમર્થ સહાયક પણ સિદ્ધ થાય છે અને કટ્ટર હરીફ પણ. ચેતનાના નામે જાણવામાં આવતી આ સત્તા વાસ્તવમાં કોઈ પ્રચંડ સંકલ્પશક્તિના વશમાં રહે છે અને એના જ ઈશારા પર કઠપૂતળીની જેમ નાયતી રહે છે. એની જ ન્યૂનાધિકતાથી મનુષ્ય શુદ્ધ અને મહાન બને છે. તે ઉચ્ચસ્તરીય બને ત્યારે દેવ અને નિકૃષ્ટતા અપનાવે ત્યારે દૈત્યનો ઉદ્ભવ થાય છે. જે દૈવી શક્તિઓથી સંપન્ન હોય છે તે જ સિદ્ધપુરુષ કે દેવમાનવ કહેવાય છે. મનુષ્ય વાસ્તવમાં એક ભટકી ગયેલો દેવતા છે. જો તેને ભ્રમજંજાળમાં ભટકવું ન પડે તો નિઃસંદેહ કોઈ પણ લક્ષ્યને શબ્દવેદી બાણની જેમ વીંધી શકે છે. અહીં જે કાંઈ આશ્ચર્યજનક જોવામાં કે સાંભળવામાં આવે છે તેનો ઉદ્ગમ મનુષ્યનો સંકલ્પ જ છે. જેને બીજા શબ્દોમાં પ્રાણ કે પ્રાણાગ્નિ પણ કહી શકાય છે. તેને જેણે જે પ્રમાણમાં જે ક્ષેત્રમાં પ્રાપ્ત કરી લીધો તે સ્તરે એ કૃતકૃત્ય થઈ ગયો એમ સમજવું જોઈએ.

બુદ્ધિમત્તા, પ્રતિભા, વ્યવસ્થા, સંરચના, પરિવર્તન વગેરેના અનેક પ્રયોગો જ્યાં ત્યાં થતા રહે છે અને તે બતાવનારને મહાબલી કહેવાય છે. પરંતુ એ ભુલાવી દેવું ન જોઈએ કે સંપૂર્ણ કલા-કૌશલ્યો, નિર્માણો અને સફળતાઓની જન્મદાત્રી એ સંકલ્પશક્તિના રૂપમાં પ્રાણાગ્નિ જ છે, જે ચિનગારીમાંથી વધતા રહી દાવાનળનું રૂપ ધારણ કરતી જોવા મળે છે. ઉત્થાન અને પતન તેનાં જ બે વિચિત્ર રમકડાં છે.

જે વખતે જર્મની દ્વારા ઇંગ્લેન્ડ પર દિવસરાત અણુબોમ્બની ભયંકર વર્ષા થઈ રહી હતી ત્યારે બધાને એમ જ લાગતું હતું જાણે હમણાં જ ઇંગ્લેન્ડનો પરાજય થઈ જશે. એ ધોર નિરાશાના દિવસોમાં પણ તે દેશના વડાપ્રધાન ચર્ચિલે એ જ કહ્યું કે ઇંગ્લેન્ડ હારી શકતું નથી. તે આજે નહિ તો કાલે જીતીને જ રહેશે. તેમણે એક નવા ઉદ્ઘોષના રૂપમાં ‘વી’ શબ્દ ઘેર ઘેર દરેક સામાન પર અંકિત કરાવવાનો નિર્દેશ આપ્યો, જેનો અર્થ થતો હતો- વિજય. ‘વી’ ફોર વિક્ટરી.

બીજા મહાયુદ્ધના સમયે જ્યારે વિનાશનાં વાદળો છવાઈ ગયાં હતાં અને ભિત્રદેશોની હાર અતિ નિકટ હતી ત્યારે સાયપ્રસ દ્વીપ (માલ્ટા)માં સ્ટાલિન રુઝવેલ્ટ એક જલયાન પર ગુપ્ત યોજના બનાવવા નીકળ્યા. બન્ને સાથીઓ પરાજયનું દબાણ હળવું કરે એવી યોજના બનાવી રહ્યા હતા. એકલા ચર્ચિલ જ અસહમત હતા. એમણે કહ્યું, આપના દેશોનું જે થાય તે, પરંતુ અમારો ઇંગ્લેન્ડ તો જીતીને જ રહેશે. આટલો દૃઢ આત્મવિશ્વાસ જોઈને બન્ને સાથી દંગ રહી ગયા અને પછી અંતિમ પરાજયમાંથી બચવાની જગ્યાએ વિજય પછી લેવામાં આવતાં પગલાં અંગેનો નિર્ણય કરીને પાછા વળ્યા. પાછા આવીને એમણે એવી યોજના કાર્યાન્વિત કરી કે જોતજોતામાં પાસું પલટાઈ ગયું અને ભિત્ર રાષ્ટ્રો વિજયી થઈને રહ્યાં.

સ્મૃતિની જેમ વિસ્મૃતિ પણ મનુષ્યના સ્વભાવમાં સામેલ છે. પરંતુ એ દુર્ગુણ આપણા આત્મગૌરવને અને ઓજસ, તેજસ, વર્યસને જ ભુલાવી દે એટલી હદે પહોંચી જાય તો તેને શું કહીએ ? આજે કંઈક એવું જ સમ્મોહન-વ્યામોહ કોઈ શેતાન દ્વારા ફેલાવી દીધું હોય એવું લાગે છે, જેથી આપણે

હતપ્રભ બનીને પોતાને દીન-દુર્બળ, અશક્ત, અસહાય, અભાગિયા વગેરે સમજવા લાગ્યા છીએ. જો તેમને તેમની હિંમત પર વિશ્વાસ હોત તો મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ વિઘ્ન-બાધાઓનો સામનો કરીને અત્યાર સુધી કોણ જાણે ક્યાંથી ક્યાં પહોંચી ગયા હોત.

થોડા સમય પહેલાંની જ વાત છે. સાયબેરિયાના હિમપ્રદેશમાં બંદી બનાવવામાં આવેલા કેટલાક કેદીઓ એ દુર્ગમ ક્ષેત્રમાંથી ભાગી નીકળ્યા. લગભગ ચાર હજાર માઈલના અતિ દુર્ગમ અને આહારસામગ્રી રહિત ક્ષેત્રને પાર કરીને કોઈ રીતે ભારત આવી પહોંચ્યા. તે પછી તેમને સન્માન સહિત તેમના દેશ પોલેન્ડ પહોંચાડવામાં આવ્યા. આ અસામાન્ય સ્થિતિનો અસામાન્ય પરાક્રમ છે.

અગણિત આંદોલનોના ચોજનાકારો તેમની લગનને સાકાર બનાવી રહ્યા છે. આની પાછળ સુયોગ અને સહયોગનો પણ એક ભાગ હોઈ શકે છે, પરંતુ મહત્ત્વ એ પ્રચંડ આત્મવિશ્વાસનું જ રહ્યું છે. તેના પર જ પ્રગતિનું માળખું ઊભું થાય છે. સાધનો અનાયાસે જ ભેગાં થતાં નથી, એ માટે પોતાને એટલા પ્રામાણિક અને પ્રખર બનાવવા પડે છે કે સ્વેચ્છાએ સહયોગ પ્રાપ્ત થવામાં કોઈ કમી ન રહે.

આ દિવસોમાં જ મનુષ્ય સમુદાયના એક વર્ગને આત્મવિસ્મૃતિના દલદલમાંથી બહાર કાઢીને પ્રબળ પ્રતિભાનો ધની બનાવવાનો છે. આ પ્રયાસને સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા મળવાની છે. કેમ કે આ જ દિવસોમાં કોઈ સમર્થ વ્યક્તિઓ દ્વારા અત્યધિક મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્યો થવાની પ્રતીક્ષા પરોક્ષ ચેતના કરી રહી છે. મનુષ્યસ્વભાવમાં, પ્રચલનમાં, સમર્થતાના ક્ષેત્રમાં ખૂબ જ અનિચ્છનીયતાઓ એકત્રિત થઈ ગઈ છે. એ નરક જેવા દુર્ગંધિત કચરાને હટાવવા માટે એવી લડાયક પ્રવૃત્તિ જોઈએ, જે તોફાન બનીને વરસે અને જે હટાવવાનું અને મિટાવવાનું છે તેને હટાવીને જ રહે. આ કાર્ય વિકસિત પ્રતિભાઓ જ કરી શકે છે.

સર્જન એટલું અને તે એવા સ્તરનું થવાનું છે જાણે ખંડેરોને ભેગા કરીને તેમના સ્થાને નવેસરથી ભવ્ય ભવન ઊભાં કરવાના હોય. એ માટે વાદળાં જેવા સશક્ત સમુદાયની આવશ્યકતા છે, જે તપતા ધરાતલને પોતાની વર્ષા દ્વારા જળમગ્ન બનાવી દે,

ધરતી પર લીલું ઘાસ ઉગાડી તેને મખમલી લીલોતરીથી સજાવી દે.

સૈન્ય-શિક્ષણ, વ્યવસાય-વિદ્યાલયો, વ્યાયામશાળાઓ, વિદ્યાલયો કે કલાકેન્દ્રોની કમી નથી. પરંતુ દુર્ભાગ્ય એક જ વાતનું છે કે પ્રતિભા પરિષ્કારની સાંગોપાંગ વ્યવસ્થા ક્યાંય નથી. આ માર્ગમાં મોટી મુશ્કેલી એ છે કે અંતઃકરણના ઊંડાણમાંથી પ્રાણચેતના ઊભરાય છે, પરંતુ એ ગહન દ્વાર સુધી પહોંચવાના, ખોદવાનાં અને તેને બહાર લાવવાનાં ઉપકરણોનો એક રીતે સર્વથા અભાવ જ થઈ ગયો છે. આ જ કમી હોવાને કારણે કોઈ અન્ય ક્ષેત્રનો વિકાસ ભલે થઈ જાય, પરંતુ એવી પ્રચંડ પ્રતિભાવાન વ્યક્તિઓનું દર્શન થઈ નહિ શકે, જે નવયુગની મહાન આવશ્યકતાઓને જોતાં વિઘ્વંસ સાથે લડવાની અને સર્જનને સાકાર બનાવવા માટેની પોતાની વધારાની હિંમતનો પરિચય આપી શકે.

તુકનેવનું એક ગદ્યકાવ્ય છે. “હું જઈ રહ્યો હતો. સુમસામ સડક પર જાયો એક ભૂખ્યા મિખારીને. ખૂબ દુર્બળ હતો. યાચના હતી એની આંખોમાં, આપવાની ઈચ્છા થઈ, પણ મારા ખિરસામાં કશું જ નહોતું. એક પૈસો પણ નહિ. શું કરું ? છેવટે મેં એનો હાથ પકડી લીધો. એને ઊંચક્યો અને માથે હાથ ફેરવ્યો. આશા આપી, હું નહિ તો બીજે કોઈક મદદ કરશે. આપ હતાશ ન થશો.” મિશ્કુકના હોઠ હાલ્યા. બોલ્યો - “મારા ઠંડા હાથને તમે તમારા ગરમ હાથથી પકડ્યો એનાથી જ ગરમી મળી. એટલાથી પણ ઘણી રાહત મળી. હું આપનું અહેસાન નહિ ભૂલું.” હું ધીમા ડગલે આગળ વધ્યો. વિચારતો હતો કે એ મિશ્કુકે મને નવો પ્રકાશ આપ્યો. નવું ધ્વાર ખોલ્યું અને નવો માર્ગ ખતાવ્યો. આવા નાના-નાના પ્રસંગો મનુષ્યને શ્રેષ્ઠ બનાવવામાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવે છે. આવા અવસર ચૂકી ન જવાય. એનું દરેકે દયાન રાખવું જોઈએ.

યુગ મનીષા જાગે તો ક્રાંતિ થાય

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથે સાથે,

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ।

અબ્રાહમ લિંકને પાલમેન્ટના ટેબલ પર એક ઠીંગણી મહિલાને ઊભી કરતાં કહ્યું, “આ તે મહિલા છે જેણે મારો સંકલ્પ પૂરો કરીને બતાવ્યો.” અબ્રાહમ લિંકને પોતાના આત્મા અને ભગવાન સામે અમેરિકાના માથેથી એક કલંક દૂર કરવાના સોગંદ લીધા હતા. ક્યું કલંક ? કલંક એ હતું કે દક્ષિણ અમેરિકામાં નીચો લોકોને ગુલામ બનાવીને તેમની પાસે જાનવરો જેવું કામ લેવામાં આવતું. કાયદો ગોરાઓના પક્ષમાં હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં એક સ્ત્રી લિંકનની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈ. તે સ્ત્રીનું નામ હેરિયટ સ્ટો હતું. લિંકને પાલમેન્ટના મેમ્બરોને કહ્યું, ‘આ એ જ મહિલા છે, જેણે લખેલા પુસ્તકે અમેરિકામાં ઊથલપાથલ મચાવી દીધી. લાખો માણસો ઘુસકે-ઘુસુકે રડ્યા. લોકોએ કહી દીધું કે જે લોકો આ રીતે જુલમ કરે છે, તેમનો અમે વિરોધ કરીશું.’

તમે એમ સમજો છો કે લિંકન નીચો અને નીચોની લડાઈની વાત કરે છે ? ના, નીચો પાસે ન હથિયાર હતા ન તાકાત હતી. તેમની પાસે તો આંસુ હતા. તેઓ તો માત્ર રડી જ શકતા હતા. લડાઈ ગોરા-ગોરા વચ્ચે થઈ. એટલું ભયાનક યુદ્ધ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા વચ્ચે થયું કે વ્યાપક ખુવારી થઈ. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે નીચો લોકોને તેમનો અધિકાર મળી ગયો. આનું શ્રેય પેલી મહિલાએ લખેલા પુસ્તક કે જેનું નામ “ટોમકાકાની કેબિન” ને ફાળે જાય છે.

એક સામાન્ય મહિલાના અંતઃકરણના પોકારથી લખાયેલું આ પુસ્તક પ્રત્યેક વ્યક્તિના મર્મસ્થાન અને અંતઃકરણને સ્પર્શી ગયું અને માત્ર અમેરિકા જ નહિ, આખા વિશ્વમાં ઊથલપાથલ મચાવી. આ પુસ્તકના પ્રત્યેક વાચકે કહ્યું કે અમે આવો જુલમ નહિ થવા દઈએ. લિંકને ગુલામીની પ્રથાની નાબૂદીના સોગંદ

લીધા હતા, પરંતુ તે એકલા કશું કરી ના શકત કારણ કે, તેમની સરકાર ગોરાઓની હતી. કાળાઓનો કોઈ હિમાયતી ન હતો. પરંતુ તે મહિલાના પુસ્તકે લોકોના દિલમાં ‘આજ લગાડી દીધી અને એક એવી તીવ્ર વેદના પેદા કરી કે પ્રત્યેક વાંચનારે કાયદો પોતાના હાથમાં લઈ બધાને ઠીક કરવા માંડ્યા. બધાને જ સમાન અધિકાર મળ્યો ત્યાર પછી ગૃહયુદ્ધ ખતમ થયું.

વિચાર હંમેશાં માણસના મન પર સવાર રહેતા હોય છે. ક્યારેક ખાવા-કમાવાનો, ક્યારેક ખેતીવાડીનો, ક્યારેક બદલો લેવાનો વિચાર મન પર છવાયેલો રહે છે. જ્યારે દર્શન માણસના અંતરાત્મા સાથે સંબંધ રાખે છે, જે સંપૂર્ણ સમાજને એક દિશામાં લઈ જાય છે. માણસની જિંદગીમાં કે સંસ્કૃતિમાં સૌથી મૂલ્યવાન વસ્તુનું નામ છે-‘દર્શન’. હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં એક વિશેષતા છે. માણસની અંદરનો ભગવાન જીવિત છે. તેને કોણે પેદા કર્યા ? દર્શને. આટલા ઋષિઓ, મહામાનવો, કોણે પેદા કર્યા ? આનું જ નામ દર્શન કે જે માણસને હચમચાવી દે છે, ઓગાળી દે છે, બદલી નાખે છે. આપણી આબોહવા નહિ, શિક્ષણ નહિ, દર્શન બહુ જ શાનદાર રહ્યું છે. તેણે જ માણસોને એટલા શાનદાર બનાવી દીધા કે આ દેશ દેવતાઓનો દેશ કહેવાયો. તેની બીજી સરખામણી સ્વર્ગ સાથે પણ થતી હતી. સ્વર્ગ ક્યાં હશે ? જ્યાં દેવતાઓ વસતા હશે ત્યાં. ઇમર્સને ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. પ્રત્યેક પુસ્તકના પહેલા પાના પર લખ્યું છે કે “મને નરકમાં ધકેલી દો, તો ત્યાં પણ હું સ્વર્ગ બનાવી દઈશ.” આનું નામ જ દર્શન. આજની સ્થિતિનું શું કહેવું ? મિત્રો, આપણા બધાના જ માથા પર એક નિમ્નતા છવાઈ ગઈ છે. આપણા વિચારો એટલા વાહિયાત થઈ ગયા છે કે મનુષ્યની અમૂલ્ય જિંદગીને આપણે ખતમ કરી નાખી છે. માણસની તાકાત, વિચારોની તાકાત નષ્ટપ્રાય બની ગઈ છે. આપણે કોઢી બની ગયા છે. કોનો વાંક

છે? ફક્ત એક જ કમી છે અને તે છે માણસનું દર્શન, જે કમજોર પડી ગયું છે.

આજે માણસની એક જ સત્યતા બચી છે અને તે છે તેનું ભ્રષ્ટ ચિંતન. તેની પાસે વસ્તુઓની કમી નથી. માણસ પાસે જરૂરિયાત કરતાં વધારે વસ્તુઓ છે. માણસનું ચિંતન ભ્રષ્ટ થઈ જવાને કારણે એટલું બધું હોવા છતાં તેને લાગે છે કે ઘણું ઓછું છે. માનસિક ગરીબી તેના પર સવાર થઈ ગઈ છે. પરિસ્થિતિઓ, દરિદ્રતા, મુસીબતો તેના ભ્રષ્ટ ચિંતનના કારણે તેના પર સવાર થઈ ગઈ છે. આખા વિશ્વનું, આખા સમાજનું અને દરેક વ્યક્તિનું દર્શન ભ્રષ્ટ થઈ રહ્યું છે. માટે જ માણસ દુષ્ટ બની રહ્યો છે. ખરેખર આવા માણસોને રોકવા જોઈએ. પરંતુ એક મચ્છરને પકડીને મારવો અશક્ય છે. માટે તે પહેલાં ગંદકીને સાફ કરવી જોઈએ જેને કારણે મચ્છરો પેદા થાય છે. આપણે માખી મચ્છરને મારી ન શકીએ. તેમનો નાશ ગંદકી દૂર કરીને જ થઈ શકે. સમસ્યાઓને મારવાની જગ્યાએ સમસ્યાઓ જેમાં ઉદ્ભવે છે એવા સડેલા માનસને સુધારવું પડશે. બધું હોવા છતાં ચિંતનની ભ્રષ્ટતા હશે તો જેમ દીવાસળી પોતે બળે છે અને બીજાને પણ બાળે છે તેમ પોતે પણ બળશે અને બીજાઓને પણ બાળશે.

આજે આખા સમાજમાં ભ્રષ્ટ ચિંતન અને દુષ્ટ આચરણ છવાયેલું છે. આ બધાનું મૂળ એક જ જગ્યાએ છે અને તે છે માણસનું ભ્રષ્ટ ચિંતન અને ઉચ્ચ ગુણ ગુણવાની શૈલી શિખવાડતી વિદ્યા, જેને દર્શન કહે છે તેનો અભાવ. સુકરાતે તેના જમાનામાં સમાજને એક દિશા આપવાનું શરૂ કર્યું તે છે દર્શન. સુકરાતનું દર્શન જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવાનું શરૂ થયું ત્યારે હકુમત હાલી ગઈ. હુકમ થયો કે આ માણસ દેશદ્રોહી છે. તેને ઝેર પિવડાવી દેવું જોઈએ. ડાકુ-ચોરનો આતંક એકાદ સમાજને હલાવી શકે, પરંતુ દાર્શનિક આખી દુનિયાને હલાવી નાખે છે. ઇસુ સંત નહિ, પરંતુ એક દાર્શનિક હતા. સંતો તો સમાજમાં ઘણા મળી આવશે. હું બાવાઓની વાત નથી કરતો કે જેઓ એક પગ પર ઊભા રહે છે કે પાણી પીતા નથી. ઇસુ એક દાર્શનિક હતા. તેમણે સમયને બદલવાનું દર્શન આપ્યું હતું. દર્શન તેને કહે

છે જે માણસના અંતરને, આત્માને, હૃદયને સ્પર્શે. લેખકો, કવિઓ તો ઘણા છે, પરંતુ એવા દાર્શનિક કોઈક જ હોય છે, જે તે સમયની વિચારધારાને બદલી નાખે છે.

એક ઉદાહરણ આપું. રુસો નામના એક દાર્શનિકે અંતરને સ્પર્શે, મસ્તિષ્કને સ્પર્શે તેવો, સમાજવ્યવસ્થાને પ્રભાવિત કરે તેવો એક વિચાર આપ્યો. રુસોના દર્શનને લોકશાહી નામથી ઓળખવામાં આવ્યું. શઝ્ઝાતમાં ડેમોક્રેસીની મજાક ઉડાડવામાં આવી હતી. તેનાં આ દર્શનને કારણે તેને પાગલ ઠેરવવામાં આવ્યો. પ્રજા ઉપર રાજ તો એક રાજા જ કરી શકે, પરંતુ પ્રજા જ પ્રજા પર રાજ કરે એ કેવું. પરંતુ આ પાગલની વાતે આખી દુનિયાને હલાવી દીધી અને સીધી કે આડકતરી રીતે ડેમોક્રેસી બધાએ અપનાવી લીધી. બીજું એક નામ છે નિત્સે. તેમણે કહ્યું હતું કે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સુપરમેન બનવું જોઈએ. પોતે પોતાનો વિકાસ કરવો જોઈએ અને બીજાઓને પણ ઊંચા ઉઠાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ નિત્સેની ફિલોસોફી હતી. આ બધું હું તમને એટલા માટે કહી રહ્યો છું કે તમે સમજો કે દર્શન કેટલી જબરદસ્ત વસ્તુ છે. દર્શન એ વસ્તુનું નામ છે, જે કામોને, મુલ્કોને, પરિસ્થિતિઓને બદલી નાંખે છે. તે સારું હોય કે ખરાબ હોય, છતાં બહુ તાકાતવાન હોય છે.

જ્યારે હું મારા મિશન માટે સિલોન તથા દિલ્લુગઢ પ્રવાસ કરી રહ્યો હતો ત્યારે મને નાગાલેન્ડ જવાની ઈચ્છા થઈ. સાથે મિશનના કાર્યકર્તાઓ પણ હતા. જેઓ દુભાષિયાનું કામ કરવાના હતા. તેમની ગુપ્તમાં બેસી હું નાગાલેન્ડ પહોંચ્યો. હું એ નાગાઓની વચમાં પહોંચ્યો. જેઓ રેલગાડીને ઉથલાવી દેતા હતા અને તીરકમાનોથી સૈન્યના નાકે દમ લાવી દીધો હતો. નાગાઓના એક ગામમાં ચબૂતરા પર મને બેસાડી દીધો અને કાર્યકર્તાઓએ તેમને કહ્યું કે આ અમારા ગુરુજી છે, મહાત્મા છે, આશીર્વાદ આપે છે. કોઈને કોઈ દુઃખ હોય તો તેમને કહો. એવું ના કહ્યું કે તેઓ વિદ્વાન છે કે મિશન ચલાવે છે. ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે કોઈ મનોકામના હોય તો તેમને કહો. લગભગ પચાસ-સો નાગા ત્યાં બેઠા હતા. એકબીજા સાથે

તેઓએ અંદરોઅંદર વાત કરી. તેમણે એકબીજાને પૂછી જોયું, પરંતુ તેમને કોઈ દુઃખ નહોતું. ખાવાનું મળી રહે છે, રહેવા ઝૂંપડી છે, પહેરવા ચામડું મળે છે અને મોજ કરીએ છીએ. અમને વળી કેવું દુઃખ ? એક ઘરડો નાગો ઉઠ્યો અને દુભાષિયાને કહ્યું, ‘આ સ્વામીને પૂછો કે તેમને કોઈ દુઃખ તો નથી ને ?’ મને કહ્યું કે અમારે લોકોને તો કોઈ પરેશાની નથી, પરંતુ જો તમે ભૂખ્યા હો, તો થોડા ચોખા પડ્યા છે. અમારા દરવાજા પરથી ભૂખ્યા ના જશો. હું સમજી ગયો. માણસનું દર્શન આવું હોવું જોઈએ. નાગાઓએ નાગાલેન્ડ ન બનાવી દીધું. તેનું કારણ શું ? એનું કારણ તેમનું આ દર્શન છે. જે કાંઈ અમારી પાસે છે તેના વડે ખુશીથી જિંદગી ગુવીશું. કોમ, સમાજ અને જાતિઓ હંમેશાં દર્શનના આધાર પર જ ઊંચી ઉઠી છે. આ દર્શન પેદા કરવાનું કામ મનીષીઓનું છે. દર્શન પેદા કરનારી માતાનું નામ છે-મનીષા. ‘મનીષા’ કેવી હોય છે ? મનીષા એવી હોય છે જે બુદ્ધના અંતરમાંથી પ્રગટ થઈ.

બુદ્ધે જમાનાને જોયો હતો. ઘણો જ ખરાબ જમાનો હતો. માંસ, મદિરા, મદ્ય, મુદ્રા, મૈથુન-એ પાંચ જ વસ્તુઓ ગુપ્તનો આધાર હતી. આજના સમયમાં જે વામમાર્ગ છે તે જ તે વખતનો ધર્મ હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં બુદ્ધ નામનો એક માણસ ઊભો થયો. બુદ્ધ કોને કહેવાય ? બુદ્ધ વિચારશીલતાનું ભાવનાશીલતાનું પ્રતીક છે. લોકોને દિશા આપનારને બુદ્ધ કહે છે. કથાવાચક, ધર્મોપદેશકો તો તે જમાનામાં પણ હતા, પરંતુ મનીષીના રૂપમાં માત્ર બુદ્ધ જ આગળ આવ્યા. તેમણે લોકોને કહ્યું, ‘બુદ્ધ શરણ ગચ્છામિ’. એટલે કે બુદ્ધિની, વિવેકની, સમજદારીની શરણમાં રહો. તેમણે લોકોને કહ્યું કે આજના વિચારો, રીતરિવાજો, વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિઓ સાચી સાબિત થાય તો સ્વીકારો, નહિ તો તેમનો ત્યાગ કરો. લોકોને તેમની વાતનો અસ્વીકાર કર્યો. જે વાતો અમારા બાપદાદાઓ કરતા તે કેવી રીતે ખોટી હોઈ શકે ? તેમનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો. યજ્ઞોના નામે તેઓ પ્રાણીઓ અને અશ્વમેધના નામે ઘોડાઓનો વધ કરતા હતા. આમાં કોઈ અનર્થ થાય છે તેવું સ્વીકારવા તૈયાર ન હતા. બુદ્ધે કહ્યું કે જો ભગવાને

કહ્યું હોય કે આ કામો ખોટાં નથી તો એવા ભગવાનને પણ ના માનવા જોઈએ. તેમણે વેદોને માનવાનો પણ ઈન્કાર કરી દીધો. કારણ કે તેનો પણ અનર્થ કરવામાં આવતો હતો. તેમણે કહ્યું કે બુદ્ધિ-વિવેકની શરણમાં જાઓ. તેઓ બાબાજી નહિ પણ મનીષી હતા.

મનીષી માણસની સમસ્યાઓનું સમાધાન કરે છે, વ્યક્તિને તૈયાર કરે છે. સમર્થ બનાવે છે. સોક્રેટિસને તૈયાર કરનારનું નામ એરિસ્ટોટલ હતું. શિવાજીને તૈયાર કરનારનું નામ ગુરુ રામદાસ હતું. ચંદ્રગુપ્તની પાછળ ચાણક્ય અને વિવેકાનંદની પાછળ રામકૃષ્ણ પરમહંસ હતા. આ બધા કોણ હતા? તેઓ બધા મનીષીઓ હતા. મનીષી વિચાર નહીં દર્શન આપે છે, દર્શનને ગુપ્તને બતાવે છે અને અનેકોનું ગુપ્ત ઉચ્ચ બનાવી દે છે.

લાલાજી તે જમાનાના પ્રખ્યાત વકીલ અને કોંગ્રેસના નેતા હતા. એક વખતે સાંજે કોઈ જરૂરી કામ અંગે ઘોડાગાડીમાં જવાનું હતું. કોચવાન ઘોડાગાડીની બત્તી સળગાવવા લાગ્યો, બેદરકારીને કારણે ત્રાગ સળીઓ બળી ગઈ. લાલાજીએ કોચવાનને ધમકાવ્યો અને કહ્યું- “આવા નકામા પૈસા વેડફે છે ? પૈસાની કિંમત નથી સમજતો?” લાહોરમાં અનાયાસ બની રહ્યું હતું. કમિટીના સભ્યો લાલાજી પાસે ફાળો માગવા આવ્યા. બે કારણના લીધે તેઓ અકળાતા હતા, એક તો તેઓ જવાની તૈયારીમાં હતા અને બીજું તેમનું ધ્યાન પેલો કોચવાન નકામી સળીઓ બાળતો હતો તેમાં હતું. પાસે ઊભેલા લોકોને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. પેલા લોકોએ બધી હકીકત કહી સંભળાવી. લાલાજીએ દસ હજાર રૂપિયાનો ચેક લખી આપ્યો. પૈસા ઉધરાવવા આવેલામાંથી એકે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું- “આપ આ ત્રાગ સળીઓ બળવાના કારણે કોચવાનને ધમકાવતા હતા, તેથી અમને લાગતું હતું કે આપ કશું નહિ આપો, પરંતુ આપે તો આટલી મોટી રકમ આપી તેથી અમને આશ્ચર્ય થાય છે.” લાલાજીએ કહ્યું - “એવો કરકસરિયો સ્વભાવ રાખવાના કારણે જ આટલું બચાવી શક્યો છું અને એના લીધે જ આપની થોડી સેવા કરી શક્યો છું.”

તમે કહેશો કે દર્શન તો બ્રહ્મનાથ, જગન્નાથ કે સોમનાથનાં થાય છે. ભાડું ખર્ચાને જે દર્શન તમે કરો છો તે દર્શન નથી. દર્શન તે છે જે જમીલાએ કર્યું. જમીલાએ આખી જિંદગી પૈસા ભેગા કર્યા અને કહેતી હતી કે હું કાબા જઇશ અને દર્શન કરીશ. જવાના સમયે દુકાળ પડ્યો. પાણીના અભાવે અનાજ પેદા ન થયું. લોકો ભૂખે મરવા લાગ્યા. જમીલાએ નક્કી કર્યું કે તે હવે હજ કરવા નહિ જાય. તેણે કહ્યું કે આ પૈસાથી માણસો, બાળકો માટે પાણી અને ખાવાનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવે. અને દર્શન-ફિલોસોફી કહે છે. જ્યારે ખુદાને ઘેર મિટિંગ થઈ તેમાં ચર્ચા કરવામાં આવી કે કોની હજ કબૂલ કરવામાં આવે ? બધા ફરિશ્તાઓની મિટિંગમાં માત્ર એક જ વ્યક્તિની હજ કબૂલ થઈ અને તેનું નામ છે-જમીલા. ફરિશ્તાઓએ કહ્યું કે તેમના રજિસ્ટરમાં જમીલાનું તો નામ જ નથી. ત્યારે ખુદાબંદે સમજાવ્યું કે તે હજ કરવા નથી ગઈ, પરંતુ કાબાના ઇમાનને, પ્રેરણાને સમજીને હજ કરીને મેળવી શકાય છે તે ઘેર જ બેસીને તેણે મેળવી લીધું. માટે જ ફક્ત જમીલાની જ હજ કબૂલ કરવામાં આવી.

મિત્રો, હું તમને દર્શનની વાત કહેતો હતો. જે દર્શનને જન્મ આપે છે તે મનીષા છે. મનીષાને ઋતંભરા પ્રજ્ઞા પણ કહી શકાય. બીજા શબ્દોમાં તેને ગાયત્રી કહી શકાય. શ્રેષ્ઠ ચિંતન કરનારાઓના સમૂહને મનીષા કહે છે. આ જ મનીષાનું આપણે આહવાન કરીએ છીએ, પૂજા કરીએ છીએ. મનીષા એક મા છે. માં શું કરે છે ? મા સમય સમય પર બાળકને જરૂરી વસ્તુ બનાવીને ખવડાવે છે. પોતાની છાતીનું દૂધ પીવડાવે છે. મનીષા તે છે જે યુગની આવશ્યકતાઓ, સમયની આવશ્યકતાઓ, માણસની આવશ્યકતાઓ સમજે છે અને એવું જ દર્શન આપે છે. યુગની મનીષા ધ્યાન રાખે છે કે સમયની જરૂરિયાત શું છે ? તે ભૂતકાળનો ઢોલ નથી પિટતી. તે યુગને જાણે છે, દેશને સમજે છે અને પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ યુગને ઢાળવાની કોશિશ કરે છે. આસ્થાપરિહિત ગુલામ વ્યક્તિને માણસ બનાવે છે, તેને ઊંચા ઊઠવાનું શીખવે છે અને તેના ઘરમાં સ્વર્ગીય પરિસ્થિતિનું નિર્માણ કરે છે. આવી જ મનીષાનું આહવાન કરું છું અને કહું છું કે જે આ સેવા

કરશે તે પોતાની જાતને ધન્ય બનાવી લેશે, જીવન સારું બનાવી લેશે. આજે બુદ્ધિવાદ જ ચારે બાજુ છવાયેલો છે. ‘નો ગોડ, નો સોલ’ની વાતો આજનો જમાનો કહી રહ્યો છે. આ કોની વાત છે ? નાસ્તિકોની, પૈજાનિકોની, બુદ્ધિવાદીઓની ? તેમણે મૌસમ બગાડી છે, ના, તેમનાથી વધારે તો ધાર્મિકોએ, પંડિતોએ, બાબાજીઓએ બગાડી છે, જેઓ ઉપદેશ તો ધર્મનો આપે છે, પરંતુ તેમના જીવનમાં ધર્મનું આચરણ રતીભાર પણ જોવા મળતું નથી. પૂજારીઓની લીલા દેવીને સંભળાવવામાં આવે તો દેવી શરમાઈ જાય. ધર્મ અને વિજ્ઞાને બધાને ઠીક કરવાં પડશે. આ કામ મનીષા કરશે. આ ધર્મ બદલવો પડશે. વિજ્ઞાન દ્વારા દિગ્ધ્રાંત પેઢીનું માર્ગદર્શન પણ મનીષાએ જ કરવું પડશે. તમારે યુગની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવી પડશે. માણસની અંદરની આસ્થાઓ નબળી પડી ગઈ છે. તેમને ઠીક કરવી પડશે. આજની ભાષામાં વાત કરવી પડશે અને લોકોનું સમાધાન કરવું પડશે. વિજ્ઞાનની ભાષામાં, નીતિની, ધર્મની, સદાચારની, આસ્થાની વાત કરવી પડશે અને બધાને માર્ગદર્શન આપવું પડશે. બધાને બતાવો કે આદર્શોને સંદેવ જીવનમાં ઉતારવાથી ફાયદો જ થયો છે, કોઈને નુકસાન નથી થયું.

અબ્રાહમ લિંકને ટેબલની ઉપર ઊભી કરીને કહ્યું કે આ ‘સ્ટો’ છે, જેણે અમેરિકામાંથી ગુલામીના કલંકને દૂર કરી દીધું. તમે શું કરવા માંગો છો ? હું ભારતીય સંસ્કૃતિને ટેબલ ઉપર ઊભી કરીને એ કહેવા માગુ છું કે આ એ સંસ્કૃતિ છે, જેણે દુનિયાનો કાયકલ્પ કર્યો છે અને આજે પણ તે દુનિયાને માર્ગદર્શન આપવા સક્ષમ છે. તેણે જ મનીષીઓ પેદા કર્યા છે. જો મનીષીઓ ભાગી જાય તો દેશ, સમાજ, સંસ્કૃતિ અને આખા વિશ્વનું કલ્યાણ થશે. ભગવાન કરે મનીષા જાગે અને જમાનાને બદલે. મારો આ સંકલ્પ છે ને હું તે પૂરો કરી બતાવીશ. તમને પણ જોડાવા આમંત્રિત કરું છું.

ૐ શાંતિ : ।

વિભૂતિઓ ઈશ્વરની દેણ હોય છે. વ્યક્તિઓને તે સોંપી તો દે છે, પરંતુ માત્ર ધરોહરના રૂપમાં. તેનો મનફાવે તેમ પ્રયોગ કરવો અનૈતિક છે તથા પોતાની પાત્રતા ગુમાવી દેવાની ભૂમિકા પણ છે. જેના માટે જે વસ્તુ આપવામાં આવે, તો તેને છીનવી લેવી પણ અસ્વાભાવિક નથી. વિભૂતિઓની આવશ્યકતા યુગ પરિવર્તન જેવા મહત્વપૂર્ણ કાર્ય માટે છે, તો તેને એ માટે લગાવવી જ પડશે. મહાકાળની અવગણના ન કરી શકાય. તેથી જેની પાસે વિભૂતિઓ છે, તેમને સચેત કરવા, ઢંઢોળવાની જરૂર છે. યુગ નિર્માણ યોજના દ્વારા આ કાર્ય પણ કરવામાં આવી રહ્યું છે. દરેક સમજદાર વ્યક્તિએ વિભૂતિવાનોને સંકેત કરવો તથા સમયાનુકૂલ દિશા તેમને બતાવવી જોઈએ.

પ્રતિભાવાન જન્મજાત વિરલાઓ જ હોય છે, એ નિરંતર અભ્યાસથી અર્જિત કરી શકાય છે. કેટલાક લોકોના વ્યક્તિત્વ એવા સાહસી, સ્ફૂર્તિવાન, સૂક્ષ્મદર્શી, મિલનસાર, ક્રિયાકુશળ અને પ્રભાવશાળી હોય છે. જે કામ હાથમાં લીધું તેના આધારે ગતિશીલ બનતા જાય છે અને સફળતાને ઊંચા શિખર સુધી પહોંચાડી દે છે. આ વિશેષતાને જ પ્રતિભા કહે છે.

પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ જ સફળ સંત, રાજનેતા, સમાજસેવી, સાહિત્યકાર, કલાકાર, વ્યવસાયી, વ્યવસ્થાપક બનેલા જોયા છે. સેનાનાયકોના રૂપમાં, લડાકૂ યોધાઓના રૂપમાં તેમને જ આગળ પડતા જોઈ શકાય છે. ક્રાંતિકારી પણ એવા જ સ્તરના લોકો બને છે. યુગ નિર્માણ અભિયાનના દરેક પક્ષને પ્રકાશવાન બનાવવા માટે આવા જ લોકો જોઈએ. પ્રતિભાશાળી તત્ત્વ જ્યાં પણ ચમકી રહ્યા હોય ત્યાંથી તેમને આમંત્રિત કરવામાં આવી રહ્યા છે કે તેઓ પોતાના ઈશ્વરીય અનુદાનને નિરર્થક વિડંબનાઓમાં ન ખર્ચે, પરંતુ નવ નિર્માણના એવા મહાન પ્રયોજનમાં લગાવી દે જેનાથી સમસ્ત સંસારનું હિત થઈ શકે.

પ્રતિભા લગભગ સંકલ્પ શક્તિ, ચિંતન શક્તિ તથા ઝઝૂમવાનું નામ છે. પ્રતિભાના બળે જ વ્યક્તિ બધે પ્રતિકૂળ

પરિસ્થિતિઓની વચ્ચે પણ ઉત્તરિના શિખર પર પહોંચી જાય છે. દરેક વ્યક્તિમાં ઊર્જાનો અદમ્ય સ્ત્રોત છૂપાયેલો છે. જો, તેને યોગ્ય રીતે વિકસાવી શકાય તો તેનો પરિચય સંસ્કારી પ્રતિભાના રૂપમાં મળે છે. મહાપુરુષોના અનેક ઉદાહરણ છે, જેમણે ભૂતકાળમાં જ્યાં ત્યાં મોટી-મોટી સફળતાઓ મેળવી અને આજે પણ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. આ કોઈ વ્યક્તિ વિશેષનું નહીં, તેમની સંસ્કારી પ્રતિભાનો ચમત્કાર છે. જે આજે પણ કોઈ પણ વ્યક્તિ માટે સંભવીત છે. પ્રતિભાનો વિપુલ ભંડાર દરેક વ્યક્તિના અંતરાળમાં ભર્યો પડ્યો છે, પણ તેને પ્રકટ થવાનો અવસર લગભગ તે દબાવોને કારણે નથી થઈ શકતો જે બુરાઈઓના રૂપમાં આત્મસત્તા ઉપર ચઢેલા હોય છે.

પ્રતિભાનો ઘણી ક્યારેય હારતો નથી કે ક્યારેય અભાવગ્રસ્ત રહેવાની ફરિયાદ નથી કરતો. તેને કોઈ ઉપર દોષારોપણ કરવાની જરૂર નથી પડતી. પ્રતિભાવાન શાલીનતા અને પ્રગતિશીલતાનો અધિષ્ઠાતા સિધ્ધ પુરુષ હોય છે. ઉપયોગિતા અભિવૃદ્ધિ જ પ્રતિભા છે. જે પોતાની આંતરિક શક્તિઓને જાગ્રત કરી સ્વયં જ ઉપયોગિતા વધારવામાં જોડાયેલ છે તે પ્રતિભાવાન છે. પોતાના માટે ઉપયોગી બનો સાથે જ પરમાત્મા તથા વિશ્વના બધા આત્મા માટે પણ. અનુપયોગી કોઈના માટે ના રહેશે. જે પોતાના માટે ઉપયોગી હોય છે તે બીજાના માટે પણ ઉપયોગી થઈ શકે છે.

પ્રતિભાશાળીઓની ગણનામાં તે જ આવે છે, જેમણે દેશ-સમાજના કલ્યાણમાં હાથ આગળ વધાર્યો હોય. બીજાને સુખી બનાવ્યા વગર કોઈ સુખી થઈ શકે નહીં. પોતાની ક્ષમતાઓને એ સ્તર સુધી યોગ્ય કરી લેવી જોઈએ કે તેનાથી પોતાને તથા બીજાને પણ લાભ થઈ શકે. તેનો વિકાસ જ યુગની માંગ છે. તેથી તે તરફ પ્રત્યેકે ધ્યાન આપવું જોઈએ.

સરેરાશ લોકો એવું માની બેસે છે કે તેમની હસ્તી નગણ્ય છે. તેનાથી કોઈ મોટા કામનું મોટું વજન નથી

ઉઠાવી શકાનું. સારું એમાં છે કે જે પણ થોડા દિવસ પસાર થઈ રહ્યા છે તે રીતે સંતોષપૂર્વક સમય કાપવામાં આવે. સંકટોને સહેવા જોઈએ. ખરાબ દિવસો સાથે તાલમેળ બેસાડવો જોઈએ. આ સ્તરનું માનસ બની જવાથી દેખાતી ક્ષમતાઓ વધુ ઉંડા ખાડામાં પડે છે. તેને ઉઠાવવાનો અંદર કે બહારથી કોઈ પ્રયત્ન નથી થતો તો આગળ વધવાની કે ઊંચા ઉઠવાની સંભાવના કેવી રીતે થાય ? એ દિશામાં કંઈક ઠોસ પ્રયત્ન કરવાનો પ્રયાસ પણ કેવી રીતે ચાલે ? જ્યારે ઉમંગ જ મરી ગયો હોય તો પછી અગ્રગમનનો અવસર છપ્પર ફાડીને આકાશથી આંગણમાં કેવી રીતે આવી ધમકે. કલાકાર, વ્યવસાયી, ગુણી કેટલાય જોયા પણ એવા ઓછા જોવા મળે કે જેમણે પોતાના સાહસ તથા પૌરુષના સહારે અવરોધોથી ટકરાતા પ્રગતિના પથ પર આગળ વધ્યા હોય. જેમણે પડેલાને ઉઠાવ્યા હોય ઉઠેલાને ચલાવ્યા હોય, ચાલતાને દોડાવ્યા હોય અને દોડેલાને ઉછાળ્યા હોય. પોતાની રાહ તો બધા ચાલે છે, પણ પ્રશંસા એમની થાય જે પોતાની નાવ પર અનેકોને બેસાડી આ પારથી પેલે પાર પહોંચાડી શકે. એને દુર્ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ કે આવું પ્રચંડ સામર્થ્ય દરેકની અંદર હોવા છતાં પણ તેનો સદુપયોગ કરવો તો દૂર પરંતુ ઓળખી પણ નથી શકતા. આત્મ વિસ્મૃતિ જ તે અભિશાપ છે, જેને લોકો જાણે અજાણે જાતે અપનાવે છે અને ખભા પર લાદી ચાલે છે. તેને કહે છે પ્રતિભાનો અભાવ.

મિશનનું એક મંતવ્ય છે-પ્રતિભા સુધાર એ કોઈના હાથે લાગી જાય તો શરીર, બુદ્ધિ તથા પરિસ્થિતિઓની દૃષ્ટિએ સાધારણ હોવા છતાં પણ વ્યક્તિત્વની દૃષ્ટિએ અસાધારણ બનાવી શકાય છે. યુગ પરિવર્તનની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે હાલના દિવસોમાં દેવત્વભર્યા આત્માઓને શોધવા એક મોટું કામ છે. સાથે જ તેમને ઉઠાવવા, પ્રશિક્ષિત તથા પરિપક્વ કરવા એ પણ એટલી જ મહત્ત્વની પ્રક્રિયા છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે-અમારું સ્વપ્ન મહાન છે. તેને સાકાર રૂપ આપવા માટે ખૂબ પ્રયત્ન કરવા પડશે. સાધન પણ ઘણાં એકઠાં કરવા પડશે. આ મહાભિયાન સફળ બનાવવા માટે માનવીય મહાનતા જ્યાં પણ પ્રસુમ પડી હોય તેમને આગ્રહ ભર્યું આહ્વાન કરવામાં આવી રહ્યું છે. આવી વિષમ વેળામાં પણ તે સજગ ન રહે તો પછી કયા

દિવસની પ્રતીક્ષામાં જીવીત રહેશે. વ્યક્તિગત સુવિધા-સાધનો ને વધારવામાં બેટા-પૌત્રોને ઐશ્વર્ય-આરામના સરંજામ છોડી જવામાં લોભ, પરિગ્રહ અને નૃષ્ણાની લાલસા જગાવવામાં જે પૂંજી લાગી હોય, તેને અમે બોલાવીએ છીએ કે તેમનું ત્યાં યોગ્ય સ્થાન નથી, જ્યાં તે લગાવી રહ્યા છે. પીડિત માનવતાની ઉચ્ચતામાં તેનો ખર્ચ થવો જોઈએ. માનવીય પ્રતિભા, પુરુષાર્થ, શ્રમ, વિવેક અને વર્ચસ્વને અમે પોકાર્યા છે કે તેને અહંકાર, આતંક અને એશ વધારવામાં નહીં પરંતુ પદદલિત મનુષ્યતાને આસુરી ઉત્પીડનથી બચાવવામાં પ્રયુક્ત હોવા જોઈએ. મનુષ્ય પાસે ક્ષમતા બહુ છે પણ તે નગણ્યથી કુદ્ર પ્રયોજનોમાં ખેડી દીધી છે. આ બંધનોથી તેને મુક્તિ મળવી જોઈએ. તે સિંહાસન પર બિરાજમાન હોવી જોઈએ જે તેનું ઉચિત સ્થાન છે. ધન, બુદ્ધિ અને બળ ત્રણેય ક્ષમતાઓ વ્યક્તિગત નૃષ્ણાઓની પૂર્તિમાં લાગી છે. તે મહાન દેવતાઓને દેવી પ્રયોજનો માટે ધરતી પર સ્વર્ગ અવતરિત કરવા માટે પ્રયુક્ત થવું જોઈએ. દિશાઓએ એ જ પોકાર કર્યો છે, ઈશ્વરનો પણ એ જ પોકાર છે અને અમે તે યુગ પોકારને વારંવાર ઉદ્ધોષ કરી રહ્યા છીએ. યોગ્ય તે છે સમયની સાથે આ પોકારને સાંભળવામાં આવે. ન સાંભળો તો વધુ અમે શું કહીએ ફક્ત ચેતાવણી આપીશું કે આગળના દિવસોમાં મહાકાળ આ ત્રણેય પ્રતિભાઓને વ્યક્તિગત સ્વાર્થ સાધનમાં લાગેલા રહેવાથી મુક્ત કરી દેશે. કોઈ ધનવાન રહેશે નહીં. કોઈની પણ બુદ્ધિ વ્યક્તિગત નૃષ્ણાની પૂર્તિમાં નહીં લાગી રહે. નોંધનારા નોંધી લે જેને અમે સ્વેચ્છા, સજગતાથી અનુદાનમાં માંગી રહ્યા છીએ, તે જો આપતા ન બને તો તે દિવસ દૂર નથી જ્યારે દરેક કૃપણથી એ દેવી વિભૂતિઓને મહાકાળ લાત મારી ઉગારી લેશે. ત્યારે ખૂબ લાંબા સમય સુધી કષ્ટ ભર્યું દર્દ સહન કરવું પડશે. આજે આ ત્યાગ, ઉદારતા, આત્મ સંતોષ અને ઐતિહાસિક યશ સાથે કામ કરવાનો અવસર છે. અમને બહુ દુઃખ થાય છે કે દોલતના પહાડ ચારે બાજુ ઉભા છે. પ્રતિભાઓ એકથી એક મોજૂદ છે, પણ તે તુચ્છતા તથા સંકુચિતતાની ચુંગાલમાં ફસાયેલ તુચ્છ પ્રયોજનો માટે બલિ ચઢી રહી છે. કોઈ તેને નરકના બંધનોથી છોડાવીને યુગના પોકારને પૂરા કરવામાં લગાવી શક્યા હોત તો આજે

દશ્ય જ કંઈક બીજું નજરમાં આવત. પ્રતિભાઓની, પ્રખર વ્યક્તિઓની, બળવાન લોકોની ખૂબ જરૂર છે. તે જો વ્યક્તિગત સ્વાર્થતા તથા સંકુચિતતાની પરિધિથી આગળ વધીને નૃષ્ણા-વાસનાને કચડતી નિર્વાહ પૂરતું અપરિચ્છાદી જીવન જીવવા તૈયાર હોય, તો આગળ આવે અને નવ નિર્માણના મહાન અભિયાનમાં પોતાના અસ્તિત્વને વિલીન કરી તેને પ્રાપ્ત કરે જેના માટે ભગવાને તેમને વિભૂતિ સંપન્ન વિશિષ્ટ વ્યક્તિ બનાવી આ સંસારમાં મોકલ્યા છે.

મુશ્કેલી એ છે કે સાર્વજનિક ક્ષેત્રમાં સેવા કાર્ય સફળતાપૂર્વક કરી શકનાર વ્યક્તિ મળતા નથી. યશના લાલચી, પૈસાના લોભી પ્રભુતા ઈચ્છતા, ઉદ્દડ, અહંકારી, સ્વાર્થી અને નીચા સ્તરના લોકો ભાવુક્તાવશ અથવા બેકારી દૂર કરવા માટે ધૂસી જાય છે. આંતરિક મહાનતા ન હોવાથી થોડાક જ દિવસમાં તેમનું ઓછાપણું ઉભરાઈ આવે છે અને પછી તે પોતાની દુર્ગંધથી તે ક્ષેત્રને ગંદું કરી દે છે. આજે દરેક સંસ્થા પોતાના કાર્યકર્તાઓના ઓછાપણાના કારણે જ મરી રહી છે. જનતાના અસહયોગથી નહીં, કાર્યકર્તાઓના ઓછાપણાથી જ સંગઠન અને આંદોલન નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થયા છે. આ અનુભવને દર્શાવતા આપણે સાચવી-સાચવીને ડગલા વધારવા પડશે. જેમને પૈસા અને પદની, વાહવાહી અને પ્રશંસા પામવાની ઉગ્ર લાલસા હોય, તે સાર્વજનિક ક્ષેત્ર માટે બધી રીતે અયોગ્ય છે. તેઓ આ બાજુ આવે તો રોકવા જોઈએ. જે ધૂસ્યા છે તેમને પાછા કાઢવા જોઈએ.

નવ નિર્માણ પ્રતિભાઓની ખામીથી રોકાઈ ગયું છે. જરૂર છે કે આપણે નવી પ્રતિભાઓ શોધીએ અને તેમને આગળ વધારી આગળની હરોળમાં ઉભા રાખીએ. આ ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે મહાકાળની પ્રેરણાથી યુગ શક્તિ ગાયત્રી નો આ પ્રતિભા વિશેષાંક પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. એમાં પૂજ્ય ગુરુદેવની વિચારધારા તેમણે બતાવેલ સૂત્રોને જ પ્રકાશિત કરી રહ્યા છીએ, જેને આચરણમાં લાવવાનો અભ્યાસ કરશો તો સામાન્ય ભાઈ-બહેન-નવયુવક પોતાને પ્રતિભાશાળી બનાવી શકે છે અને દરેક ક્ષેત્રમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પત્રિકાના પૃષ્ઠ સીમિત હોવાના કારણે સંપૂર્ણ વિચાર પ્રકાશિત નથી કરી શક્યા. આગામી અંકોમાં પ્રકાશિત થતા રહેશે. જે બધા પ્રગતિશીલો માટે ઉપયોગી

હશે. તેથી દરેક પાઠક બંધુને અમારી વિનંતી છે કે આ મહત્વપૂર્ણ વિચારધારા દરેક ઘરમાં પહોંચાડો. પ્રત્યેક ઓછામાં ઓછા ૧૦ નવા સદસ્ય આ વર્ષે અવશ્ય બનાવવા જોઈએ. પ્રત્યેક પાઠક બંધુ પોતાની પત્રિકા ૧૦ ભાઈઓને વંચાવી વિચાર પહોંચાડી શકે છે. પ્રતિભા વિશેષાંક ઘેર-ઘેર પહોંચાડવા માટે આંતર રાષ્ટ્રીય ગાયત્રી પરિવારના લાખો પ્રચારકોમાંથી દસ હજાર પ્રાણવાન પરિજન ૧૦૦-૧૦૦ અંક વિતરણ કે વેચાણ કરનારા ૧૦ સહયોગી બનાવે. જે પાંચ હજાર રૂપિયા મોકલી એક હજાર પ્રતિભા વિશેષાંક મંગાવી શકે છે. મિશનમાં એવા ભામાશાહ પણ છે, જે પોતાના ધનથી એક લાખ અથવા દસ-વીસહજાર અંક વિતરણ કરાવી શકે છે. તેમણે પોતાના ધનનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ. જ્ઞાનદાનને શ્રેષ્ઠદાન બતાવાયું છે. શક્તિપીઠો, પ્રજ્ઞાપીઠો અથવા પ્રજ્ઞામંડળો પોતાના ધનથી એક હજાર અંક મંગાવી જ્ઞાનરથો અથવા સાહિત્ય સ્ટોલ પર વેચાણ કરી અથવા બેરોજગાર ભાઈ-બહેનોના સહયોગથી એક અંકના છ રૂપિયાથી વેચાણ કરી જન-જન સુધી પહોંચાડી શકે છે. એક અંકે એક રૂપિયો તેમને પારિશ્રમિક આપી શકાય છે. પુણ્ય સ્મૃતિમાં અથવા માંગલિક અવસરો પર દાન પુણ્યની ભાવના હોય છે. જ્ઞાનયજ્ઞનું મહત્વ સમજાવી અનુદાન એકત્ર કરી અંક વિતરણ કરાવી શકાય છે. વ્યાપારી વર્ગ પોતાના કર્મચારીઓ, એજન્ટો તથા ગ્રાહકોને વિતરણ કરી શકે છે. નિરાશ તથા બેરોજગાર કોલેજના છાત્રો તથા યુવકોને પ્રતિભાશાળી બનાવવા માટે આ અંક તેમને વંચાવવો જોઈએ. તમો બધાએ સમય-સમયે પ્રકાશિત ક્રાંતિ વિશેષાંક, વિચાર ક્રાંતિ વિશેષાંક, વિભૂતિ યજ્ઞ વિશેષાંક આદિને વધુ સંખ્યામાં વિતરિત કરવામાં અભિનંદનીય સહયોગ આપ્યો છે. આ વખતે પણ પ્રતિભા વિશેષાંક માટે તમારો સહયોગ તે રીતનો જ મળશે. હવે સમય આવી ગયો છે કે પ્રતિભાશાળીઓને શોધીને સંગઠિત કરી મિશનના કાર્યમાં લગાવવાના છે ત્યારે તો રચનાત્મક કાર્યોમાં સફળતા મળશે. વરિષ્ઠ પરિજન, પરિવ્રાજકોને અમારી વિનંતી છે કે નજીકની શાખાઓમાં જઈ વિચાર ગોષ્ઠીઓ કરી અમારી આ વિનંતી સંભળાવે અને એક-એક હજાર પત્રિકાની એડવાન્સ રકમ પ્રત્યેક શાખા દ્વારા મોકલવાનો પ્રયાસ કરે.

“ઋષિ ચિંતનના સાંનિધ્યમાં” ગ્રંથની સ્થાપના

માટે અનેરો ઉત્સાહ.....

ડૉ. એસ. પી. ભટ્ટર સાંચોર, મોહિનીબેન ચાવલા નડીયાદ, ગાયત્રી પરિવાર મહિલા શાખા માધવબાગ, શારદાબેન મનુભાઈ ઈસનપુર, ગાયત્રી પ્રજ્ઞા મંડળ સાંચોર, ગાયત્રી પરિવાર શાખા ખંભાત, શ્રી જે. વી. મિશ્રા કોડીનાર, શ્રી પ્રકાશ હિન્દુજી કેશવનગર, શ્રી કંચનલાલ પંચાલ સેટેલાઈટ રોડ, શ્રી પંકજભાઈ પટેલ ઘોડાસર, શ્રી જ્યંતિકાકા અમદાવાદ, શ્રી રમણભાઈ પટેલ અમદાવાદ, ગાયત્રી પરિવાર લાડોલ, ડૉ. હર્ષદભાઈ ભટ્ટ ખંભાત, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ગાંધીનગર, ગાયત્રી પરિવાર આંબાવાડી, મણીબેન ફોગટલાલ પંચાલ વણાદરા, હીરાબેન પટેલ ગાંધીનગર, કૈલાસબેન રાવ મણીનગર, ગાયત્રી શક્તિપીઠ માધાપર,

ઈન્દ્રવદનભાઈ મીસ્ત્રી ઘોડાસર, શ્રી શંકરભાઈ પંચાલ હિંમતનગર, મંજુલાબેન પટેલ જુનાગઢ, સુભાષભાઈ ચતવાણી સેટેલાઈટ, પ્રમોદભાઈ રાવલ કારેલીબાગ, રાજુભાઈ પટેલ ઘાટલોડીયા, ચંદ્રિકાબેન પટેલ કુકરવાડા, શ્રી સદાશીવ રાવલ બોરીવલી (પૂર્વ), ગાયત્રી શક્તિપીઠ અમરેલી, બાબુભાઈ પટેલ કરલી, ગાયત્રી શક્તિપીઠ બાલાજી રોડ સુરત, ગાયત્રી શક્તિપીઠ સંતરામપુર, રાજેશભાઈ વડોદરીયા ઘાટકોપર, આશાબેન જ્ઞાની અંધેરી (વેસ્ટ), શ્રી દલપતભાઈ આચાર્ય ધાનેરા, બી. ડી. સુથાર વડોદરા, ગાયત્રી પરિવાર ટ્રસ્ટ અમદાવાદ પૂર્વ, ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ દેવલી દેદાની, બાબુભાઈ ડી. પટેલ ઘોડાસર, ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ રાંદેર, પી. કે. પટેલ મેમનગર, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ઉપના, શ્રી જ્યંતિભાઈ કાજી મોરા ભાગલ, ગાયત્રી પરિવાર મહિલા શાખા નવા અંજાર, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ભરૂચ, ગાયત્રી પરિવાર મહુવા, ગાયત્રી પરિવાર ભાવનગર, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ગાંધીધામ, ગાયત્રી જ્ઞાન પ્રચાર કેન્દ્ર આણંદ, હર્ષિદાબેન ત્રિવેદી આણંદ, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ડીસા, ગાયત્રી શક્તિપીઠ દ્વારકા, મોહનભાઈ શાસ્ત્રી સુરત, ગાયત્રી શક્તિપીઠ જામજોધપુર, ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ ગોમતીપુર, પુષ્પાબેન જી. ભટ્ટ મણીનગર, નિરમા કેમીક્લ્સ વર્કસ અમદાવાદ, અજીત જે. પટેલ (યુ.એસ.એ.)

-ક્રમશઃ

■ ■ ■ ■ ■ નોંધ-પાંચ કે તેથી વધુ ગ્રંથ એક સાથે મેળવનાર ■ ■ ■ ■ ■
 ■ ■ ■ ■ ■ પ્રચારકોની યાદી આ ક્રમમાં પ્રકાશિત કરી છે. આપ ■ ■ ■ ■ ■
 ■ ■ ■ ■ ■ પણ ઓછામાં ઓછા પાંચ ઘરમાં ગ્રંથ સ્થાપિત કરી ■ ■ ■ ■ ■
 ■ ■ ■ ■ ■ જ્ઞાનયજ્ઞનાં ભાગીદાર બનશો એવી અપેક્ષા છે. ■ ■ ■ ■ ■

બ્રહ્મભોજ
 આ અનેરા ગ્રંથની સ્થાપના
 માટે અમદાવાદની સેટેલાઈટ રોડ
 શાખાના નિષ્ઠાવાન પરિજનોનાં
 સહકારથી ૫૦ હિન્દી ગ્રંથ + ૨૦૦
 ગુજરાતી ગ્રંથનું સૌ પ્રથમ બ્રહ્મભોજ થયેલ
 છે. તેમજ શ્રી અશોકભાઈ ઠક્કર રાજ રેડિયો,
 વિજાપુર દ્વારા ૧૦૦ ગ્રંથ માટે બ્રહ્મભોજ
 થયેલ છે.
 જ્ઞાનયજ્ઞ-આજનાં યુગનું શ્રેષ્ઠ ધર્મ
 કર્તવ્ય છે. ઉદાર સહકાર
 માટે અભિનંદન.

સંતોકબેન જોધપુર, ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ સરદાર
 કૃષિનગર, ગાયત્રી આરાધના કેન્દ્ર અમદાવાદ, શ્રી
 બંસીલાલ દવે અંધેરી પૂર્વ, ગાયત્રી શક્તિપીઠ
 જામનગર, ગાયત્રી શક્તિપીઠ ડાકોર, ગાયત્રી જ્ઞાન
 પ્રચાર કેન્દ્ર માંડવી, લાલજીભાઈ ગોટી જસદણ,

વ્યારપીઠ પર નિરાજમાન
શ્રવેય ડૉ. સુશીલા અહેન તથા પ્રજ્ઞા પુરાણ
પૂજન કરતા પૂજ્ય પંડિત લીલાપતિ શર્મા

પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાનો પાવન મંચ જેના પર
નિરાજમાન છે કથાવાચક તથા સંગીત ટોળી.

પંડાલમાં પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાનું
શ્રવણ કરતા પરિજન

લાડે-માસની શાકભાજી-ફરની શક્તિપીઠો જેમણે
ઘર-ઘર સાહિત્ય પલ્લોચાડી પૂજ્યવરના નારા
'જ્ઞાનવજ્ર કી જ્યોતિ જલાને હમ ઘર-ઘર મેં
જાળેંગે' ને સાકાર કર્યા પ્રજ્ઞા પરિજનો.
પૂજ્ય પંડિતજીએ તે પરિજનોને અભિનંદન
તથા આશીર્વાદ આપ્યા.

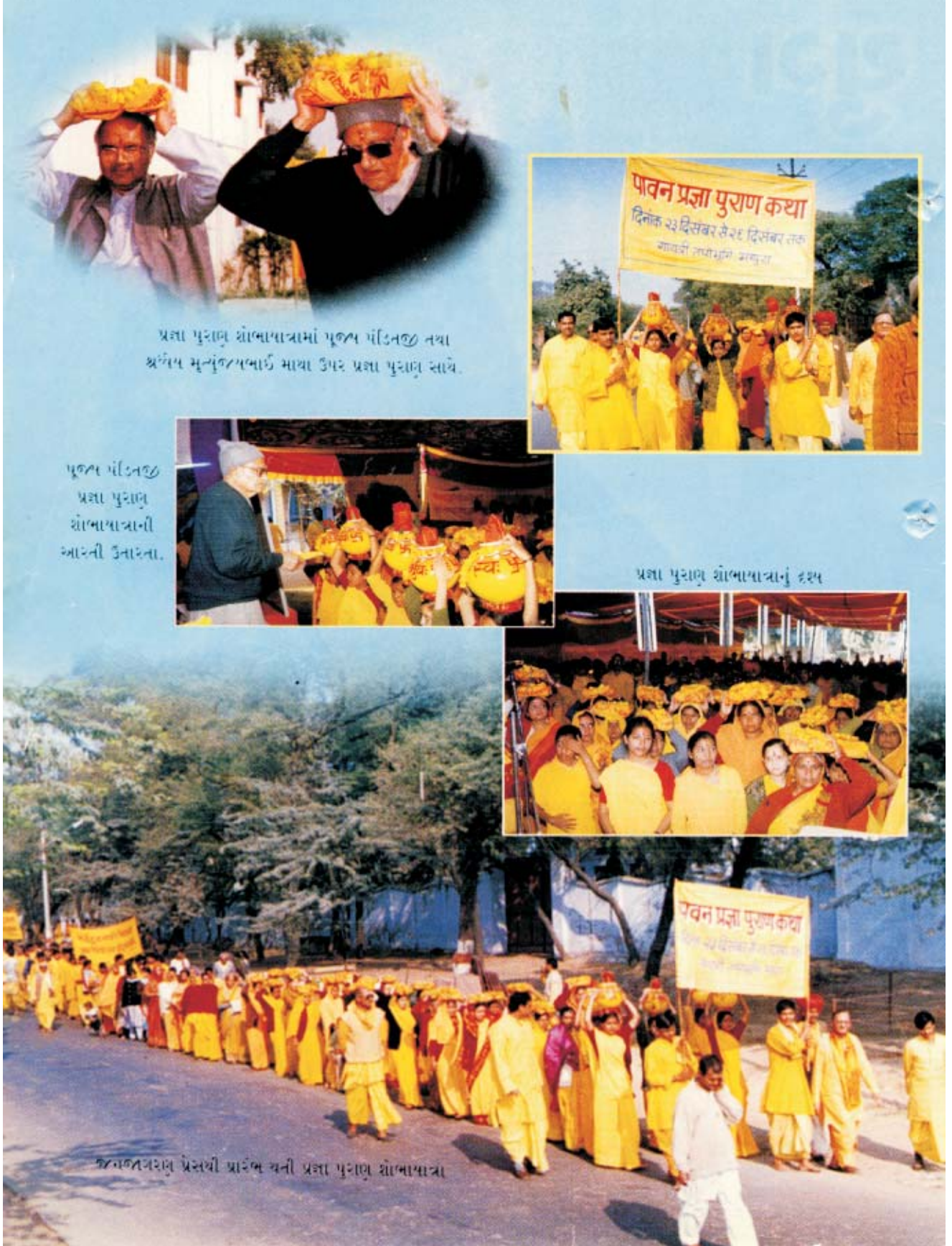
માસિક પુજા નિમાણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરા માટે લીલાપતિ શર્મા દ્વારા પ્રકાશિત તથા પુજા નિમાણ પ્રેસ મથુરામાં મુદ્રિત અને
પુજા નિમાણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરાથી પ્રકાશિત-સંપાદક પં. લીલાપતિ શર્મા, સહ સંપાદક-ધનશ્યામભાઈ પટેલ

ભગવાન કૃષ્ણની કોનિ-ભૂમિ ગોવર્ધનમાં શિબિરાર્થીઓ સહિત ગાયત્રી પરિજનો દ્વારા
ગૌ સંવર્ધન-રેલી કાઢવામાં આવી.

'જયન્તિ જય ગૌમાતા' સદ્ગુણ પ્રાર્થના કેસેટ તથા 'જન સંખ્યા વિસ્ફોટ-એક પડકાર' પુસ્તક વિમોચન એક સમારોહમાં
માનનીય સૂચના તથા પ્રસારણ મંત્રી સુષમા સ્વરાજ તથા રાજ્ય મંત્રી માનનીય રમેશ વૈશ દ્વારા કરવામાં આવ્યું.

प्रज्ञा पुराण शोभायात्रां पृथक् पंडितजी तथा
श्रद्धालु मन्त्रमुखायार्थ माया उपर प्रज्ञा पुराण साये.

पृथक् पंडितजी
प्रज्ञा पुराण
शोभायात्रां
आरंभी उनादना.

प्रज्ञा पुराण शोभायात्रां दृश्य

कनकज्वराल प्रेसबी प्रारंभ यनी प्रज्ञा पुराण शोभायात्रा